

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

BULLETIN D'ETHNOLOGIE

XXVIII (70) 2011/1

ZALOŽEN 1906

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

Založen 1906

Ročník XXVIII (70), 2011, číslo 1

Vydává Česká národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR v Praze

Adresa vydavatele: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Národopisný věstník je recenzovaný odborný etnologický časopis, vycházející dvakrát ročně.

Pravidla pro publikování a veškeré informace pro autory jsou zveřejněny na internetových stránkách České národopisné společnosti:

<http://www.narodopisnaspolcnost.cz/vestnik.php>.

Předseda redakční rady: PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Redaktor: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Redakční rada: PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Helena Beránková, Dr. Zorica Divac (Bělehrad), PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., Anna Drož, dr. hab. (Cieszyn), doc. PhDr. Hana Hlůšková, CSc. (Bratislava), PhDr. Markéta Holubová, Ph.D., Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Ludmila Kopalová, PhDr. Helena Mevaldová, Mgr. Markéta Palowská, Dr. Marketa Spiritova (Mnichov), doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Jazykové korektury: doc. PhDr. Josef, Štěpán, CSc.

Překlad do angličtiny: Mgr. Eva Románková a ASPENA spol. s r. o., Brno

Grafické zpracování, tisk: Metoda spol. s r. o., Brno

Číslo vychází k 27. červnu 2011

ISSN 1211-8117

Národopisný věstník je zapsán do evidence periodického tisku pod evidenčním číslem: MK ČR E 18932.

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

A black and white photograph of three people in traditional folk costumes. The person on the left is a man with a mustache, wearing a crown and a dark vest with white floral patterns over a white shirt and skirt. The person in the middle is a woman wearing a crown and a light-colored, patterned vest over a white shirt and skirt. The person on the right is a man with a mustache, wearing a crown and a dark vest with white floral patterns over a white shirt and skirt. They are standing in a row, facing forward.

BULLETIN D'ETHNOLOGIE

XXVIII (70)

2011/1

Obsah

Úvodem (<i>Redakce</i>).....	5
--------------------------------	---

Studie

<i>Roman Doušek</i> , Severočeské pohraničí v cestopise G. R. Gleiga z roku 1839. Ke konceptu periferizmu.....	7
<i>Otakar Kirsch</i> , Základní trendy ve vývoji národopisu v německo-moravských vlastivědných muzeích.....	19
<i>Jarmila Pechová</i> , 65 let v Německu. Integrace bývalých obyvatel vyškovského jazykového ostrůvku v Německu a jejich vazby na starou vlast	43

Materiály

<i>Marcela Suchomelová</i> , Obrázky z domova: Pražská sbírka německých lidových písní – Fond německých oblastí, 1894–1945.....	61
---	----

Příspěvky dopisovatelů České národopisné společnosti

<i>Marie Husarová</i> , Řemeslnické cesty – štěry	71
---	----

Konference

<i>Miroslav Válka</i> , Seminář Folklor a folkloristika v procesoch komunikácie.....	73
<i>Miroslav Válka</i> , Valné shromáždění Polské národopisné společnosti s konferencí v Toruni 2010	74

Knihy

Irena Adamczyk – Ewa Janoszek – Mariusz Makowski – Jaromír Polášek – Janusz Szpyra – Henryk Wawreczka: Dřevěné kostely a kaple v Beskydech a okolí – Drewniane kościoły i kaplice w Beskidach i okolicy – Wooden Churches and Chapels in and around the Beskid Mountains (<i>Jiřina Veselská</i>).....	77
Juraj Hamar: Ludové bábkové divadlo a bábkár Anton Anderle (<i>Karel Pavlišťík</i>) ...	78
Jan Evangelista Konopas: Hrady (<i>Lydia Petráňová</i>).....	79
Ludvík Kunz: Nástroje lidové hudby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku A, B (<i>Jiří Hohn</i>)	83
Dana Veselská: Nechť mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	85
Miroslav VÁLKA (ed.) a kol: Lidová kultura a nářečí na Boskovicku (<i>Roman Malach</i>)	88

Výstavy, expozice

Český Banát. Život a tradice českých obyvatel rumunského Banátu (<i>Michal Pavlásek</i>)	90
Minulost lékařství a léčitelství v českých zemích od středověku do počátku 20. století (<i>Danuše Sedláková</i>)	93
Rok v lidových obyčejích a slavnostech (<i>Jana Tichá</i>).....	94
Kinderdijk – tam, kde vítr zápasí s vodou (<i>Klára Brožovičová</i>)	98

Úvodem

Rok 2011 přináší České národopisné společnosti hned dvojí výročí. V listopadu uplyne již sto dvacet let od schválení stanov Národopisné společnosti československé, k jejímuž odkazu se dnešní ČNS hlásí. Jubilejním je letošní rok i pro Národopisný věstník. Jak napovídá číslovka na jeho obálce, jedná se již o sedmdesátý ročník. Obě jubilea si členové společnosti i odborná veřejnost jistě připomene v rámci Valného shromáždění České národopisné společnosti, které se v září 2011 uskuteční ve spolupráci se Slezským zemským muzeem na dvou místech Slezska – v Opavě a v Hrabyni. Drobným příspěvkem k jubileu společnosti bude i připravovaná publikace PhDr. Víta Smrčky o dějinách České národopisné společnosti.

Dlouhá historická tradice i provázanost s různými sférami odborných aktivit se ostatně staly jedním z hlavních argumentů, které v nedávné době přispěly k volbě České národopisné společnosti za člena Poradního orgánu mezivládního výboru pro nemateriální kulturní dědictví UNESCO. ČNS tak v současnosti jako jediná odborná nevládní instituce reprezentuje v tomto orgánu teritorium střední a východní Evropy. Z členství v Poradním orgánu vyplývá ČNS povinnost spolupodílet se na hodnocení projektů, které pařížská centrála UNESCO obdrží s žádostí o podporu. Jedná se především o posouzení žádostí o urgentní ochranu jevů z oblasti nehmotného kulturního dědictví či nominací na zápis do seznamu uznaných postupů ochrany a péče v oblasti nemateriální kultury. Příští číslo Národopisného věstníku přinese o spolupráci mezi ČNS a UNESCO obsáhlejší informace.

Národopisný věstník prodělal v letošním roce další fázi změn ve své vnější podobě. Úpravou obálky i grafického členění některých oddílů se snažíme pokračovat trendu posledních několika let. Naším cílem je, aby Národopisný věstník jako hlavní spolková tiskovina a zároveň druhé nejstarší oborové periodikum s více než stoletou tradicí důstojně reprezentoval svým obsahem i vnější podobou Českou národopisnou společnost. Také v roce 2011 bude Národopisný věstník opět rozdělen do dvou čísel. Zatímco oddíl Studie je v tomto čísle věnován problematice německého etnika a jeho kultury, příští číslo bude opět tematicky pestré. I v dalších letech bychom rádi zachovali střídání monotematických čísel s čísly, která budou nabízet pestrou tematickou škálu příspěvků. V nejbližších letech se tak bude Národopisný věstník věnovat např. problematice stáří, armádě, válkám, zapomenutým tradičním technologiím atd.

V souvislosti s postupným zpracováním archivu dopisovatelů budeme i nadále přinášet na stránkách Národopisného věstníku přepisy některých zpráv, zároveň se však v rámci spoluúčasti na projektu ze strukturálních fondů snažíme o postupnou digitalizaci tohoto fondu a jeho následné zpřístupnění široké badatelské veřejnosti. Další konstantou bude v několika následujících letech jistě i publikování bibliografických soupisů národopisně koncipovaných příspěvků v některých regionálních

tiskovinách. Jedná se o výstupy z několikaletého projektu zpřístupnění bibliografií národopisných časopisů, který ČNS realizuje za podpory Ministerstva kultury ČR.

Redakce

Severočeské pohraničí v cestopise G. R. Gleiga z roku 1839. Ke konceptu periferizmu

PhDr. Roman Doušek, Ph.D.

Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, A. Nováka 1, 602 00 BRNO

Ráno 29. května 1837 vyrazil George Robert Gleig v doprovodu svého třináctiletého syna ze saského města Schandau směrem do Čech.¹ Po cestě dlouhé čtyři míle dorazili k zemské hranici.² Bylo tomu již několik měsíců, co se Gleig na radu lékaře vydal se svojí rodinou z Londýna na zdravotní cestu, během níž hodlal procestovat část střední Evropy. Jejich cesta dosud vedla přes Hamburk, Berlín a Drážďany do Saského Švýcarska. Zmíněného 29. května začala zvláštní etapa jejich cesty, během níž dosáhli vrcholu Sněžky. Jejich kroky vedly nejprve českým pohraničím východním směrem do Adršpachu, kde se obrátili na západ a přes Sněžku oba cestovatelé vstoupili do pruského Slezska.³ V oblasti Šluknovského výběžku se v důsledku špatné orientace omylem vrátili do Čech, posléze opět vstoupili do Slezska a zakončili tuto část svojí cesty tam, kde ji začali, v saském Schandau. Odtud pokračovali do Teplic v Čechách, Prahy, Brna, Vídně, Prešpurku, Horních Uher, Budína, Pešti a Chorvatska, aby svoji cestu po zemích střední Evropy ukončili ve Řijece.

Zdravotní komplikace G. R. Gleiga (1796–1888) vyplývaly z jeho pracovního nasazení. Od roku 1824 zastával pozici kaplana v The Royal Hospital Chelsea pro vysloužilé vojáky. I když pocházel z rodiny skotského duchovního, vedla jeho cesta k tomuto stavu oklikou. Svá původní skotská studia přerušil, aby vstoupil do armády. Sloužil ve Španělsku proti napoleonským vojskům (1813–1814) a na americkém kontinentu, kde byl třikrát zraněn. Následně se vrátil ke studiím, tentokrát v Oxfordu, po nichž se stal vikářem a později kaplanem ve zmíněné instituci.⁴

Popis svých cest po střední Evropě a zážitků z nich vydal Gleig ve třísvazkovém cestopisu v Londýně v roce 1839. Již skutečnost, že tento text v Británii vyšel tiskem, ukazuje na exotičnost středoevropského prostředí pro anglické čtenáře.⁵ Cílem

1 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. I.* London 1839, s. 277.

2 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. I., c. d.*, s. 281.

3 Konkrétně jejich cesta vedla na území Čech přes Hřensko, Děčín, Kamenici, Nový Bor, Sloup v Čechách, Jablonné v Podještědí, Hodkovice nad Mohelkou, Maršovice, Vysoké nad Jizerou, Jilemnici, Hostinné, Trutnov, Adršpach, Žacléř, Sněžku a Malou Úpu.

4 Gleig, George. 1911 Encyclopædia Britannica. Dostupné: http://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclopædia_Britannica/Gleig,_George. George Robert Gleig. Wikipedia. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/George_Robert_Gleig.

5 Např. o Krollový cestopisné texty věnované českým zemím a středoevropskému prostoru žádný

tohoto příspěvku bude prozkoumat vztah G. R. Gleiga jako autora cestopisu k Čechám, a to na základě rozboru pasáží, které věnoval popisu cesty severovýchodním pohraničím země.⁶

Příspěvek nevychází z přesvědčení o možnosti objektivního poznání a zaznamenání tohoto poznání. Naopak vychází z mínění, že obraz severočeského pohraničí 30. let 19. století v cestopise zatěžuje optika britských cestovatelů. V rámci subjektivistických přístupů k poznání se nám v souvislosti s charakteristikou pramene nabízejí pro jeho čtení dva způsoby, přičemž je nelze stavět do opozice, spíše naopak.

V prvním případě se jedná o přesvědčení, že cestopis je determinován sociokulturním systémem jeho původce na úrovni možností jeho poznání, která definuje, respektive která mu umožňuje. Tento přístup lze zařadit pod široký proud prosazující se ve společenských vědách zejména pod vlivem lingvistických bádání.

Druhý způsob můžeme identifikovat s postkoloniálními přístupy, které do značné míry čerpaly z konceptu orientalismu Edwarda Saida.⁷ V tomto případě bychom uvažovali, že Gleig při popisu Čech pracoval se sociokulturně podmíněným (konstruovaným) obrazem těch jiných, pochopitelně vůči pozorovateli kulturně inferiorních.

Z koncepcí navržených ke čtení Gleigova cestopisu vyplývá, že text nevypovídá pouze o realitách Němci obývaného českého pohraničí, ale do značné míry – někdo by dodal zejména – také o autorovi, jehož pozorování determinované jeho kulturou nám tyto realie zprostředkovává. Autor je stále přítomný, ať již si některých skutečností všímá, či naopak některé (či jejich části) opomíjí. Tato perspektiva byla hojně využívána při analyzování evropských cestopisů v 80. a 90. letech minulého století, skrze ni se společenské vědy dostávaly k poznání dobových Evropanů, evropského myšlení a evropských představ o zámoří, přičemž na jejím rozvoji měl významný podíl zmiňovaný Edward Said. Tento přístup koresponduje s obecným postmoderním zájmem antropologů o limity vlastního poznání a o poznání sebe samých (své kultury) místo – respektive během – poznávání cizí kultury.

Na začátku musí být zmíněno, že část Gleigova cestopisu týkající se severovýchodního pohraničí Čech obsahuje zejména jednotlivé popisy míst (jevů) a situací,

---

vydavatel v Německu nestál. Tato oblast byla pro německého čtenáře známá, a tak Kroll musel cestopisy vydat v Anglii.

6 Čechám je věnována poslední z devíti kapitol prvního svazku cestopisu. Cestu na vrchol Sněžky severočeským pohraničím a přes Slezsko zpět Gleig popisuje v prvních osmi kapitolách druhého svazku. Ve zbylých kapitolách tohoto svazku (kap. 9–13) se autor zaobírá návštěvou Teplíc v Čechách a zejména Prahy. V těchto pasážích Gleig vyhradil prostor také pojednáním o českých realitách – zejména českým dějinám a zdejšímu náboženskému vývoji (kap. 10–11). Nepoměrně stručnější je Gleig při popisu cesty do Brna, Vídně a Prešpurku, kam doputovává během poslední kapitoly druhého svazku (kap. 12–13).

7 Said jednoduše řečeno tímto pojmem rozumí (západo-) evropskou konceptualizaci Orientu. Srov. SAID, E.: *Orientalismus. Západní koncepce Orientu*. Praha 2008, s. 12–13.

keré viděl, respektive zažil. Všechny tyto popisy jsou psány z pozice cestovatele. Autor se většinou nedostával pod vizuální povrch zaznamenávaných skutečností, významová rovina jevů pro jejich účastníky víceméně unikala jeho pozornosti. Ostatně nebyla ani předmětem zájmu cestovatele. Ten, jak bylo a je obvyklé, se zajímal o tyto jevy pouze jako o kulisy své cesty, které měly existenční nárok pouze jako objekty jeho zájmu. Vedle těchto popisů Gleig do svých cestopisů začleňoval také pasáže přinášející informace o historických realitách Čech a jednotlivých míst, které čerpal z literatury.

Popisované realie a zážitky ze severovýchodního pohraničí Čech se týkaly německých obyvatel tohoto prostoru. Pokud to sám přímo neuváděl, můžeme tuto skutečnost předpokládat na základě jazykové vybavenosti obou cestovatelů, neboť zatímco jejich znalost lidové němčiny nebyla podle Gleigova vlastního vyjádření ideální, česky neuměli vůbec.⁸

Kostru cestopisu tvoří itinerář cesty se spíše kratšími popisy měst, která Gleig navštívil. Tato osnova cestopisu představovala pozadí pro popis „pozoruhodných“ skutečností či jevů. Ty si vybíral na základě nerovného srovnávání s jejich stavem v Británii, případně z důvodu, že Británie obdobně neznala. Není snad ani nutné dodávat, že tyto jevy dával do souvislosti na základě vnější podobnosti, a tak nemusely významově (ať již v poloze subjektivního významu pro aktéry, či v podobě objektivních funkcí) souviset. Srovnávání se odehrávalo na dvou osách: ano (znali z Británie) – ne (neznali z Británie) a lepší – horší (toto hodnocení vyznělo vždy ve prospěch autorovy domoviny). Gleig tak projektoval obraz Británie na české pohraničí a nesrovnalosti zaznamenal do textu svého cestopisu. Tyto nesrovnalosti, respektive rozdíly, pak často vyjadřoval skrze připodobnění k anglickým realitám, zejména těm minulým, překonaným.

Při cestách českým pohraničím Gleig věnoval pozornost krajině. Její nedokonalost spatřoval v absenci vody. Všiml si toho zejména při svých vyhlídkách z vrcholů kopců a hor. V konfrontaci se skotskou vysočinou v Čechách stěží nacházel jezero a optikou obyvatele Londýna s Temží srovnával české řeky vyjma Labe a Jizery s britskými horskými říčkami. Svoji optiku zatíženou vzhledem domoviny a láskou k rybaření si však v tento moment uvědomoval.⁹

Vedle vody Gleigovi v Čechách chyběly také jiné krajinotvorné prvky, které znal z Británie a které jí dodávaly v jeho očích kouzlo – např. parky, samoty či šlechtická sídla obklopená rozsáhlými loukami. V Čechách a zejména v horském pohraničí jej také překvapovala velká hustota osídlení. K jeho podivu v každém údolí vesnice navazovala na vesnici, osada na osadu a hustota osídlení neřídla ani s jejich

8 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. I.*, c. d., s. 279. Nutno dodat, že ke své komunikaci s místními obyvateli měli příležitost také využít svoji mateřštinu a znalosti latiny. Tímto nemá být řečeno, že by Gleig nekomunikoval s etnickými (bilingvními) Čechy.

9 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 85–86.

přibližováním se Krkonošim. Na druhou stranu v Čechách nenacházel mnoho velkých měst.¹⁰ Gleiga také udivovalo zdejší množství cest, které stavěl do opozice proti jejich nedostatku v jiných zemích.¹¹

Gleig pozoroval bídný a nezdravý vzhled zdejších obyvatel. Srovnával se svojí domovinou, když poukazoval na skutečnost, že zdejší horští obyvatelé byli – na rozdíl od britských horalů – bídnějšího vzhledu než obyvatelé nížin. Muži se vyznačovali nízkým vzrůstem, byli hubení a dle cestovatele evidentně slabí, měli bledé tváře s neduživou pleť. Ženy se v tomto příliš nelišily od mužů. Navíc téměř všechny trpěly zbytněním krku. Děti na něj působily jako stvoření zrozená ve hříchu a předurčená k životu v bídě. Tento vzhled obyvatelstva přikládal Gleig dílem způsobu života, který tito lidé vedli, dílem drsnému klimatu jejich domoviny.¹²

Způsobem života Gleig rozuměl zejména jejich obživu. Většina obyvatel se podle něj věnovala tkání, předení a česání lnu. Autor se pozastavoval nad podmínkami tkalců ve zdejším podhůří, které jej přímo pobuřovaly a o nichž se domníval, že nikde nemohou být horší. Místní tkalci pracovali dle jeho popisu v přehřátých místnostech a celý den dýchali páchnoucí vzduch prosycený lněným a vlněným prachem. Takové nepřijatelné podmínky by podle autora zlomily i otužilého argyleshireského ovčáka. Nebýt jich, nemuseli by se podle cestovatele zdejší obyvatelé lišit od obyvatel skotské vysočiny.¹³

Za bídným a nezdravým vzhledem obyvatel nestálo podle britského autora tkání jen ze své podstaty sedavého zaměstnání ve špatných podmínkách. Povšiml si totiž významného rozdílu mezi zdejšími dělníky a těmi britskými. Místní totiž pracovali na vlastní účet. Nemykali len, nepředli vlákno a netkali pro žádného zaměstnavatele jako britští dělníci, což sebou přinášelo negativa – nedostávali pravidelnou mzdu a při prodeji své produkce se ocitali v osidlech spekulantů.¹⁴

Gleig britským čtenářům dodával, že to byli právě zdejší horalé a jejich konkurenti z pruské strany Krkonoš, kdo vyráběl nejvíce ceněné německé textilní zboží. Hodnotil, že ještě před čtvrt stoletím mu nebyly schopné konkurovat dokonce ani anglické manufaktury. V době své návštěvy již situaci shledával diametrálně odlišnou. Britské vítězství na poli textilní výroby na zdejší obyvatele podle něj těžce doléhalo a plodilo protibritské předsudky. Někteří zdejší obyvatelé dokonce měli za to, že české a slezské značky jsou výrobci v Manchesteru a Glasgow padělány. Podle těchto názorů druhořadé britské zboží vydávající se za českou produkci vítězilo ve velkém obchodě a o originální dobré zboží nikdo neměl zájem.¹⁵

10 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 19–20.

11 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 108.

12 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 106.

13 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 106–107.

14 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 107.

15 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 108.

Oproti rozšířenému tkaní se podle Gleiga pouze někteří věnovali kultivaci neúrodné půdy.¹⁶ Gleig v této souvislosti konstatoval odlišné podmínky zemědělců zdejších (*cultivator*) a britských (*agricultural gentlemen*).¹⁷ Není nutné v této souvislosti korigovat nepřesnosti v popisu systému zemědělství, kterých se Gleig dopustil. Důležitější je, že si cestovatel povšimnul zásadního rozdílu v sociálním postavení místních zemědělců oproti britským. V Čechách nenalezl třídu osob, které by byly postavením podobné anglickým farmářům. Zde si nikdo nenajímal půdu za účelem zisku, ale každý obdělával půdu, kterou vlastnil, prostřednictvím poddaných, což vedlo ke dvěma závažným důsledkům odlišujícím Čechy od Británie. Jednak na venkově neexistovala střední třída a druhým následkem byla skutečnost, že majitelé půdy, zejména šlechta, nedisponovali volnou hotovostí a svůj čas museli věnovat hospodaření, respektive ekonomickému chodu svého majetku.¹⁸

Obširnému popisu stavu zemědělství v Čechách se věnoval při popisu své cesty po Šluknovském výběžku, kam zavítali se synem při cestě z Herrnhutu. V této části Čech byli nuceni přespát pod střechou hostince v nejmenované vesnici. Druhý den jim ukazoval cestu na Šluknov zeť hostinského, který byl zemědělec. Gleig neopomněl zaznamenat, že tento muž potkal anglické vojáky v roce 1813 ve Štrasburku a hovořil s obdivem o jejich vzhledu a skvělé disciplíně. Jako zemědělec obhospodařoval cca 32–40 ha půdy. Jejich cesta vedla částečně přes jeho pozemky, a tak se hovor přirozeně stočil k zemědělství. Informace získané od tohoto muže Gleig kombinoval s vlastními pozorováními a vše zobecňoval do popisu českého (*bohemian*) způsobu hospodaření. Základ zemědělství podle jeho informací nepředstavovalo pěstování pšenice. Ta se selsa jen na vhodných půdách. Nejrozšířenější obilninou bylo žito. Ze žita *Němci* (Gleigův termín) pekli zejména běžný chléb, ale vyráběli z něj také svoji pálenku, kterou shledával mírně řečeno nedobrou. Oves pěstovali pro koně a z ječmene připravovali slad. Vedle osevu se také věnoval způsobu hospodaření. Po nejdůležitějším žitu zdejší obyvatelé seli jetel, ale nikoliv kvůli jeho spásání a současnému hnojení jako v Británii, ale pro získání suché pícniny ke krmení dobytka během zimních měsíců i značné části jara a léta. Po jeteli sázeli brambory a následující rok leželo pole úhorem, po němž přicházelo na řadu opět žito. Pokud pěstovali len, seli ho po žitu a úhor byl častější, neboť len vyčerpá z půdy všechny živiny.¹⁹ Gleigovo přesvědčení o geografické vzdálenosti, respektive odlehlosti Čech od světa Britů ukázalo jeho překvapení, když zjistil, že momentální neúroda pšenice v Americe ovlivnila i zdejší trhy a způsobila neobvykle vysoké ceny pšenice.²⁰

16 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 106.

17 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 20.

18 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 21–23.

19 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 231–233.

20 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 235.

Zemědělské náradí se Gleigovi zdálo primitivnější a méně účinné než britské. Místní pluh připodobňoval k tomu z vyobrazení ve Vergiliově *Georgice* z Delphinské edice, na které si vzpomínal ze školních let. Do pluhu zdejší obyvatelé zapřahali koně, voly či jalovice, přičemž hovězí dobytek byl v potahu využíván častěji. Nezřídka se v zápřahu sešla zvířata různého druhu. Zápřah nevedl žádný chlapec, ale podobně jako ve Skotsku orač oral a zároveň vedl zápřah hlasem a dlouhou oprátkou. Mezi německými a britskými bránami Gleig nenacházel rozdíl. Německé pouze popisoval jako lehčí, takže se do nich při vláčení mohlo zapřahat jen jedno zvíře. Ostatní náradí – vidle, hrábě, motyka, rýč – připodobňoval k britskému s tím rozdílem, že v Británii bylo při jejich výrobě v daleko větší míře využíváno železo. Například německý rýč měl pouze na několik palců železné ostří a zbytek byl dřevěný.²¹

Pro Brity byl nezvyklý také zdejší způsob chovu hospodářských zvířat. V Čechách, stejně jako v severním a středním Německu, se nepásl ve velkém. Hospodáři chovali pouze několik kusů ovcí, které během léta pásli chlapci na pastvinách a okrajích silnic. V zimě a na jaře je, podobně jako ostatní dobytek, drželi v chlévech. To se týkalo také hovězího dobytka. Přes zimu držení v chlévech se pásal na loukách a ve vhodných obdobích také na polích. Pastva probíhala společně. Profesionální pasáci za rozbřesku svolávali zvířata hospodářů troubením na kravský roh. Zvířata byla shromážděna na návsi či náměstí, kde je pasáci převzali a vyváděli na pastvu. Během dne byli zodpovědní za to, že zvířata nepoškodila úrodu na polích. Večer pastevcí přiváděli dobytek zpět a troubením vyzývali hospodáře, aby si pro svá zvířata přišli a odvedli do chlévů, kde ho posléze podojili. Podle Gleiga nebyly v Čechách při tomto způsobu chovu dobytka podmínky pro existenci mléčných farem jako v Anglii. Z tohoto důvodu byl zřídka dostupný sýr drahý a špatný, máslo mimo vrcholné léto přímo nechutné.²²

I když podle cestovatele měli Němci své zahrady rádi, nepovažoval je kvůli jejich slabému výnosu za dobré zahradníky. Velkou pozornost podle něj věnovali lesům, na nichž byli palivově závislí. Tato skutečnost korespondovala s vysokou cenou dřeva v Čechách a ve Slezsku. Vlastníci své lesy chránili a vykácené části opětovně osazovali. Také v lesním hospodářství přizpůsobovali podle svého mínění sazené stromy momentálním půdním podmínkám, například vykácený jedlový les osazovali břízami a jasaný.²³

V chovu hospodářských zvířat nenacházel žádný vědomý postup – vedle obtojných kusů stály *herky* –, což opět stavěl do kontrastu s britským plemenným chovem. Tažné koně považoval obecně za dobré – sice pomalé, s výhradami k jejich stavbě, ale jisté a silné, aniž by se jako vlámské plemeno vyčerpávali vlastní vahou. Zato jízdní koně Gleiga neuspokojovali. Vykazovali nedostatečné proporce

21 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 233–234.

22 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 25–26, 235–236.

23 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 236–237.

a nevyznačovali se ani obratností ani elegancí. S obdobnou lítostí pohlížel britský cestovatel na místní hovězí dobytek, neboť ze své domoviny byl zvyklý na úhlednou srst a statné postavy lincolnshirského či durhamského plemene. Co se týkalo velikosti, hodnotil zvířata z Čech jako trpaslíky – podle svých slov viděl orat muže s párem *herek*, které výškou ani postavou nepřevyšovaly pár třítýdenních lincolnshirských telat.²⁴ Gleig také upozorňoval na skutečnost, že hovězí dobytek nebyl v Čechách chován na maso. Obyvatelé využívali dobytek k práci po co možná nejdelsí dobu a teprve poté šel na porážku. Je zřejmé, že maso z takového zvířete nesneslo srovnání s masem, na které byl zvyklý z Británie. Obdobně hodnotil ovce – i když kvalitu jejich vlny vyzdvihoval –, místní skopové bylo podle něj přímo nechutné. Ironicky dodával, že britský cestovatel nemusí nad touto skutečností pociťovat zármutek, neboť se s nabídkou skopového či hovězího masa setká jen velmi zřídka.²⁵

Pokud hovořil o ženách nižšího původu, shledával jejich situaci stejně nepřijatelnou jako v Sasku. Také ženy v Čechách vykonávaly práce, které v Gleigovi vzbuzovaly pokud ne rozhořčení, tak ohromný úžas. Zdejší ženy musely těžce pracovat – okopávaly pole motykami, plely, ryly a sely. Nosily různé těžké náklady, často je koše obtěžkávaly jako soumary. Domácnosti zásobovaly palivovým dřívím, trávou či senem pro zvířata, na trh odnášely máslo a vejce. Tyto těžké práce se podle Gleiga podepisovaly zejména na jejich vzhledu. Zdejší ženám podle pozorovatele končilo mládí ve věku okolo třiceti let. „*Ve třiaadvaceti či čtyřiaadvaceti se jejich pleť stává osmahlou a vrásčitou, o rok či dva později ztrácí zuby a posléze jim zbytní krk, který je naprostým zničením souměrnosti jejich postav přivádí ve třiceti do stavu málo lepšího než trosky.*“ V rámci překladu do vlastních kulturních reálií pak staré ženy podle Gleiga vypadaly tak, že by mohly z místa hrát čarodějnice v Macbethovi. V kontrastu k nim vynikaly mladé dívky, z nichž nemálo Gleig shledával velmi hezkými. O to více Brit litoval, že zdejší zvyky je nutí k těmto útrapám a kradou jim „*květ mládí*“ tak předčasně.²⁶

V oděvu venkovských obyvatel spatřoval Gleig značnou variabilitu. Při jeho popisu se projevila jazyková bariéra cestovatele. Pozorované vtěsňoval do termínů, které nám, i když připustíme, že si neliboval v detailních popisech oděvů, popisované příliš nevykreslí. Jako charakteristický prvek mužského oděvu okolí Děčína identifikoval *halenu* (*smock-frock*), oděv žen shledával podobný tomu, který ženy nosily v Sasku: *špenzr* (*bodice jacket*), dlouhé sukně, červené či bíločervené proužkované spodničky, na hlavě červený šátek nebo čepec ozdobený v zadní části dvěma cípy. Směrem na východ nahradil u mužů halenu plátěný/soukenný (*cloth*) či sametový kabát, místo čepeců nosili hrubé, špičaté (*steeple-crowned*) klobouky. Gleig si v této souvislosti povšiml skutečnosti, že ženy v odívání neprojevovaly lásku ke změnám.

24 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. . 237–238.

25 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 239–240.

26 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. . 16–18.

Zálibu žen v archaickém odívání, a můžeme dodat jejich módní konzervativnost, Gleig tlumočil do vlastních kulturních reálií a zároveň jasně vyjádřil svůj názor o zastalosti odívání zejména při popisu odívání slezských žen: „*Musel jsem se dvakrát podívat, abych se přesvědčil, že královna Alžběta, dámy a panny jejich dnů neobžily.*“ Konkrétně si v jejich oděvu všimal dlouhého pasu s vycpávkami na bocích, které ženské postavě dávaly proporce vosy. Okolo krku ženy nosily ohromné škrobené krejzly, „*kteřé trčely tak daleko a rostly tak vysoko, že dávaly červeným, kulatým neupraveným obličejům, které nad nimi trčely, docela přesnou podobu tuřínu.*“ Kulturní imperialismus britského cestovatele se při hodnocení ženského oděvu projevil v konečném zvolání: „*Tak komicky vypadající živočichy [animals] jsem málo kdy před tím viděl, ačkoliv ony byly evidentně jiného názoru.*“²⁷

Mezi další popisy kulturně neznámých skutečností můžeme přiřadit veškerá pojednání o zbožnosti obyvatel, katolické víře a jejich projevech, v nichž si Gleig všimal množství drobné sakrální architektury v krajině i úkonů u ní (modlení a křížování).²⁸ Například v Trutnově se zájmem sledoval z oken hostince průvod venkovanů, který tvořili venkované se vztyčenými krucifixy a misály v rukou. Mířil za zpěvu chvalozpěvů k morovému sloupu na náměstí. Před ním účastníci průvodu padli na kolena a zlíbali ruce a nohy sochám, které jej zdobily. I když se většina účastníků poté rozešla do svých domovů, nemohl Gleig ironicky nepoznamenat, že část účastníků se domnívala, že si jejich právě ukončená zbožná činnost zaslouží nějaké obcerstvení, a odebrala se do hostince, kde se s chutí pustila do konzumace piva.²⁹ Velké téma představoval pro Gleiga celibát a úcta ke svatým, které pochopitelně odmítal.³⁰

Další pro Gleiga podivuhodnou místní zvyklost, rozšířenou také v Německu, představoval vandř tovaryšů. Britský čtenář se tak dozvěděl, že po ukončení učňovských let se tovaryšové vydávali na cestu, během níž prodávali svoje výrobky, a to nejen ve vzdálených městech a vesnicích ve svých rodných státech, ale vyráželi také do cizích zemí. Tovaryši ze Saska například směřovali až do Hamburku či Kodaně, někteří putovali až do Francie, Ruska či Itálie. Tovaryš si během těchto cest rozšířil své obzory, seznámil se s obchodováním v cizích zemích, ale naučil se také cizím jazykům, takže návštěvníka obchodu v Drážďanech či Žitavě mohl jeho majitel zaskočít znalostí francouzštiny, italštiny a zřídka i angličtiny. K tomuto výkladu Gleiga pohnulo setkání s noziřskými tovaryši během návštěvy vesnického hostince nedaleko Hodkovic nad Mohelkou. Při vstupu cestovatelů do lokálu spali tovaryši na lavicích. Později se dozvěděl, že pocházeli z malého města v pruském Slezsku a cestovali Čechami, aby se přes Sasko, Berlín a Postupim vrátili zpět domů. Jejich

27 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 191–192.

28 Např. GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 12–13.

29 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 138–139.

30 Např. GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 12–15, 66–67.

tlumoky skrývaly velkou nabídku nožů, vidliček, nůžek a břitev, které Gleig hodnotil co do kvality jako ucházející, nicméně za ně požadovaná cena se mu zdála příliš vysoká. Pokoušeli se neúspěšně smlouvat, stejně jako hostinský, který byl ochoten zaplatit pouze polovinu požadované ceny vybraného výrobku.³¹

V krátkých, bez zájmu psaných popisech jednotlivých navštívených měst Gleig jako cestující snad nejvíce pozornosti věnoval ubytovacím hostincům. Například hostinec v Jablonném v Podještědí se zvenku cestovatelům zamlouval. Široká, vysoká budova měla množství oken. Vstupovalo se do ní dveřmi pod podloubím. Za dveřmi na levé straně se nacházelo schodiště vedoucí do patra, dveřmi na druhé straně se vstupovalo do úzké chodby, která ústila do hostince třetí či čtvrté kategorie. Místnost byla třicet až čtyřicet stop dlouhá, dvacet stop široká a deset či dvanáct stop vysoká. Osvětlovalo ji čtyři či pět oken, mezi nimiž stálo stejné množství fošnových stolů. Gleig připodobňoval čtenářům hostinec ve vlastních pojmových kategoriích jako vyvedený ve stylu staré anglické kavárny (*coffee-rooms*). Stoly ze tří stran obklopovaly lavice, ze čtvrté stály židle. Stoly zabíraly pouze polovinu místnosti, druhá zůstávala prázdná. Zčásti ji zabíral dočasný přístěnek sloužící jako spížirna a stejně rozsáhlá kamna (*stove*). V místnosti chybělo otevřené topeniště, a tak veškerá příprava jídla probíhala v kamnech (*stove*), či jak ji Němci nazývali – v peci (*oven*). Okolo kamen byla připevněná lavice, kde se v případě potřeby hosté sušili či ohřívali. Na čestném místě místnosti stál malý stůl, u něhož se hostinská věnovala šití (*needle-work*) a u něhož také jedla.³²

Na základě tohoto čtení části Gleigova cestopisu lze jen potvrdit, že jeho autor nám prostřednictvím popisu severovýchodního pohraničí Čech podává obraz Anglie a *bonny Scotland* jako zemí plných vody, parků, chutného jídla a krásných žen. Gleigova Británie je v cestopise neustále přítomná. Při popisu českých reálií si pomáhá užíváním těch britských, a tak pozorované vtěsňuje do britských, respektive anglických pojmových kategorií (např. popis hostince či přiblížení módy). Zejména však neustále srovnává pozorované skutečnosti s jejich podobou v Británii, kdy Británie vystupuje jako měřítko dokonalosti. Na druhou stranu v rámci srovnávání či obecného hovoření o Čechách nelze objevit jasnou koncepci v intencích orientalismu, kterou Said vystavěl na reflexi ontologické a epistemologické jinakosti Okcidentu a Orientu. Čechy jsou součástí Evropy stejně jako Británie. Náleží do širšího rámce cestovatelova kulturního prostoru. Kvality Čech Gleig uznává v duchovní, společenské i ekonomické sféře. O blízkosti obou zemí vypovídá také společný humor a stejné normy chování, které Gleig zmiňuje. Pokud srovnává s Británií, spíše využívá osy lepší – horší, než že by musel pojednávat přímo o zcela neznámých skutečnostech. Zároveň musí být dodáno, že veškeré implicitní uznání je směřováno do minulosti. V cestopise se projevuje masivní ekonomický i společenský vzestup Británie

31 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 87–88.

32 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 58–60.

v tomto období. V kontextu tohoto vývoje jsou Čechy již v tomto období odsunuty do role evropské periferie (zemědělství, tkalcovství) či se zde vždy nacházely (města, obchod³³). Pojmy používané k popisu Čech a předpoklady vztahované k tomuto prostoru nabývají v pasážích cestopisu inferiorních konotací. Pro takto konceptualizované pojmání části vlastního kulturního prostoru se nabízí termín periferizmus,³⁴ který by bylo možné chápat jako souhrn pojmů a předpokladů popisujících periferii (sociální a kulturní konceptualizace periferie) a vedoucích ke specifickému zacházení s periferií, tedy okrajovou součástí vlastního sociokulturního systému, která je sociokulturně inferiorní k jádru – centru. Jedním dechem je nezbytné dodat, že konstrukce tohoto pojmu na základě cestopisu po severovýchodních Čechách z pera britského cestovatele nemá v tento moment vypovídat o jakkoliv interpretovaném přímém vztahu Británie a Čech, ale jeho smyslem je upozornit na specifické jazykové (literární) prostředky, které vstupují do vztahu centra a periferie, respektive jej vytváří.

V závěrečné části příspěvku je možné zjištěné skutečnosti doložit Gleigovými popisy kontaktů s místním obyvatelstvem, které ve svých ohledech nesou charakteristiky sociálního periferizmu. V jeho rámci britský cestovatel hovořil o zdejším obyvatelstvu kladně pro jeho vlastnosti – vyzdvihoval vstřícnost obyvatel Čech a hodnotil, že milejší, více ochotné a méně zistné lidi neměl možnost do té doby poznat – veskrze je však považoval implicitně za ekonomicky, zdravotně, sociálně i nábožensky zaostalé, ale zejména explicitně za málo informované. To se týkalo nejvíce venkova, kde se setkávali s velkým zájmem obyvatel. Příkladal to svým a synovým místně nezvyklým (*novelty*) oděvům.³⁵

Zvědavost obyvatel doprovázela cestovatele ale také ve městech. Velkou pozornost vzbudili v Jablonném v Podještědí. Mezitím co hovořili s knězem ve výčepu, se informace o příjezdu dvou Britů rychle šířila městečkem. A protože málokdo Brity viděl, zanedlouho se celá hospoda zaplnila zvědavci. Gleig v této souvislosti kvitoval, že zvědavost obyvatel nezpůsobovala porušování způsobů dobrého chování. K jejich stolu si přisedli další kněz, několik dobře oblečených obchodníků a důstojník rakouské armády ve výslužbě. Nejvíce oba Brity zaujal poštmistr, který hovořil

33 Srov. GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 24.

34 Z důvodu Saidova chápání odlišné podstaty Okcidentu a Orientu při konstrukci orientalismu se pro popis zkoumaného vztahu nejvíce jako příliš vhodný pojem vnitřní orientalismus (*internal Orientalism*). Ten byl použit již na začátku 80. let 20. století pro vztah k Afroameričanům ze strany bělošské části americké společnosti, v současnosti je ale využíván např. pro popis vztahu americké společnosti k Jihu, či švédské společnosti k Severu. Nutno dodat, že v těchto případech badatelé upozorňují na rozdíly mezi orientalismem a vnitřním orientalismem v jejich pojetí. WILSON III, E. J.: *Orientalism: A Black Perspective*. *Journal of Palestine Studies* 10, 1981, s. 63. Např. JANSSON, D. R.: *American National Identity and the Progress of the New South in „National Geographic Magazine“*. *Geographical Review* 93, 2003, s. 250–269. ERIKSSON, M.: *(Re)producing a „peripheral“ region – northern Sweden in the news*. *Geografiska Annaler. Series B. Human Geography* 90, 2008, s. 369–388.

35 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 23–24.

plynně anglicky a francouzsky a pro kterého nechal kněz poslat. Tohoto muže Gleig oceňoval jako příjemného, inteligentního a vzdělaného, takže představoval mezi svými krajany zaznamenání hodnou výjimku. Poštministr navštívil Francii, Španělsko, Švýcarsko, Itálii a Rusko. Cestovatelé se dobře bavili a nutno dodat, že Gleig hodnotil tuto situaci jako nejzábavnější a nejneotřelejší, v níž se kdy nacházel. Zvědavost spolučinců byla prodechnutá zdvořilostí a humorem, který Gleigovi seděl.³⁶

Gleig kladl velký důraz na informovanost lidí, které potkával, a podle toho je do jisté míry hodnotil. Informovanost poměřoval podle znalosti témat dle vlastního výběru – například napoleonské války, zeměpis Británie či Romové.³⁷

Na mnohé obyvatele českého pohraničí oba cestovatelé skutečně působili jako výjimečné zjevy. Například před Jablonným v Podještědí potkali dle oděvu lépe situovaného muže, který se velmi zajímal o jejich původ. Odhadoval je na italské muzikanty, což cestovatele poněkud mátlο vzhledem k jejich přesvědčení o vlastním evidentně skotském vzhledu. Poté soudil, že jsou punčocháři, což oba Brity rozesmálo. Když mu sdělili, že jsou Angličané (*English gentlemen*), kteří chtějí poznat obyvatele tohoto kraje, začal se chovat ještě zdvořileji a ochotněji, dokonce jim nabídl doprovod.³⁸

Zvědavost místních obyvatel nevyplývala jen z neobvyklého oděvu či národnosti cestovatelů, ale také z neobvyklých činností, které zde provozovali. Zatímco jako turisté³⁹ splývali s obchodními a jinými cestujícími, jejich rybářská vášeň a zejména neobvyklé vybavení vzbuzovaly pozornost.

Ku příkladu když rybařili na Jizeře nedaleko Jilemnice, kráčel kolem průvod vesničanů z nejmenované blízké vesnice, který mířil do kaple sv. Jana ve městě. Jakmile vesničané spatřili rybařící cestovatele, zpěv ustal. Rybářská scéna na ně podle Gleiga zapůsobila, jako by se jednalo o zázrak, který způsobil samotný sv. Jan. Krucifix nesený v průvodu byl odložen a účastníci sbíhali dolů k řece, aby zjistili, co za zvláštní úkaz vlastně vidí. Gleig na to konto očekával, že sv. Jan se ten večer dočkal menší projevené úcty, neboť když chvalozpěv opět zazněl a krucifix byl na znamení pokračování průvodu opět zvednut, zařadilo se za něj při nejmenším o polovinu méně lidí.⁴⁰ Lze dodat, že některým obyvatelům k úžasu doprovázenému výkřiky stačilo jen vidět pouhou rybářskou výbavu Britů.⁴¹

Popis lidí prahnoucích po novinkách, jichž se jim díky jejich izolovanosti od center nedostává, představuje další podporu pro oprávněnost a životaschopnost

36 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 63–69.

37 Např. GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 54, 62–63, 74.

38 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 55–56.

39 Tímto nemá být řečeno, že by Čechy v této době neznaly turismus. Sám Gleig se synem potkali na Sněžce tři Holanďany. GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 175–176.

40 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 122–123.

41 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 70.

konceptu periferizmu, který se na rozdíl od podobných konceptů vyznačuje oboustranností. Je reflektován a přijímán lidmi, s nimiž je v intencích periferizmu jednáno jako například s výše zmíněným pocestným u Jablonného.⁴² Opodstatněnost konceptu periferizmu prověří jeho uvažování například pro vztah společenských elit i měšťanských kruhů k obyvatelům českého venkova v 19. století v rámci jejich různorodých zájmů v tomto (sociálním) prostoru (turismus, tzv. národopisný zájem, osvětová činnost apod.). Ostatně životnost tohoto konceptu i metamorfózy jeho projevů můžeme pozorovat do současnosti.

Summary

North Bohemian borderland in G. R. Gleig's travelogue from 1839. On the concept of periferism

The paper deals with material mining of chapters of Robert G. Gleig's travelogue where the author describes his journey through the Northeast Bohemia borderland in 1837. On the basis of linguistic means that Gleig uses in his description, it constructs the concept of periferism, stemming from E. Said's orientalism. It defines periferism as a set of concepts and assumptions describing the periphery and leading to a special treatment of the periphery, i.e. a marginal part of its own social-cultural system that is socially and culturally inferior to the core – the center. The concept of periferism proposes to contemplate over the relationship of social elites and bourgeois circles with the inhabitants of the Czech countryside in the XIX century in the framework of their varied interests in this (social) space (tourism, so-called ethnographic interest, educational activities, etc.).

Key words:

Travelogue – 1st half of the XIX Century – R. G. Gleig – Orientalism – Periferism

---

42 GLEIG, G. R.: *Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837. II.*, c. d., s. 55–56.

Základní trendy ve vývoji národopisu v německo-moravských vlastivědných muzeích

Mgr. Otakar Kirsch, Ph.D.

Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, A. Nováka 1, 602 00 BRNO

Vztah národopisu¹ a muzejnictví má na území českých zemí dlouhou tradici a stal se předmětem úvah i kritických rozborů řady etnografů a muzeologů. Přestože se jejich práce dotýkají značného množství témat souvisejících s těsnou koexistencí obou oborů,² jen málokteré z nich se výrazněji zabývají reflexí této problematiky v rámci německého kulturního a jazykového prostředí Moravy. Právě z těchto důvodů bude hlavním cílem předloženého příspěvku analyzovat základní prvky a trendy, které sehrály důležitou roli ve formování a vývoji národopisných sbírek, a to u relativně úzké, přesto však významné skupiny německo-moravských vlastivědných muzeí.³ Osudy sbírkových kolekcí a aktivity německých muzejních pracovníků v oblasti národopisu pak budou sledovány v úzké návaznosti na dobové kulturní, politické

- 1 V této studii budu upřednostňovat označení národopis, které zvláště v souvislosti s vlastivědnými muzei ve zkoumaném období nejlépe vystihuje obsah německého termínu *Völkskunde*.
- 2 Z nich je možné zmínit BENEŠ, J.: *Rozvoj národopisu v českých muzeích*. Sborník Národního muzea (Acta Musei nationalis Pragae). Řada A – historie 16, 1962, č. 1, s. 1–163. DRÁPALA, D.: *Předpoklady etnografických muzeí v přírodě k prezentaci lidové kultury*. Muzeum. Muzejní a vlastivědná práce 47, 2009, č. 1, s. 3–18. LANGER, J.: *Atlas památek. Evropská muzea v přírodě*. Praha 2005. HANUŠIN, J. – KUNZ, L. (eds.): *Príspevky k národopisnej muzeológii. Materiály z I. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov – etnografov v Martine v dňoch 25.–27. V. 1954*. Bratislava 1954. Tohoto vzájemného vztahu si výrazným způsobem všimají také publikace zabývající se historií obou oborů v rámci českých zemí – HORÁK, J.: *Národopis československý. Přehledný nástin*. In: *Československá vlastivěda*. Člověk. Praha 1933, s. 305–402, ROBEK, A.: *Dějiny české etnografie I*. Praha 1976. ŠPĚT, J.: *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*. Praha 1979.
- 3 V textu budu pro tento specifický konglomerát souběžně používat jak označení německá muzea na Moravě, tak do roku 1938 poměrně frekventovaný výraz německo-moravská muzea, prostřednictvím kterého místní muzejní ústavy vyjadřovaly svou přínáležitost k německému národu i k této historické zemi. Do uvedené skupiny tak můžeme zahrnout ústavy z území Moravy, na jejichž aktivitách a správě se významným způsobem podíleli lidé, kteří se hlásili k německému kulturnímu a jazykovému okruhu. Tvořila ji však pouze ta muzea, která usilovala o celkovou dokumentaci přírodního a kulturního vývoje určité lokality či regionu (nikoli však na úrovni tehdejších zemí, popřípadě státu). Jednalo se o instituce, které byly v této době označovány jako městská (*Stadtmuseen*), okresní (*Bezirkmuseen*) a krajinská (*Landschaftsmuseen*), pro něž se v prostředí německé Moravy v období doby první republiky vžilo označení vlastivědná (*Heimatmuseen*). Dříve používaný termín místní muzea (*Ortsmuseen*), kam na počátku dvacátého století byla zařazována, není pro toto uskupení příliš vhodný. Zahnoval v sobě totiž i některá specializovaná muzea s regionální působností, zvláště pak uměleckoprůmyslová. KIRSCH, O.: *Německé muzejnictví na Moravě*. Disertační práce. Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2008, s. 14–19, 33–38.

i myšlenkové dění od jejich počátků až po dnešní dobu, kdy tyto ústavy našly své následovníky na území Spolkové republiky Německo a Rakouska.

Spletitá cesta k dokumentaci lidové kultury. Formování národopisu v rámci německého vlastivědného muzejnictví na Moravě

Vlastivědná muzea nepatřila na Moravě k prvním muzejním organizacím, které se začaly zabývat shromažďováním dokladů lidové kultury. Někteří autoři totiž kládou počátky reflexe národopisné problematiky v moravském muzejnictví již do souvislosti se vznikem Františkova muzea. Právě v jeho sbírkách se na počátku devatenáctého století objevily předměty vztahující se k zemědělství, které měly za cíl nejen dokumentovat tehdejší stav zemědělské výroby a rolnického hospodaření, ale také povznést kulturu moravského venkova.⁴ V následujícím období však začaly být odbornými pracovníky zemského muzea preferovány jiné obory a sbírkové kolekce reflektující lidovou kulturu tak před vytvořením etnografického oddělení v roce 1920 pod vedením Františka Pospíšila tvořily součást řady rozličných typů sbírek (keramiky, drobného umění a zbraní, agrotechnické, lidovědné, zemědělské atd.). Národopis ještě před vznikem většiny moravských muzejních institucí vlastivědného zaměření významně ovlivnil muzejnictví specializované. Iniciativu moravského historiografa Bědy Dudíka (1815–1890), který na základě úspěchu expozice moravských lidových krojů na světové výstavě ve Vídni v roce 1873 usiloval o vytvoření moravského národopisného muzea, se sice realizovat nepodařilo,⁵ nicméně postupně se zájem o esteticky kvalitní výrobky z venkovského prostředí projevil u nově konstituovaných muzeí uměleckoprůmyslového zaměření, zvláště pak Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně (*Mährisches Gewerbemuseum in Brünn*).⁶

4 Ludvík Kunz na základě studia dobových inventářů zmiňuje celkem 60 modelů zemědělských strojů a nástrojů spolu s 36 originálními agrotechnickými nástroji a ořebným náradím získaným v letech 1815–1829. Po roce 1836 k nim mělo přibýt ještě dalších 41 položek, většinou náradí domácí a zahraniční provenience. KUNZ, L.: *Národopisné sbírky Moravského muzea v Brně*. Brno 1957, s. 9.

5 DUDÍK, B.: *Catalog der nationalen Hausindustrie und Volkstrachten in Mähren*. Brünn 1873, Vorwort – nestránkováno.

6 Zvýšený zájem brněnského uměleckoprůmyslového muzea o tuto problematiku lze vysledovat především od devadesátých let devatenáctého století, kdy se jeho ředitelem stal Julius Leischinga (1865–1933). Právě v tomto období byly do fondu muzea získány rozsáhlé celky předmětů lidové tvorby z Moravy, dnešního Slovenska, Německa a Rakouska. GABRIELOVÁ, B.: *K dějinám Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně*. Brno 2003, s. 6–7. KRÍŽOVÁ, A.: *Akviziční činnost uměleckoprůmyslových muzeí – jedna z podstatných forem naplnění jejich poslání*. In: Baumannová, D. (ed.): *Ke 100. výročí založení Muzea města Brna / Přelom 19. a 20. století – období vzniku městských muzeí a jejich vývoj ve 20. století*. Sborník konference muzeí konané 6.–7. října 2004 u příležitosti 100. výročí založení Muzea města Brna. Brno 2005, CD-ROM, nestránkováno.

Ani v případě muzeí vlastivědných, která se na Moravě začínala postupně etablovat od 70. a 80. let 19. století, nemůžeme hovořit o rychlém prosazení národopisu v jejich sbírkách. Zvláště v německém prostředí byl vztah většiny muzejníků k této problematice z počátku spíše zdrženlivý, což se projevovalo také ve složení fondů nejstarších německých muzeí na Moravě (Moravská Třebová, Olomouc, Znojmo, Nový Jičín), v nichž byly převážně zastoupeny odlišné druhy sbírkového materiálu (věci cechovní, archivní, přírodovědné, umělecké i archeologické). Jedním z významných důvodů tohoto stavu, alespoň v případě společenskovědních oborů, se zdá být počáteční orientace muzejních ústavů na získávání předmětů z městského prostředí. Ta byla dána jednak určitými tlaky samotných zřizovatelů vlastivědných institucí, jimiž v té době byla samotná města, dokumentovat historii i současnost dané městské lokality,⁷ ale také aktuálností sběru některých druhů předmětů v tomto prostředí (umění, archeologie).⁸ Další pro rozvoj národopisu nepříznivý faktor souvisel také s hodnotovým žebříčkem většiny tehdejších muzejních kustosů, kteří v rámci akviziční činnosti upřednostňovali podle jejich názoru esteticky kvalitnější předměty městské, popřípadě aristokratické provenience před výtvary z vesnického prostředí.

Právě důraz na výjimečnost sbírkových předmětů, která měla mít podle představ většiny tehdejších muzejníků hlavní vliv na atraktivitu instituce v očích veřejnosti, se odrážel také v nárůstu exotických sbírek, jež značně překračovaly původní dokumentační kompetence těchto ústavů. I když byly tyto kolekce značně torzovité a jejich uspořádání ve většině případů neodpovídalo ani základním odborným kritériím,⁹ existovaly v tomto směru významné výjimky. Jednou z nich se stala především sbírka moravskotřebovského muzea, jejíž podstatnou část tvořily dary místního rodáka Ludwiga Vinzenze Holzmaistera (1849–1923), továrníka v New Yorku. Jednalo se o rozsáhlý a kvalitní soubor předmětů z Asie (Japonsko, Indie) a Afriky, dodnes hojně využívaný zástupci některých centrálních muzeí pro jejich prezentační aktivity. Na rozdíl od většiny ostatních tehdejších soukromých sběratelů se v případě Holzmaistera jednalo o poučenou osobnost, která při výběru jednotlivých předmětů dbala na získávání skutečně kvalitních reprezentantů uměleckořemeslné produkce

7 Právě města pak často muzeím sama předávala do správy věci ze svého majetku. Příkladem může být Rýmařov, kde se do místních muzejních sbírek tímto způsobem dostala řada historických písemností (městská privilegia, městské účty, protokoly či cechovní knihy). *Die deutsch-mährischen Ortsmuseen (Schluss)*. Mitteilungen des Erzherzog Rainer-Museums für Kunst und Gewerbe (dále jen MERM) 28, 1910, č. 3, s. 47–48.

8 Jednalo se především o vývoz památek kulturní hodnoty do zahraničí a rostoucího počtu archeologických nálezů při rozsáhlé stavební činnosti ve městech. O této problematice v českých zemích ŠPĚT, J.: *Přehled vývoje českého muzejnictví I (do roku 1945)*. Brno 2004², s. 33, 36, 47.

9 Často tak byly tyto sbírky zastoupeny jednotlivostmi, přičemž na závalu nebyl v tomto období ani jejich „český“ původ, jak tomu bylo v případě Emila Holuba, který odkázal několik předmětů ze svých afrických cest muzeu v Novém Jičíně. *Zweiter Gesamtbericht der deutschmährischen Ortsmuseen 1910 (Schluss)*. MERM 29, 1911, č. 5, s. 71.

mimoevropských kultur s cílem zprostředkovat je svým krajanům.¹⁰ Další významné centrum tohoto typu sbírek se postupně rodilo v Novém Jičíně. Kromě zmiňovaných Holubových darů tvořila významnou součást místních „exotik“ mexická sbírka kustoda Maxmiliána Habsburského a pozdějšího ředitele muzea v jadranském Miramare Dominika Billimka (1813–1887), samostatně prezentovaná veřejnosti již v rámci první expozice muzea otevřené v roce 1889.¹¹ Zajímavostí je, že i rodáci z Moravy prezentovali výsledky svého sběratelského úsilí mimo území této historické země. Jedním z nich byl rodák z Fulneku Franz Hopp (1833–1919), který se po dlouholetém pobytu v Americe usadil v Pešti, kde bylo později v paláci na Andrásyho ulici zřízeno Hoppovo muzeum orientované především na orientální umění.¹²

Tato zjevná dominance sbírek mimoevropské a měšťanské proveniencí byla nicméně v německých vlastivědných muzeích na Moravě od počátku 90. let 19. století postupně narušována. Impulzy k tomu vzešly především od samotných muzejníků, kteří si začali stále výrazněji uvědomovat význam vesnice jako nositele tradičních prvků lidové kultury, jež je třeba zachovat pro následující generace. Mnozí z nich navíc rozpoznali, že se některé projevy tohoto specifického prostředí pro německé etnikum stávají důležitým identifikačním znakem v rámci zostřujícího se národnostního boje. Ve vesnickém zázemí řady měst s německou většinou tak byly rozpoznávány původní, místním českým živlem nedotčené tradice, které měly mimo jiné také potvrzovat „odvěkou německost“ daného regionu. Tento nacionální podtext byl na Moravě doplněn o četné inspirační zdroje z oblasti muzejnictví. Možná poněkud překvapivě se jimi staly také aktivity českých vlastivědných pracovníků související s přípravami Národopisné výstavy československé v Praze a její následnou realizací v roce 1895. Mnozí němečtí muzejníci se o ní vyjadřovali s patřičným respektem a apelovali na vznik podobných iniciativ v německém prostředí českých zemí.¹³ Příímý vliv na zintenzivnění národopisných aktivit ale v této době mělo pro německou část Moravy především založení vídeňského Rakouského národopisného muzea (*Österreichisches Museum für Volkskunde*) v roce 1895,¹⁴ s nímž řada z místních vlastivědných pracovníků záhy navázala velmi úzké styky.¹⁵ Ty spočívaly především

10 KNÍŽKOVÁ, H.: *Sběratel L. V. Holzmaister*. Moravskotřebovské vlastivědné listy 7, 1996, s. 21.

11 O Billimkově sbírce a dalších souborech exotického materiálu JUROK, J.: *100 let muzea v Novém Jičíně 1887–1987*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 39, 1987, s. 10–11.

12 BECK, G.: *Franz Hopp*. Das Kuhländchen 11, 1930, č. 1, s. 1–2.

13 PISKOVÁ, R.: *Z historie jihlavského muzea (1892–1945)*. Vlastivědný sborník Vysočiny – oddíl věd společenských 6, 1988, s. 150. O ovlivnění muzea v Novém Jičíně národopisným sběrem českého etnika pro národopisnou výstavu také JUROK, J.: *110 let muzea v Novém Jičíně. Katalog výstavy*. Nový Jičín 1997, s. 4.

14 O jeho činnosti SCHMIDT, L.: *Das Österreichische Museum für Volkskunde. Werden und Wesen eines Wiener Museums*. Wien 1960, o sbírkách původem z českých zemí JERÁBEK, R.: *Lidová kultura českých zemí v rakouských národopisných muzeích*. Folia ethnographica 27, 1993, s. 3–17.

15 Jako členové spolku rakouského muzea zde figurovali například muzejníci Alexandr Hausotter z Kunína, Stephan Weigel z Nového Jičína a Franz P. Piger z Jihlavy, kteří přispívali i četnými statěmi

ve vytvoření okruhu stálých spolupracovníků, kteří pro nově vzniklou instituci sbírali významné ukázky místní lidové tvorby, což vytvořilo dobrý základ i pro následné vybudování či alespoň významné doplnění mnoha regionálních muzejních kolekcí. Co je důležité, díky kooperaci s vídeňským národopisným muzeem docházelo k průniku vědecktějších metod sbírání a třídění sbírkových předmětů v mnoha muzejních institucích.¹⁶ Asi nejvýznamnější kontakty si tento vídeňský ústav, který usiloval o národopisnou dokumentaci všech oblastí Předlitavska, na Moravě vybuďoval s regionálními muzei na území národnostně smíšeného regionu Kravařska (*Kuhländchen*). Zde kromě výrazného posílení národopisných sbírek v muzeu v Novém Jičíně došlo z iniciativy otce a syna Hausotterových v roce 1900 k založení muzejního zařízení zabývajícího se především národopisnou problematikou v Kuníně.¹⁷ Nemalý vliv si však centrální muzeum ve Vídni udržovalo i v dalších Němci obydlených oblastech, kde se muzejní činnost rozvíjela již delší dobu (Hřebečsko, Jihlavsko, Znojensko).¹⁸

Úzké vztahy s vídeňským muzeem pak zdá se do jisté míry překryly i vztahy těchto ústavů s MZM, které se od devadesátých let pokoušelo o rozmnožení vlastních sbírek o předměty lidové kultury. I když mezi tzv. konzervátory tehdejší Moravské musejní společnosti (*Mährische Museumsgesellschaft*) nalezneme řadu kustodů německo-moravských muzeí, v jeho sbírkovém fondu se v té době objevovaly především věci z českého prostředí Moravy. Cestu ke spolupráci s převážně Němci obydlenými částmi této historické země tak muzeum nacházelo spíše až počátkem dvacátého století, o čemž svědčí i návštěva tehdejšího přednosty národopisného oddělení MZM Josefa Janušky (1823–1907) v muzeích v Novém Jičíně a Kuníně, během níž tento muzejník vyjádřil překvapení nad bohatostí a kvalitou místních národopisných sbírek.¹⁹ I když v dalším období v zemském muzeu došlo k značnému zintenzivnění akvizic z německého jazykového prostředí a plánovala se dokonce výstavba německých selských jizeb, orientace na sbírky z českých oblastí Moravy zde zůstávala stále více než patrná.²⁰

---

do jeho časopisu s názvem *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*.

16 Časopis vídeňského muzea přinášel rozsáhlá pojednání, co a jakým způsobem v národopisu sbírat a vystavovat, a to od významných kulturních osobností tehdejšího Předlitavska. RIEGL, A.: *Wie sollen wir sammeln?* *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* 1, 1895, s. 219–221.

17 Popis instalace z počátku dvacátého století je uveřejněn ve stati *Eröffnung des Ortsmuseums in Kunewald*. *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* 7, 1901, s. 130.

18 JERÁBEK, R.: *Lidová kultura českých zemí v rakouských národopisných muzeích*, c. d., s. 3–17, HABERLAND, M.: *Neuer Führer durch das Museum für österreichische Volkskunde*. *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* 14, 1908, s. 61–80.

19 *Aus dem Kuhländchen*. *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* 9, 1903, s. 245–246.

20 O tom svědčí zápisy o činnosti muzejní sekce v muzejním časopise *Museum Franciscum Annales* z let 1895–1898 a zvláště pak i zprávy Moravské musejní společnosti v *Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums* 1901–1907.

K systematizaci národopisných sbírek a k jejich autonomnímu postavení ve sbírkových fondech vlastivědných muzeí následně přispěly také další změny, které zasáhly německé muzejnictví na Moravě počátkem dvacátého století. Úzce souvisely s chápáním vlastivědných muzeí především jako výchovně-vzdělávacích institucí, což ve svých důsledcích znamenalo požadavek na rozsáhlou reorganizaci jejich dosavadních aktivit. Tyto tendence, proudící sem v teoretické rovině zvláště z Německa, nicméně ovlivňované také vzrůstajícím domácím česko-německým antagonismem, pak našly své vyjádření v rámci tehdejšího zájmového sdružení německých muzeí na Moravě – Svazu německo-moravských místních muzeí (*Verband deutsch-mährischer Ortsmuseen*, dále jako VdMO).²¹ Při zasedáních této organizace pak došlo k častým diskuzím o „ideální“ podobě sbírkového fondu vlastivědného muzea.²² Asi nejintenzivněji byla otázka uspořádání sbírek projednána v roce 1911 při schvalování tzv. Pracovního řádu místních muzeí (*Arbeitsordnung der Ortsmuseen*). Zmíněný dokument obsahoval mimo jiné zmínku o tom, že by vlastivědná muzea měla ustoupit od sběru exotických a zahraničních předmětů a soustředit se na dokumentaci života domácího obyvatelstva včetně toho venkovského. V následné rozpravě, kterou inicioval zástupce novojičínského muzea Anton Bauer, nakonec jeden z tvůrců pracovního řádu, a to kustod moravskotřebovského muzea Alois Czerny (1847–1917), jeho původní znění do značné míry revidoval. Připustil možnost nabývání exotického materiálu v případě darování. Tuto výjimku zdůvodňoval jednak tím, že se mezi darovanými věcmi mohou objevit cenné předměty, a také faktem, že toto odmítání by mohlo u některých donátorů vést k neochotě s muzeem v budoucnosti jakkoli spolupracovat.²³ Do jaké míry muzea pro ně nepovinné rozhodnutí akceptovala, zůstává otázkou. Přesto však lze říci, že právě na začátku 20. století se začal výrazně měnit způsob nazírání na tento typ sbírek. I nadále byly chápány jako lákadlo pro návštěvníky, nicméně stále zřetelněji jim byla ve vztahu ke sbírkám národopisným přisuzována role srovnávacího materiálu. V některých muzeích pak byly tyto exotické předměty dokonce cíleně „upozaděny“, jak je tomu v případě novojičínského muzea.²⁴

Začátek dvacátého století se tak i díky tomuto změněnému přístupu stal pro sbírkové komplety zaměřené na lidovou kulturu obdobím zásadního přelomu. Zatímco ještě zhruba před jednou dekádu vyznívaly snahy o jejich vytvoření v některých

21 KIRSCH, O.: *Německé muzejnictví na Moravě*, c. d., s. 66–71. KIRSCH, O.: *Svaz německo-moravských místních muzeí a jeho úsilí o povznesení profesní úrovně a společenského postavení regionálního muzejnictví na Moravě*. Brno v minulosti a dnes (v tisku).

22 Výraznou skupinu mělo tvořit selské domácí nářadí a také předměty dokumentující domácíou výrobu. *Bericht über die fünfte Tagung der deutsch-mährischer Museen in Neutitschein*. MERM 29, 1911, č. 5, s. 76

23 Tamtéž, s. 76–77.

24 Tyto sbírky měly být z muzea kvůli instalaci národopisných sbírek přechodně odstraněny. JUROK, J.: *100 let muzea v Novém Jičíně 1887–1987*, c. d., s. 14.

případech naprázdno,²⁵ v této době již patřily mezi integrální součást sbírkového fondu většiny muzejních institucí, byť ještě často tvořily autonomní oddělení. V případě několika muzeí (Kunín, Nový Jičín, Moravská Třebová) však již tehdy národopisné aktivity představovaly jednu z nejvýraznějších položek jejich pracovní náplně.²⁶ Toto vzednutí je třeba dát také do souvislosti s výraznými osobnostmi (Czerny, Hausotter, Weigel), které podnítily zájem o problematiku národopisu v regionech a shromáždily kolem sebe skupinu nadšených spolupracovníků. Tito lidé, v případě moravskotřebovského muzea soustředění kolem regionálního vlastivědného časopisu *Mitteilungen zur Volkskunde des Schönhengster Landes*,²⁷ pak prováděli soustavnou akviziční politiku, jejíž výsledky se brzy projeví i ve sbírkách těchto muzeí. I když se jednalo především o předměty selské provenience a při jejich selekci se takřka výhradně uplatňovalo estetické hledisko, vycházel sběr z tehdy obvyklých principů, které se uplatňovaly v centrálních národopisných muzeích. Tyto tendence se projeví také v zájmu o určité typy dokladů lidové kultury, které, obohaceny o určitá lokální specifika, vytvářely jakýsi jednotný základ národopisných sbírek společný pro většinu tehdejších vlastivědných muzeí.²⁸ Dosti specifické místo pak zaujal národopis v muzejních expozicích, kde se začaly tyto předměty postupně prostorově vydělovat od ostatního vystaveného sbírkového fondu. Kromě obvyklé instalace materiálu ve skříňových vitrínách, na stěnách a v některých případech i na stolech se muzejní pracovníci pokoušeli návštěvníkům přiblížit původní venkovské prostředí formou tzv. selských jizeb (*Bauernstuben*), které jsou do roku 1918 doloženy například v Novém Jičíně, Kuníně, Moravské Třebové či Znojmě. Hlavní tradiční prostředek komunikace vlastivědných muzeí s návštěvníky byl v této době doplňován také tematickými přednáškami, důležitým jevem se staly přesahy muzejníků do jiných oblastí, než byla tzv. věcná lidověda (*sachliche Volkskunde*).²⁹

25 Tak tomu bylo v případě jihlavského muzea, které prostřednictvím tisku vyzvalo občany k darování předmětů lidové kultury, ale bez úspěchu. PISKOVÁ, R.: *Z historie jihlavského muzea (1892–1945)*, c. d., s. 150.

26 Tato skutečnost se postupně projeví i v tom, že některá muzea začala postupně rozšiřovat svou dokumentační oblast také na své venkovské zázemí, což se posléze odrazilo v jejich názvu (např. Nový Jičín, Znojmo).

27 Tato skupina se ustanovila pod vedením Aloise Czerného a jejími členy se stali i další významní národopisci Hřebečska a jeho okolí, jako byli Rudolf Pechhold, Georg Tilscher či Moritz Grolig. K nim se postupně přidávali také studenti místního gymnázia, ze kterých později vyrostly významné osobnosti německé etnografie (např. Edmund Schneeweis). KORKISCH, R.: *Schönhengster Volkskunde*. Handbuch der sudetendeutschen Kulturgeschichte. 7. München–Wien 1982, s. 11. O programu této skupiny též SPINA, F.: *Was wir wollen*. Mitteilungen zur Volkskunde des Schönhengster Landes 1, 1905, s. 3–13.

28 Tento základ tvořily v prvé řadě kroje, výšivky, domácí nářadí, nástroje domácí výroby, keramika, nábytek a lidové umění doplňované o dokumentaci lidové architektury. Již v této době se setkáváme i s fotografickou dokumentací příslušné problematiky.

29 Významnými badateli na tomto poli byli v té době např. Josef Matzura (Mikulov – lidová píseň), Josef Ullrich (Nový Jičín – pověsti), Leopold Masur (Brno – pověsti), Anton Altrichter (Jihlava – zvyky, obyčeje) atd.

Ty směřovaly především k dokumentaci duchovní lidové kultury (studium zvyků a obyčejů, nářečí, písní, pohádek a pověstí), ale pokoušely se také udržovat a na některých místech i obnovovat staré tradice.³⁰

Lidová kultura jako nástroj integrace československých Němců. Národopisné sbírky německo-moravských vlastivědných muzeí v období první republiky

Období první republiky přineslo do práce vlastivědných muzeí v oblasti národopisu řadu změn. Ty nespočívaly ani tak v nových akvizičních, tezauračních či prezentačních přístupech k dané problematice, ale staly se přímým důsledkem překotného vývoje politických událostí. Již samotný vznik Československé republiky znamenal pozvolné rozměňování tradičních úzkých vazeb německo-moravských muzeí na centrální rakouské instituce, zvláště pak na vídeňské národopisné muzeum. Německá menšina na Moravě, vědoma si oslabení kontaktu s rakouskými zeměmi a ztráty svého dosavadního postavení v kulturním životě země, se pro ni nepříznivou situaci snažila vyřešit hlubší integrací se svými protějšky v Čechách, ve Slezsku i na Slovensku. Tento proces se nevyhnul ani místním muzejním institucím, které se po rozpadu VdMO začlenily do nově konstituovaného Svazu německých muzeí pro vlastivědu v Československé republice (*Verband der deutschen Museen für Heimatkunde in der Tschechoslowakischen Republik*, dále jako VdMH).³¹

I když se toto sdružení, alespoň co do rozsahu svých aktivit a intenzity vzájemné spolupráce mezi svými členy, nemohlo s VdMO srovnávat, pokoušelo se ve vlastivědných muzeích, byť značně nesoustavně, ovlivňovat také problematiku národopisu. Patrně nejdůležitějším počinem se v tomto směru stalo vytvoření Pracovního společenství pro výzkum betlémů (*Arbeitsgemeinschaft für Krippenforschung*) v průběhu zasedání VdMH v červnu 1929 v Jihlavě, jehož hlavním cílem mělo být vytvoření centrály, ve které by se soustřeďovaly výsledky výzkumů o tomto specifickém fenoménu z německých regionů Československa. Do čela nově zřízené organizace pak byl dosazen vlastivědný pracovník z Jihlavy Ignaz Göth (1889–1945), jenž měl za úkol její činnost koordinovat.³² Za připomínku v tomto směru stojí také iniciativa VdMH, která si kladla za cíl usnadnit muzejníkovi orientaci v jeho náročném zaměstnání vydáním publikace o zásadách a metodách muzejní práce. Autorem oficiální „kuchařky“ německých vlastivědných muzeí v Československu s názvem

30 Muzea se hojně podílela například na organizování tzv. krojových slavností (*Trachtenfeste*). Tento trend samozřejmě pokračoval i v dalších obdobích a stával se jedním z hlavních cílů nově zakládaných muzeí. NAMISLOW, A.: *Das Ortsmuseum in Botenwald*. Das Kuhländchen 13, 1938, č. 6, s. 95.

31 KIRSCH, O.: *Německé muzejnictví na Moravě*, c. d., s. 73–86.

32 *Museumstagung in Iglau*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 68, 1930, s. 75–76.

Heimtmuseen – ihre Aufgabe und ihre Einrichtung se nakonec stal svazový jednotel Rudolf Hönigschmid (1876–1967), jenž v ní rozdělil muzejní sbírky do dvou základních skupin – na přírodovědné a kulturní. V rámci druhé skupiny přitom zdůrazňoval zvláště význam venkovského prostředí, přičemž za hlavní předmět výzkumu v této oblasti považoval selský stav, který dokonce označil za „... *die Grundlage und Mutterboden des volkischen* (sic!) *Daseins*“.³³ Následně představil celkem sedm základních tematických okruhů, které měly zaujmout ústřední místo v dokumentaci vesnického prostředí.³⁴

I když jako školný historik umění nebyl Hönigschmid odborníkem na problematiku národopisu, ve svém elaborátu využil informací z několika zahraničních zdrojů, především z publikace Wilhelma Pesslera (1880–1962) *Das Heimatmuseum im deutschen Sprachgebiet als Spiegel deutscher Kultur*, v té době považované za nejvýraznější dílo o problematice vlastivědných muzeí v německém jazykovém prostředí.³⁵ Toto dílo spolu s dalšími pracemi domácích autorů, především Josefa Blaua (1872–1960) a Gustava Jungbauera (1886–1942),³⁶ se pro vlastivědné muzejníky staly zásadní pomůckou pro orientaci v oblasti národopisu, stejně jako v roce 1928 založený časopis s názvem *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde* či pro moravské prostředí vydávaný *Deutschmährische Heimat* (od roku 1928 přejmenovaná na *Deutsch-mährisch-schlesische Heimat*).³⁷ Svým obsahem tyto publikace upozorňovaly na důležitá témata, která bylo třeba v rámci oboru dokumentovat, pomáhaly strukturovat národopisné sbírky, poukazovaly na možnosti a formy jejich prezentace. Co je také důležité, některé z těchto textů přispívaly k určitým posunům

33 Archiv Národního památkového ústavu, pracoviště Brno, fond *Pozůstalost architekta dr. Karla Kühna*, karton č. 7 – Denkmalflege – Heimatmuseen – ihre Aufgabe und ihre Einrichtung, s. 6.

34 Tamtéž, s. 7. Jednalo se o 1) sídelní formy domovské vesnice a rozčlenění místních parcel, 2) selské usedlosti, 3) vnitřní zařízení selské usedlosti, 4) pro oblast charakteristické formy hospodaření s důrazem na lokální specifika, 5) lidové kroje, 6) duchovní a společenský život venkova, 7) typologii tělesné stavby místních obyvatel a hlav místních sedláků.

35 PESSLER, W.: *Das Heimatmuseum im deutschen Sprachgebiet als Spiegel deutscher Kultur*. München 1927.

36 BLAU, J.: *Alte Bauernkunst in deutscher Schul- und Volkserziehung, Heimatschutz und Wohlfahrtspflege*. Wien – Prag – Leipzig 1922. JUNGBAUER, G.: *Deutsche Volkskunde mit sonderer Berücksichtigung der Sudetendeutschen*. Brünn – Prag – Reichenberg 1936. LEHMANN, E.: *Sudetendeutsche Volkskunde*. Leipzig 1924. Důležité bylo i vydávání ediční řady s názvem *Beiträge zur sudetendeutschen Volkskunde*, v níž vyšla i publikace HOBINKA, E.: *Bibliographie der deutschen Volkskunde in Mähren und Schlesien*. Reichenberg 1928.

37 Toto periodikum samozřejmě nebylo jediné, které se problematikou národopisu na území Moravy zabývalo. Řadu příspěvků najdeme v tehdejších regionálních časopisech i novinách (za všechny snad jmenujme jen *Mitteilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhegster Landes*, *Das Kuhländchen*, *Znaimer Wochenblatt*, *Feldsberger Zeitung*, *Nikolsburger Kreisblatt*, *Mährischer Grenzboten*, *Nordmährischer Grenzboten*, *Das Neustädter Ländchen*, *Nordmährerland*). Nutno připomenout, že národopis se stal nedílnou součástí publikací zabývajících se jednotlivými oblastmi tehdejší Moravy (Anton Altrichter – jihlavský jazykový ostrov, Joachim Blössl – konický jazykový ostrov, Hans Felkl – brněnský jazykový ostrov, Josef Ullrich – Kravaňsko atd.).

v chápání národopisu a jeho poslání. Změny se týkaly především významu termínu *Heimat* (domovina, vlast), ústřední kategorie národopisného výzkumu v německém jazykovém prostředí. Posouvaly jej od jeho původního chápání jako geografického prostoru do úzké souvislosti s německou národní pospolitosťou (*Volks-gemeinschaft*), pojímanou na rasovém základě.³⁸ Také tyto faktory pak u mnoha vlastivědných muzeí posilovaly tendence ke spolupráci nejen s domácími,³⁹ ale zahraničními německými institucemi.⁴⁰

Stoupající prestiž národopisu a jeho postavení v německé kultuře pak výrazně ovlivnila diskuzi nejvyšších představitelů VdMH týkající se organizačního uspořádání německého muzejnictví v Československu. V atmosféře stupňujících se požadavků *Sudetoněmecké strany* (*Sudetendeutsche Partei*) na československou vládu v druhé polovině 30. let se otevíral prostor pro vytvoření zcela autonomní muzejní sítě v převážně Němci osídlených oblastech republiky. Celá záležitost byla intenzivně projednána u příležitosti zasedání VdMH v rámci tzv. vysokoškolského týdne (*Hochschulwoche*) konaného v České Lípě v červenci roku 1937. Nejucelenější příspěvek na dané téma zde přednesl opavský muzejník Werner Kudlich (1901–1945), jenž vyslovil požadavek na postupné vybudování nové ústřední muzejní instituce sudetských Němců pro oblast národopisu, kterou označil jako Sudetoněmecké národopisné muzeum (*Sudetendeutsches Museum für Volkskunde*). Její zřízení bylo podle Kudlicha možné až po celkové reorganizaci německého muzejnictví, které svým složením podle něj prozatím neodpovídalo obvyklému způsobu organizace tohoto oboru v německy mluvících zemích.⁴¹ Jistě zajímavé je v tomto směru i vyjádření

38 O této problematice ROTH, M.: *Volkskunde der 1920er und 1930er Jahre. Ideologiegeschichtliche Implikationen*. In: Beitzl, K. – Chiva, I. (eds.): *Wörter und Sachen. Österreichische und deutsche Beiträge zur Ethnographie und Dialektologie Frankreichs. Ein französisch-deutsch-österreichisches Projekt. Referate des 3. Internationalen Symposions des Instituts für Gegenwartsvolkskunde der Österreichischen Akademie der Wissenschaften vom 18. bis 21. September 1988 in Eisenstadt (Burgenland)*. Wien 1992, s. 51.

39 Úzké pracovní kontakty si místní muzea, kromě řady spolkových organizací v Československu, vlastivědná muzea udržovala také s německou sekcí Státního ústavu pro lidovou píseň, v některých případech i univerzitními pražskými kruhy. Tak tomu bylo v případě šumperského kustoda Franze Harrera a Ernsta Schwarze zabývajících se problematikou nářečí v oblasti Sudet. MELZER, M.: *Stoletá historie muzea. Městské muzeum (1896–1945)*. In: Šumperk město a jeho obyvatelé. Ke 100. výročí založení muzea v Šumperku. Šumperk 1996, s. 28.

40 Například muzeum v Moravské Třebové mělo být nápomocné při výzkumu nářečí německých obyvatel Hřebečska pro vznik monumentálního díla *Deutscher Sprachatlas*. Muzeum bylo osloveno Ferdinandem Wredem z *Zentrastelle für deutsche Mundartenforschung*, sídlící na univerzitě v Marburgu an der Lahn. *Mannigfaltiges: Sammlung der Mundarten der Schönhengstgau durch das Museum in Mährisch Trübau*. Deutschmährische Heimat 8, 1922, č. 6, s. 223.

41 Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Most, fond Župní samospráva Liberec 1938–1945, karton. č. 76, inventární č. 215 – 306/1, Muzea 1939–1944, složka Muzejní svaz – Verhandlungsschrift der Tagung des Verbandes der Museen in Böhmisches Leipa (Mittwoch, den 7. Juli 1937, 15 Uhr), s. 4. Nutno však podotknout, že o zřízení této instituce se mezi československými Němci diskutovalo mnohem dříve. JUNGBAUER, G.: *Einführung*. *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde* 1, 1928,

dalšího muzejníka Kurta Oberdorffera (1900–1980) z Mostu, jenž upozornil, že by vhodnou příležitostí pro jeho vytvoření mohla být celostátní výstava připravovaná na roky 1940–1941, na níž měli mít svůj podíl i sudetští Němci.⁴² K realizaci projektu však během období první republiky vlivem politických okolností již nedošlo.

I když důležitým faktorem se pro vývoj národopisných sbírek u německo-moravských vlastivědných muzeí v období první republiky stalo těsné přimknutí k protějškům v Čechách i Německu, podstatné pro ně zůstávaly také události, které se odehrávaly na území Moravy. Jednalo se především o převzetí moci z německých do českých rukou v nejdůležitějších správních, hospodářských a kulturních střediscích této historické země (Brno, Olomouc, Moravská Ostrava, Znojmo, Jihlava), což zároveň znamenalo výrazné zásahy do vedení tamních, doposud Němci řízených muzeí. Přes určité národnostní posuny v nich, možná poněkud překvapivě, i nadále na vedoucí pozicích setrvali dřívější kustodi.⁴³ Tito zkušení muzejníci se však museli výrazně přizpůsobit novým poměrům a byli přinuceni, v řadě případů podporování i svými novými českými kolegy, začít s dokumentací okolních, většinou Čechy obývaných venkovských oblastí. Předměty lidové kultury pak byly ve sbírkových fondech rozlišovány mimo jiné podle nacionální příslušnosti a v mnoha muzeích tak dokonce docházelo k vytvoření paralelních sbírek. Typickým příkladem je muzeum ve Znojmě, kde dokonce vznikla v muzeu instalace německé a české vlastivědné světlice.⁴⁴ Český vliv v těchto institucích vyústil také ve zvýšenou komunikaci s českým prostředím. V mnoha případech se dochovaly žádosti o poskytnutí zevrubných informací o národopisných fondech muzea, popřípadě žádosti o zápůjčky pro potřeby výstav.⁴⁵

Zintenzivnění činnosti vlastivědných muzeí v oblasti národopisu však sledujeme také v případě pohraničních území Moravy, která si stále intenzivněji všímala svého venkovského zázemí. Výrazným fenoménem tohoto období se ale stalo především rozšíření vlastivědných ústavů ve venkovském prostředí. Mezi muzea vznikající v především malých pohraničních obcích můžeme zařadit i Jihomoravské

č. 1, s. 4. *Zur Frage des sudetendeutsches Museums für Volkskunde*. *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde* 2, 1929, č. 3, s. 128–129.

42 Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Most, fond Župní samospráva Liberec 1938–1945, karton. č. 76, inventární č. 215 – 306/1, Muzea 1939–1944, složka Muzejní svaz – Verhandlungsschrift der Tagung des Verbandes der Museen in Böhmischem Leipa (Mittwoch, den 7. Juli 1937, 15 Uhr), s. 6.

43 KIRSCH, O.: *Formy spolupráce českých a německých muzejníků (na příkladu Moravy)*. In: Coufalová, I. (ed.): *Identita versus integrita II*. Praha 2007, s. 173–174.

44 VRBKA, A.: *Znaim, Orts-, Geschichts-, und Kulturbild*. In: Taussig, E. F. – Vácha, E. (eds.): *Výstavba a národní hospodářství evropských měst. Československá republika – Znojmo a okolí. Europas Städtebau und Volkswirtschaft. Die Tschechoslowakische Republik – Znaim und Umgebung*. Prag – Berlin – Basel 1931–1932, s. 21.

45 Aktivní v tomto směru byla především centrální muzea – Československé zemědělské muzeum a Národní muzeum. Pomocný archiv muzea Vysočiny, karton Koresp. 30–49 – Dopis Československého zemědělského musea správě jihlavského muzea ze dne 10. dubna 1930, Dopis Ředitelství národopisných sbírek Národního musea (D. Stránská) jihlavskému muzeu ze dne 27. srpna 1934.

muzeum (*Südmährisches Museum*) v Klentnici nedaleko Mikulova, které se pokoušelo o národopisnou dokumentaci oblastí tzv. německé jižní Moravy.⁴⁶ K ještě markantnějšímu rozvoji tohoto typu muzejních institucí ale docházelo ve specifických regionech, typických pro německé osídlení Moravy, a to tzv. jazykových ostrovech (*Sprachinseln*). Právě představitelé zmíněných oblastí se snažili co nejvíce vymezit vůči okolnímu českému etniku a mnohdy ostentativním způsobem zdůrazňovali příslušnost k německému národu. Významným prostředkem k uvědomění si této příslušnosti pak byla právě lidová kultura a muzea, která ji měla za úkol shromážďovat. Postupně tak vedle již dříve založených muzeí v Moravské Třebové a Jihlavě vyrostly muzejní ústavy v Želešicích (brněnský jazykový ostrov) a Slavoníně (olomoucký jazykový ostrov),⁴⁷ kde národopisná tematika od počátku zaujala výsadní postavení.⁴⁸ I když v dalších jazykových ostrovech se zřízení takovýchto institucí realizovat nepodařilo, význam těchto regionů jako důležitého zdroje poznání lidové kultury nicméně docenila některá okolní muzea, která se o tamní poměry intenzivně zajímala. Bylo tomu tak v případě tzv. konického jazykového ostrova, který si pod „patronaci“ vzalo muzeum v Moravské Třebové, i vyškovského ostrůvku, jenž se dostal do sféry zájmu etnografického oddělení tehdy již počestlého MZM.⁴⁹

Ve službách ideologie. Německá vlastivědná muzea na Moravě a národopis v letech 1938–1945

Výrazné posuny ve vztahu vlastivědných muzeí k lidové kultuře přineslo také pomnichovské období. Postupné začlenění pohraničních oblastí Moravy do dvou

46 Jeho kolekce kromě selské světnice zahrnovala i expozici vinařství a včelařství. KIRSCH, O.: *Netradiční cesta k dokumentaci regionu. Příběh muzea německých Jihomoravanů v Klentnici v letech 1923–1945*. In: Hanzal, J. – Šefčík, O. (eds.): *Sršatý Prajz Erich Šefčík (1945–2004)*. Sborník k nedožitým 65. narozeninám historika a archiváře. Praha 2010, s. 188–189.

47 Pravděpodobně je, že určitý vliv na jejich konstituování patrně měla i ztráta některých muzejních zařízení v centrech těchto oblastí „uprostřed českého moře“ (Brno, Olomouc). Přesto první snahy o vytvoření muzea dokumentujícího německé oblasti okolo Brna a Vyškova nalezneme již v období první světové války. *Mitteilungen des Vereines für Heimatschutz „Deutsche Heimat“: Museums – Abteilung*. Deutschmährische Heimat 1, 1915, č. 1–2, s. 7.

48 Obzvláštní pozornosti se v tomto směru dostalo muzeu v Želešicích, jehož stálá domovská výstava (*ständige Heimatschau*) obsahovala tzv. vlastivědnou světničku (*Heimattübchen*) již od svého vzniku v roce 1923. BRANDT, G.: *Wie unser Dorfmuseum entstand*. In: Brandt, G. (ed.): *Dorfbuch Schöllschitz*. Schöllschitz 1943, s. 180–186. Na adresu slavonínského muzea si neodpustili uštěpačnou poznámku autoři jedné z rubrik *Věstníku Československého zemědělského muzea*. Podle nich by takováto vesnická muzea pro památky znamenala spíše zkázu než ochranu. *Slavonín*. Rozhledy po muzejní práci v Československu. *Věstník Československého zemědělského muzea* 4, 1931, č. 4, s. 518.

49 POSPÍŠIL, F.: *Die volkskundliche Abteilung des Mährischen Landesmuseums in Brünn*. Brünn 1928, s. 1.

říšských žup (*Reichsgau Sudetenland, Reichsgau Niederdonau*) a následné ustanovení protektorátu pro zdejší německé ústavy znamenalo především zvýšenou pozornost ze strany státních i místních „samosprávných“ orgánů. Ty se pokoušely muzejní ústavy ovlivňovat v duchu nacistické kulturní politiky, přičemž usilovaly především o jejich aktivizaci ve výchovně-vzdělávací oblasti. Lapidárně jejich cíle pro oblast národopisu a potažmo i vlastivědných muzeí vystihl etnograf a muzejník Wilhelm Pessler ve svém prohlášení: „*So wird Wissen vom Volkstum zum Wissen von der Volksgemeinschaft und der Volkskundler wird zum Volkserzieher*“.⁵⁰ Z vlastivědných muzeí se tak měla vytvořit ideologická a propagandistická střediska, která by prostřednictvím prezentační činnosti ovlivňovala smýšlení místního obyvatelstva.

I když důležitá role v uvedeném procesu měla připadnout také národopisným sbírkám, nebylo jednoduché tyto záměry u tehdejších německých muzejních pracovníků z Moravy prosadit. Lze předpokládat, že určitá část z nich, podobně jako v Německu,⁵¹ prosazované změny plně nepřijala a i nadále zastávala své původní, byť mnohdy ostře nacionalistické postoje. Ve většině případů se však zdá, že nazírání na tuto problematiku se stalo směsicí těchto starších, silně nacionálně podbarvených názorů (nekritická idealizace venkovského prostředí jako prostoru, v němž jsou uchovány určité složky národní kultury v původní podobě, využití národopisu jako prostředku k zdůraznění světodějinného poslání německé kultury atd.), na něž byly naroubovány některé prvky nacistické ideologie (výsledky bádání o rasách, vyhraněné upřednostňování národní pospolitosti před výzkumem jednotlivce, úzký vztah krajiny a člověka vysvětlovaný mystickým spojením krve – *Blut* a půdy – *Boden*, pojmání rolníka jako ideálního předobrazu národního charakteru atd.).⁵² Protože tyto nacistickým režimem nastolené trendy v mnoha ohledech doplňovaly některé starší postoje německých národopisců, nebo na ně přímo navazovaly, zůstává také otázkou, do jaké míry se totalitní tendence projevovaly v německém vlastivědném muzejnictví na Moravě v období předchozím. Některé výzkumy uskutečněné pro oblast tehdejšího Německa totiž upozorňují na fakt, že převzetí moci Hitlerem v roce 1933 neznamenal pro tamní vlastivědné ústavy výraznou změnu, protože

50 PESSLER, W.: *Handbuch der Deutschen Volkskunde*². Potsdam 1935, s. 1.

51 O představitelích „nepolitického“ národopisu a jejich postavení ve 20. a 30. letech 20. století v Německu ROTH, M.: *Volkskunde der 1920er und 1930er Jahre. Ideologiegeschichtliche Implikationen*, c. d., s. 52–57. ROTH, M.: *Heimatmuseum. Zur Geschichte einer deutschen Institution*. Berliner Schriften zur Museumskunde. 7. Berlin 1990, s. 256.

52 O tomto tématu např. BAUSINGER, H.: *Zwischen Grün und Braun. Volkstumsideologie und Heimatpflege nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Cancik, H. (ed.): *Religions- und Geistesgeschichte der Weimarer Republik*. Düsseldorf 1982, s. 215–229. DOMINICK, R. H.: *The Environmental Movement in Germany. Prophets and Pioneers, 1871–1971*. Bloomington 1992, s. 87–88. JEGGLE, U.: *Grundriß der Volkskunde*. In: Brednich, R. W. (ed.): *Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie*. Berlin 2001³, s. 54–67. ROTH, M.: *Volkskunde der 1920er und 1930er Jahre. Ideologiegeschichtliche Implikationen*, c. d., s. 48–57.

jejich ideové zázemí v mnoha ohledech vykazovalo podobnost s tím nacistickým.⁵³ V případě německo-moravských vlastivědných muzejníků je analýza této problematiky poněkud obtížnější. I když lze přítomnost některých z nich zvláště v období eskalujícího napětí mezi Čechy a Němci v druhé polovině 30. let předpokládat, je jen velmi obtížně doložit je v pramenech. Tehdejší československá legislativa totiž podobné projevy nedovolovala, a snad i proto se s nimi nesetkáváme v prezentační, tím méně pak publikační činnosti německých vlastivědných muzejníků.⁵⁴

I když se sympatie s nacistickou ideologií v německém muzejnictví v českých zemích s největší pravděpodobností projevíly již v dřívějším období a muzejníci je ve většině případů později akceptovali, stal se přechod do poměrů totalitního státu pro řadu z nich v mnoha ohledech dosti obtížný a bolestný. Týkalo se to zvláště necitlivě prováděné centralizace muzejní sítě v obou zmiňovaných župách, která měla za následek početní redukci národopisných sbírek, jež byly z menších lokalit převáženy do tzv. okresních muzeí (*Kreismuseen*).⁵⁵ Ty se pak staly důležitými středisky, v nichž docházelo nejen k tradiční formě prezentace národopisu pod dohledem místních orgánů (expoziční, přednášky, publikační činnost, aktuální výstavy), ale také k pořádání tzv. putovních výstav odrážejících ideologické prvky v mnohem větší míře a uceleněji než prezentační akce samotných vlastivědných muzeí.⁵⁶ Nutno však poznamenat, že tím přes četné proklamace vliv státní správy a samosprávy na aktivity vlastivědných muzeí fakticky skončil. I když byla v župách ustanovena funkce tzv. *státního muzejního dohlázeatele (staatlicher Museumspfleger)* a muzea

53 Například Martin Roth se snaží dokázat, že vlastivědná muzea v Německu byla již před nástupem Hitlera nositelem silných antirepublikánských tendencí a otevřeně přijala do svého programu témata, jako byla věda o rasách či vyhrocený militarismus. Důvodem podle něj byli jejich samotní provozovatelé, jimiž byli měšťané, spojení se starým císařským režimem, přebírající však již v tomto období některé prvky nacistické ideologie. ROTH, M.: *Heimattmuseum. Zur Geschichte einer deutschen Institution*, c. d., s. 35–37.

54 Poněkud překvapivě ale můžeme toto směřování nalézt mezi špičkami německých muzejníků v již zmiňované snaze o organizaci vlastivědných muzeí, která byla připravována za úzké součinnosti s představiteli tehdejšího nacistického Německa. Tak tomu bylo zvláště v případě Kurta Oberdorffera pracujícího v kulturně-politickém oddělení Sudetoněmecké strany, kde byl od roku 1936 odpovědný za reorganizaci vědy a výzkumu podle německého vzoru a v úzkém kontaktu s říšskoněmeckými organizacemi. NĚMEC, J.: *Kurt Oberdorffer*. In: Baar, I. – Berg, M. (eds.): *Handbuch der völkischen Wissenschaften. Personen – Institutionen – Forschungsprogramme – Stiftungen*. München 2008, s. 445–446.

55 Příkladem mohou být například muzea v Mikulově, kam byl svezten bohatý národopisný materiál z okolních muzeí. KIRSCH, O.: *Netradiční cesta k dokumentaci regionu. Příběh muzea německých Jihomoravanů v Klentnici v letech 1923–1945*, c. d., s. 196. Tyto tendence byly markantní i v Novém Jičíně, kde chtěl místní starosta Scholich soustředit sbírky okolních muzeí na tamním zámku. TUREK, A.: *Bývalé muzejní spolky na Novojičínsku*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 39, 1987, s. 41.

56 Takovou byla například výstava s názvem Nová říšská župa: Sudetoněmecká země a lid (*Der neue Reichsgau: Sudetendeutsches Land und Volk*). Archiv Regionálního muzea v Mikulově, Pozůstalost dr. Karla Jüttnera (nezprac.), karta Jüttner – Muzeum Mikulov (56) – Geschichte des Museums in Nikolsburg (Stand vom Jahre 1945), s. 7.

byla organizována v zájmovém svazu, problematika vlastivědného muzejnictví zůstávala na okraji pozornosti těchto úřadů.⁵⁷ Určitou výjimku v tomto směru tvořila koncepce uplatňovaná v rámci aktivní sudetské župy, kde se počítalo se specializací vybraných vlastivědných muzeí na určité obory, přičemž pro národopis se hlavním výzkumným střediskem stalo chebské muzeum pod vedením Josefa Haniky.⁵⁸ Takto vytvořené centrum však příliš neoslabovalo výzkumy uskutečňované německými muzei na území severní Moravy, na jejichž „utlumení“ se stále větší měrou podílely důsledky válečných událostí.

V mnoha směrech obdobná situace jako v obou župách panovala také v německých vlastivědných muzeích na území protektorátu.⁵⁹ Na rozdíl od protějšků v pohraničních oblastech ale byla jejich pozice na území Moravy značně specifická, což úzce souviselo s bezprostředními kontakty těchto institucí s českým prostředím. V očích orgánů okupační správy tak byla předurčena sehrát důležitou roli při germanizaci moravského prostoru, přičemž tyto snahy nakonec vyvrcholily vytvořením organizace s názvem Svaz moravských muzeí (*Verband mährischer Museen*). Ta měla pod dohledem tehdy již poněmčeného MZM⁶⁰ a tzv. zvláštního pověřence pro muzea v protektorátu (*Sonderbeauftragter für das Museumwesen im Protektorat*) Edmunda Wilhelma Brauna (1870–1957) sdružovat jak česká, tak i německá muzea z moravské části protektorátu.⁶¹ I když hlavní snahou nakonec neúspěšného projektu mělo být především poukázat na rozhodující význam německého etnika v kulturní historii moravských měst, důležité plány směřovaly také do oblasti národopisu. Právě přesvědčení, že místní české obyvatelstvo není tak nacionálně vyhraněné jako v Čechách a v mnohem větší míře se identifikuje s některými národopisnými

57 O problematice organizace muzejní sítě v sudetské župě KIRSCH, O.: *Německé muzejnictví na Moravě*, c. d., s. 97–98.

58 *Nachrichten: Eröffnung des Museums für Volkskunde in Eger*. Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 4, 1940, s. 223–225.

59 K zbylým německým muzeím, která se většinou nacházela v oblastech jazykových ostrovů (Želešice, Slavonín), záhy po ustanovení protektorátu přibýly četné ústavy, nad nimiž byla znovuustanovena německá správa. Kromě MZM se jednalo většinou o muzea městská (Brno, Olomouc, Ostrava, Jihlava). Němci však svůj vliv postupně prosadili také v řadě dalších měst (Rosice, Přerov, Jevíčko atd.). KIRSCH, O.: *Německé muzejnictví na Moravě*, c. d., s. 99–100, pozn. 108.

60 V souvislosti s německou správou MZM je třeba připomenout, že v něm po určité období na vedoucí pozici působil etnograf německé národnosti Edmund Küttler (1884–19??). Po jeho odsunu do Rakouska v květnu 1945 mu bylo tehdejšími ředitelství dokonce vystaveno potvrzení, že byl demokratického a „všelidského“ smýšlení. K českým kolegům se prý choval „bezvadně“ a byl u nich oblíben. Archiv Moravského zemského muzea v Brně, fond Moravské zemské muzeum (částečně zpracováno), karton. 126 – rok 1945, č. j. 171/1945 – Dr. Edm. Küttler, Potvrzení ředitelství MZM o chování E. Küttlera za jeho úřadování v MZM. Jeho životopis, tamtéž, karton 21 – rok 1939, č. j. 108/1939 – Osobní výkazy zaměstnanců, Životopis Edmunda Küttlera ze dne 17. března 1939.

61 O této organizaci tamtéž, kart. 7 – rok 1942, č. 111/42 – Errichtung eines Mähr. Museumsverbandes und Auflösung des Museums in Altstadt, KIRSCH, O.: *Německé muzejnictví na Moravě*, c. d., s. 102–105.

skupinami (Valaši, Hanáci, moravští Slováci atd.), mělo vést k výrazné podpoře dokumentace regionální lidové kultury u muzeí v těchto oblastech a tím rozmělnění vazeb na české obyvatelstvo z Čech.

Důležitým faktorem ve vývoji národopisného muzejnictví v protektorátu se stalo i převzetí řady městských ústavů pod německou správu. Noví, někdy staronoví němečtí kustodové ovšem již nedokázali v případě lidové kultury její fondy výraznějším způsobem obohatit o ukázky sbírkových předmětů německé proveniencie.⁶² Poněkud odlišné tendence naopak lze sledovat v německých jazykových ostrovech (Jihlava, Želešice). Tam muzea i prostřednictvím národopisných sbírek velmi intenzivně usilovala o představení dané oblasti jako tradičního německého kulturního prostoru.⁶³ Realizace řady zamýšlených aktivit v oblasti národopisného muzejnictví na území protektorátu, stejně jako obou žup, však nemohla být dovedena do svého konce. Rozvoj všech vlastivědných ústavů byl záhy velmi negativně ovlivněn válečnými událostmi, ať již šlo o plnění vojenských i civilních povinností personálu, či uskladnění sbírkového materiálu v obavě před jeho možným poškozením. Muzea této nepříznivé situaci čelila mimo jiné zápůjčkami sbírkových předmětů na velké výstavy zabývající se i problematikou národopisu na Moravě,⁶⁴ nicméně v roce 1944 byla činnost všech vlastivědných muzeí výnosem říšského ministerstva školství fakticky ukončena.⁶⁵

Dokumentace lidové kultury za hranicemi vlasti. Národopisné sbírky ve vysídleneckých muzeích v SRN a Rakousku

Konec druhé světové války přinesl rázné ukončení po několik desítek let trvajících aktivit německých vlastivědných muzeí na území českých zemí. Jejich novým

62 Tak tomu bylo například u muzea v Ostravě. KLITZNER, J.: *Stadt-Museum Mährisch Ostrau*. Mährisch Ostrau 1942, s. 12–16, 20–21.

63 Ten byl připomínán právě v Želešicích, kam zajížděly poměrně často návštěvy významných lokálních představitelů německé politiky (Hugo Jury, Karl Folta). *Gauleiter Dr. Jury in Schöllschitz*. Morgenpost 78, 1943, 14. říjen, č. 245, s. 3. Již 28. března 1939 si jej prohlédl pozdější vedoucí pobočky říšského protektora v Brně Horst Naudé a přislíbil, že je bude podporovat. *15. März 1939, der Tag des Befreiung*. In: Brandt, G. (ed.): *Dorfbuch Schöllschitz*. Schöllschitz 1943, s. 185.

64 V roce 1940 se uskutečnila v brněnském Domě umění (*Künstlerhaus*) velká výstava národopisného materiálu s názvem Německá Morava (*Deutsches Mähren*). TRÜBWASSER, W. G.: *Volkskundliche Ausstellung „Deutsches Mähren“*. Morgenpost 75, 1940, 11. říjen, č. 240, nestr. Z dalších můžeme zmínit například výstavy o krojích z let 1942 a 1944. REPA, D.: *Deutsche Trachten und deutsches Brauchtum*. *Volkskundliche Ausstellung in Brünn*. Morgenpost 79, 1944, 12. leden, č. 9, s. 3.

65 Muzei v protektorátu se týkal přípis ministerstva školství č. 70.030/44-V/3 z 22. srpna 1944, nařízení ale bylo prosazeno v celé Velkoněmecké říši. Moravský zemský archiv v Brně, B – 40 Zemský úřad Brno, III. manipulace – I. (1886) 1933–1944, karton 4109, inventární č. 1202, sign. VII–13 b – Zemské muzeum v Brně 1932–1945 – Dopis ministerstva školství brněnskému zemskému muzeu ve věci opatření k totálnímu válečnému nasazení v oboru muzejnictví z 22. srpna 1944.

vlastníkem se stal československý stát reprezentovaný na místní úrovni národními výbory,⁶⁶ které prostřednictvím k tomu ustanovených osob v průběhu roku 1945 od původních majitelů postupně převzaly většinu sbírkových fondů, z nichž některé byly oproti svému předválečnému stavu značně nekompletní. Kromě přímých a nepřímých následků válečných událostí se na této skutečnosti výrazně podepsaly především krádeže a drancování některých muzejních objektů,⁶⁷ ale i neodborná manipulace ze strany nově dosazených správců a v některých případech také úmyslné poškozování sbírkových předmětů. Zvláštní kapitolu pak v tomto směru znamenal převoz řady lokálních kolekcí do okresních muzeí, kde byly mnohé z nich dlouhou dobu umístěny v provizorních prostorách.⁶⁸ I přes nepříznivé okolnosti, kterým byly sbírky v tomto období vystaveny, zůstávají dodnes, doplněny o množství předmětů ze soukromého majetku k vysídlení určených německých obyvatel českých zemí, významnou ukázkou života místního německého etnika i sběratelské činnosti jeho muzejníků, což ve velké míře platí také pro oblast národopisu.⁶⁹

Ztráta dlouhá léta budovaných muzejních institucí a skutečnost, že drtivou část jejich sbírkového fondu byli bývalí provozovatelé donuceni zanechat na místě, však neznamenal konec úsilí bývalých československých občanů o národopisnou dokumentaci jimi dříve obývaných území. Svědčí o tom vznik řady zařízení muzejního typu, která byla především z iniciativy tzv. krajanských sdružení (*Landsmannschaften*) a mnohdy i za pomoci dřívějších muzejních pracovníků z Moravy od 50. let 20. století zakládána ve Spolkové republice Německo a v Rakousku.⁷⁰ V optice jejich zřizovatelů měly tyto ústavy pomáhat při integraci německých vysídlenců v nové

66 O této problematice ŠPĚT, J.: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 26–27. NEUSTUPNÝ, J.: *Národní muzeum a muzea v českém pohraničí*. Časopis Národního muzea 115, 1946, s. 108–111.

67 Tento jev se rozšířil především v případě menších vlastivědných muzeí, jakým bylo například muzeum v Klentnici u Mikulova. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, Archiv obce Klentnice, kn. 1 – Gedenkbuch der Gemeinde Klentnitz, text na vazbě. KIRSCH, O.: *Netradiční cesta k dokumentaci regionu. Příběh muzea německých Jihomoravanů v Klentnici v letech 1923–1945*, c. d., s. 198.

68 Tak tomu bylo v případě muzea v Mikulově, kam byly postupně svezeny sbírky z okolních muzeí (Dolní Věstonice, Milovice, Klentnice, Valtice), které byly dlouhou dobu separovány od ostatních sbírkových fondů. Například k začlenění etnografického materiálu původem z Klentnice do muzejní expozice došlo až roku 1948, kdy byla ze zabaveného majetku po mikulovských Němcích dána k dispozici vitrina, v níž pak byla část z těchto předmětů vystavena pro veřejnost pod názvem *Šelská domácí nářadí ze starých dob*. Archiv Regionálního muzea v Mikulově, Pozůstalost dr. Karla Jüttnera (nezprac.), karton 45, složka – Zprávy o činnosti muzea, Zpráva o činnosti muzea v Mikulově v prvním čtvrtletí r. 1949 – opis (určeno Musejní a archivní komisí při ONV v Mikulově).

69 V tomto směru můžeme uvést alespoň národopisné sbírky MZM a Muzea Novojičínska či rozsáhlé soubory předmětů tohoto typu v Jihlavě, Moravské Třebové, Šumperku a Znojme.

70 Přehledem těchto muzeí i částečnou analýzou jejich činnosti se zabývají především KUHN, H.: *Sudetendeutsche Heimatsammlungen, Museen, Archive, Galerien, Bibliotheken, Heimatstuben, Privatsammlungen*. München 1985², pro bavorské prostředí pak publikace. HENKER M. (ed.): *Die Heimatsammlungen der Sudeten- und Ostdeutschen in Bayern*. München 2009.

vlasti, zároveň se však od nich očekávalo, že se stanou důležitými místy, kde bude pravidelně docházet k připomínání (rekonstrukci) ztraceného domova formou prezentace sbírkových předmětů.⁷¹ Významná role zde měla připadnout také národopisu. Protože každý z těchto ústavů dokumentoval vždy konkrétní, Němci obývaný region českých zemí,⁷² národopisný materiál byl vnímán jako jeden z nejcharakterističtějších reprezentantů dané oblasti, který sbírky daného muzea odlišoval od ostatních. Výrazné zastoupení lidové kultury ve sbírkách vysídleneckých muzeí však mělo i své praktické opodstatnění. Většinu trojrozměrných předmětů kulturní hodnoty musela valná část vysídlenců na základě dekretů prezidenta republiky ponechat v tehdejší Československu, což neplatilo pro omezený počet věcí osobní potřeby, do nichž můžeme zahrnout nejen různé druhy oděvů, ale také předměty důležité pro chod domácnosti. Právě ony se pak při nedostatku ostatních vhodných dokladů kulturního a přírodního života příslušných regionů stávaly vedle archivního materiálu a knih základem nově vytvářených muzejních sbírek.⁷³

Z uvedených důvodů se s národopisnými kolekcemi můžeme setkat prakticky ve všech muzejních zařízeních moravských vysídlenců. Specifickým způsobem je tato problematika uchopena v dolnorakouském Niedersulzu, kde se tzv. *Dvůr Jihomoravanů* (Südmährerhof) stal jednou ze součástí tamní muzejní vesnice.⁷⁴ Pozadu však nezůstávají ani značně kvalitativně diferencovaná muzea vlastivědného charakteru, ať už jde o instituce dokumentující rozsáhlejší region (tzv. německá jižní

71 Problematice těchto muzeí a jejich funkce pro vysídleneckou komunitu se dlouhodobě zabývá spolupracovnice Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde ve Freiburgu Elisabeth Fendl. Z jejich prací na toto téma můžeme připomenout články FENDL, E.: *Deponien der Erinnerung – Orte der Selbstbestimmung. Zur Bedeutung und Funktion der Egerländer Heimatstuben*. In: Heller, H. (ed.): *Neue Heimat Deutschland. Aspekte der Zuwanderung, Akkulturation und emotionalen Bindung*. (Erlanger Forschungen, Reihe A, Geisteswissenschaften, Bd. 95). Erlangen 2002, s. 63–78. Také FENDL, E.: *Gepäck der Heimatvertriebenen. Heimat im Koffer – Flüchtlinge und Vertriebene aus Südosteuropa im Nachkriegsdeutschland*. In: Hampe, H. (ed.): *Begleitheft zur Ausstellung des Donauschwäbischen Zentralmuseums vom 30. April bis 5. Oktober 2008*. Ulm 2008, s. 16–23.

72 Když pomíneme snahy vytvořit centrální muzejní instituci sudetských Němců v Mnichově a aktivity Moravskoslezského vlastivědného muzea (*Mährisch-Schlesisches Heimatmuseum*) v Klosterneuburgu (ASTFALK, S. E.: *Museumsführer der Sudetendeutschen, Donauschwaben, Siebenbürger Sachsen, Deutsch-Untersteier, Banater Schwaben, Gotscheer, Karpatendeutschen, Buchenlanddeutschen, Beskidenlanddeutschen in Österreich*. Wien s. d., bez paginace), většina muzeí ve své sbírkotvorné činnosti víceméně zachovává územní vymezení dané jejich zřizovateli, tedy příslušnými krajanskými organizacemi.

73 K dalšímu rozšiřování sbírkového fondu jednotlivých muzeí v pozdějších letech docházelo mimo jiné i prostřednictvím návštěv bývalé vlasti, v jejichž rámci byly za úplatů získávány některé cenné dokumenty etnografického charakteru (především fotografie a archivní materiál). KUHN, H.: *Sudetendeutsche Heimatsammlungen, Museen, Archive, Galerien, Bibliotheken, Heimatstuben, Privatsammlungen*, c. d., s. 6.

74 Dostupný z http://www.suedmaehren.at/c_mus_suedhof_2.htm, [cit. 2010-8-27], LANGER, J.: *Atlas památek. Evropská muzea v přírodě*, c. d., s. 540.

Morava, Jihlavsko, Kravaňsko, Hřebečsko),⁷⁵ územní celky složené z několika obcí,⁷⁶ či jednotlivá města s jejich bezprostředním okolím.⁷⁷ Dosti rozmanitý je v těchto vlastivědných ústavech také způsob prezentace, který úzce souvisí s prostorovými a finančními možnostmi zřizovatelů. Kromě klasické muzejní instalace ve vlastních prostorách, kde je národopis vystaven společně s exponáty dalších oborů, můžeme nalézt případy, kdy je instalace provedena v rámci jedné místnosti, přičemž má mnohdy charakter tzv. vlastivědné světnice (*Heimatstube*). V několika případech jsou sbírky vystaveny jako součást expozic místních městských muzeí, s nimiž příslušná sdružení německých Moravanů úzce kooperují. Při zmínce o národopisných kolekcích německých vysídlenců nelze zapomínat ani na množství soukromých sběratelů, kteří shromáždili početné a zároveň kvalitní soubory sbírkových předmětů.⁷⁸

Jako důležitá se však jeví i výzkumná činnost řady těchto zařízení. Jedná se zvláště o publikační aktivity, na kterých se buď přímo podílejí zaměstnanci jednotlivých muzeí, nebo jejich autoři čerpají informace z příslušných sbírkových fondů. Tyto práce mají jak podobu monografií, převážně však článků a statí uveřejňovaných ve vysídleneckých periodikách vlastivědného zaměření, která jsou v některých případech i přes problematický obsah a metodu zpracování významným informačním zdrojem o mnohdy již pozapomenutých formách a podobách lidové kultury v bývalých německých regionech Moravy.⁷⁹ Podstatné jsou v tomto směru také aktivity

75 Pro oblast tzv. německé jižní Moravy je třeba zmínit *Südmährisches Landschaftsmuseum* v Geislingenu an der Steige a *Südmährer Museum* v Laa an der Thaya, pro jihlavský jazykový ostrov *Iglauer Heimatmuseum und Archiv* v Heidenheimu an der Brenz, pro Kravaňsko *Kuhländer Archiv mit Heimatstube* v Ludwigsburgu a konečně pro Hřebečsko *Schönhengster Heimatmuseum* v Göppingenu.

76 Do této skupiny můžeme zařadit například bývalý vyškovský jazykový ostrov, který má svoji vlastivědnou světnici v rámci Schubartova muzea v Aalenu od roku 1979, a muzeum brněnského jazykového ostrova (ovšem bez samotného Brna), jež se nachází na zámku Erbach an der Donau. Předměty z těchto jednotlivých jazykových ostrovů jsou umístěny i ve vídeňském *Österreichisches Sprachinselmuseum*.

77 Vysídlenci z Moravského Berouna založili zařízení muzejního typu v Lang Gönsu, olomoučti v Nördlingenu, šumperští v roce 1979 v Bad Hersfeldu (umístěna v tzv. Šumperském domě – *Haus Mährisch-Schönberg*), šternberští v roce 1955 v Günzburgu, dvě světnice dřívějších obyvatel Rýmařova fungují od roku 1981 při vlastivědném muzeu v Lahnau (*Heimatmuseum Lahnau-Waldgirmes*). Jako zástupce dnešní jižní Moravy je možné připomenout i existenci *Brünner Heimatmuseum* v patronátním městě ve švábském Gmündu či jaroslavicko vlastivědnou světnici v Zwingendorfu v Dolním Rakousku.

78 Přehled privátních sbírek týkajících se tzv. sudetoněmeckého prostoru lze nalézt v Kuhnově publikaci na s. 322. Pro oblast Moravy šlo zejména o sbírky Waltera Gutwillingera (jižní Morava – keramika, staré hodiny), Franze Heilingera (oblast Úsova – madony, sakrální umění, mince, medaile, známky atd.) či Franze Tyrolta (Hřebečsko – jesličky).

79 Ze známých jmen zabývajících se národopisnou tematikou můžeme uvést například Johanna Achatziho (jihlavský jazykový ostrov), Hanse Felkla (brněnský a vyškovský jazykový ostrov), Antona Fillaka (olomoucký jazykový ostrov), Gustava Korkische (Hřebečsko) či Josefa Hauptmanna (Kravaňsko). Z řady periodik zabývajících se také národopisnou tematikou můžeme vyzvednout např.

německých muzejníků vedoucí k uchovávání a ožívování lidových tradic především v rámci řady setkání a shromáždění vysídlenců. Zdá se, že i když generace, která zažila období před druhou světovou válkou, v těchto institucích postupně mizí, existují o jejich dalších osudech víceméně optimistické prognózy.⁸⁰

Závěr

Národopisné sbírky v německo-moravských vlastivědných muzeích prodělaly během svého dlouholetého vývoje řadu zásadních změn. Ty sice úzce souvisely s pronikáním dobových trendů z oblasti národopisu i muzejnictví do činnosti jednotlivých muzejních ústavů, nicméně byly významně ovlivněny i řadou dalších, především politických faktorů. Tato skutečnost se projevila již při samotném konstituování národopisných sbírek na přelomu 19. a 20. století, které bylo do značné míry determinováno napjatými vztahy v rámci národnostně smíšeného území Moravy (potřeba uchovávat materiály z venkovského prostředí jako významný doklad tradiční německé kultury), ale i úzkou kooperací místních vlastivědných pracovníků s Rakouským národopisným muzeem. Zvláště díky těsnému spojení s touto institucí se v některých moravských regionech (Kraavařsko, Hřebečsko, Jihlavsko) podařilo zformovat skupiny nadšenců zabývajících se výzkumem lidové kultury, kteří záhy vytvořili významné sbírkové kolekce národopisného charakteru při již existujících či nově zakládaných muzeích. Vliv vídeňské centrální instituce na jejich podobu pak byl, vedle některých spíše teoreticky koncipovaných pokusů Svazu německo-moravských místních muzeí, rozhodující fakticky až do roku 1918. Toto metodické působení v oblasti akvizic, systematizace sbírek i prezentace se začalo postupně vytrácet v období první republiky, kdy německo-moravští muzejníci začali daleko intenzivněji přejímat četné impulzy od svých kolegů v Čechách a Německu (Pessler, Blau, Jungbauer, Lehmann, Hönigschmid, Oberdorffer). Zmíněné podněty pak nejenže obohacovaly práci s národopisnými sbírkami o nové prvky, ale přinášely i určité posuny v chápání postavení a významu tohoto oboru v rámci vlastivědných muzeí. K realizaci řady tehdejších námětů však došlo až vlivem mnichovských událostí,

Südmährisches Jahrbuch, Brünnner Heimatbote, Olmützer Blätter, Schönhengster Jahrbuch, Das Kuhländchen, Unsere alte Heimat či *Nordmährisches Heimatbuch*.

80 Jako poměrně zajištěné a veřejnosti sledované vidí situaci vysídleneckých muzeí například Wolfgang Stäbler z Landstelle für die nichtstaatlichen Museen in Bayern, který na základě iniciativy kolokvia konaného v Oldenburgu v roce 2006 prováděl výzkum tohoto typu muzeí v Bavorsku. Více o celém projektu STÄBLER, W.: *Zwischen Heimweh, Erinnern und Dialog. Heimatsammlungen der Vertriebenen in Bayern – eine Erfassung und ihre Ergebnisse*. In: Peter, D. – Ludwig, M. L. (eds.): 18. Internationale Fachtagung bayerischer, böhmischer, oberösterreichischer und sächsischer Museumsfachleute. 1989-2009. 20 Jahre friedliche Revolution Chance und Verpflichtung für die Museen Bautzen 20. bis 22. September 2009. Chemnitz – Liberec – München – Linz 2010, s. 51–58.

kdy byla německo-moravská muzea postupně rozdělena do celkem tří správních jednotek. Kromě společných problémů spočívajících především v centralizaci muzejní sítě, v jejímž rámci byl národopisný materiál z některých lokálních ústavů převezen do tzv. krajských muzeí, pronikaly v tomto období do prezentačních aktivit těchto ústavů zřetelné prvky nacistické ideologie (výsledky bádání o rasách, vyhraněné upřednostňování národní pospolitosti před výzkumem jednotlivce, úzký vztah krajiny a člověka vysvětlovaný mystickým spojením krve a půdy atd.). Zvláštní postavení pak v této době zaujala německá muzea v protektorátu, která prostřednictvím Svazu moravských muzeí usilovala o povzbuzení národopisných snah českých muzeí na Moravě s cílem vyvolávat odstředivé tendence vůči českému obyvatelstvu v Čechách. Předání německo-moravských muzeí do správy československého státu v průběhu roku 1945 neznamenal konec aktivit moravských Němců v oblasti lidové kultury. Ty se totiž záhy přenesly na území Spolkové republiky Německo a do Rakouska, kde sehrály nejen důležitou roli při integraci této skupiny do tamní společnosti, ale jako výrazné doklady dřívějšího života připomínaly a stále připomínají ztracenou vlast.

Literatura a tištěné prameny:

- BAUSINGER, H.: *Zwischen Grün und Braun. Volkstumsideologie und Heimatpflege nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Cancik, H. (ed.): *Religions- und Geistesgeschichte der Weimarer Republik*. Düsseldorf 1982, s. 215–229.
- BENEŠ, J.: *Rozvoj národopisu v českých muzeích*. Sborník Národního muzea (Acta Musei nationalis Pragae), řada A – historie 16, 1962, č. 1, s. 1–163.
- BLAU, J.: *Alte Bauernkunst in deutscher Schul- und Volkserziehung, Heimatschutz und Wohlfahrtspflege*. Wien – Prag – Leipzig 1922.
- BRANDT, G. (ed.): *Dorfbuch Schöllschitz*. Schöllschitz 1943.
- FENDL, E.: *Deponien der Erinnerung – Orte der Selbstbestimmung. Zur Bedeutung und Funktion der Egerländer Heimatstuben*. In: Keller, H. (ed.): *Neue Heimat Deutschland. Aspekte der Zuwanderung, Akkulturation und emotionalen Bindung*. (Erlanger Forschungen, Reihe A, Geisteswissenschaften, Bd. 95). Erlangen 2002, s. 63–78.
- JEGGLE, U.: *Grundriß der Volkskunde*. In: Brednich, R. W. (ed.): *Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie*. Berlin 2001³, s. 54–67.
- JEŘÁBEK, R.: *Lidová kultura českých zemí v rakouských národopisných muzeích*. *Folia ethnographica* 27, 1993, s. 3–17.
- JUNGBAUER, G.: *Deutsche Volkskunde mit sonderer Berücksichtigung der Sudenten*. Brünn – Prag – Reichenberg 1936.
- JUROK, J.: *100 let muzea v Novém Jičíně 1887–1987*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 39, 1987, s. 9–26.

- KIRSCH, O.: *Německé muzejnictví na Moravě*. Disertační práce. Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2008.
- KLITZNER, J.: *Stadt-Museum Mährisch Ostrau*. Mährisch Ostrau 1942.
- KORKISCH, R.: *Schönhengster Volkskunde*. Handbuch der sudetendeutschen Kulturgeschichte. Sv. 7. München – Wien 1982.
- KUHN, H.: *Sudetendeutsche Heimatsammlungen, Museen, Archive, Galerien, Bibliotheken, Heimatstuben, Privatsammlungen*. München 1985².
- KUNZ, L.: *Národopisné sbírky Moravského musea v Brně*. Brno 1957.
- LEHMANN, E.: *Sudetendeutsche Volkskunde*. Leipzig 1924.
Mitteilungen des Erzherzog Rainer-Museums für Kunst und Gewerbe 1908–1914.
- MELZER, M.: *Stoletá historie muzea. Městské muzeum (1896–1945)*. In: Šumperk město a jeho obyvatelé. Ke 100. výročí založení muzea v Šumperku. Šumperk 1996, s. 25–46.
Mitteilungen zur Volkskunde des Schönhengster Landes (Mitteilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhegster Landes) 1905–1921.
- PESSLER, W.: *Das Heimatmuseum im deutschen Sprachgebiet als Spiegel deutscher Kultur*. München 1927.
- PISKOVÁ, R.: *Z historie jihlavského muzea (1892–1945)*. Vlastivědný sborník Vysočiny – oddíl věd společenských 6, 1988, s. 143–166.
- ROTH, M.: *Heimatmuseum. Zur Geschichte einer deutschen Institution*. Berliner Schriften zur Museumskunde. Sv. 7. Berlin 1990.
- ROTH, M.: *Volkskunde der 1920er und 1930er Jahre. Ideologiegeschichtliche Implikationen*. In: Beitzl, K. – Chiva, I. (eds.): Wörter und Sachen. Österreichische und deutsche Beiträge zur Ethnographie und Dialektologie Frankreichs. Ein französisch-deutsch-österreichisches Projekt. Referate des 3. Internationalen Symposiums des Instituts für Gegenwartsvolkskunde der Österreichischen Akademie der Wissenschaften vom 18. bis 21. September 1988 in Eisenstadt (Burgenland). Wien 1992, s. 45–57.
- SCHMIDT, L.: *Das Österreichische Museum für Volkskunde. Werden und Wesen eines Wiener Museums*. Wien 1960.
Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde 1928–1938.
- ŠPĚT, J.: *Muzea ve vývoji společnosti a národní kultury*. Praha 1979.
- TAUSSIG, E. F. – VÁCHA, E. (eds.): *Výstavba a národní hospodářství evropských měst. Československá republika – Znojmo a okolí. Europas Städtebau und Volkswirtschaft. Die Tschechoslowakische Republik – Znam und Umgebung*. Prag – Berlin – Basel 1931–1932.
Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums 1901–1907.
Zeitschrift für österreichische Volkskunde 1895–1914.

Prameny:

- Archiv Jihomoravského muzea ve Znojmě, fond Vrbkova pozůstalost.
 Archiv Moravského zemského muzea v Brně, fond Moravské zemské muzeum.
 Archiv Památkového ústavu (pobočka Brno), fond Pozůstalost architekta dr. Karla Kühna.
 Archiv Regionálního muzea v Mikulově, Pozůstalost dr. Karla Jüttnera (nezprac.).
 Pomocný archiv Muzea Vysočiny.
 Státní okresní archiv Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond C–160 Archiv obce Želešice.
 Státní okresní archiv Nový Jičín, fond Musejní spolek Nový Jičín.
 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Muzejní spolek Moravská Třebová.
 Státní okresní archiv Šumperk, fond Muzejní spolek 1775–1945.
 Státní oblastní archiv v Litoměřicích (pobočka Most), fond Župní samospráva Liberec 1938–1945.

Summary**Basic trends in the development of ethnography in German-Moravian ethnographic museums**

Activities of German-Moravian ethnographic museums in the field of folk culture have undergone a number of transformations and reversions in the course of their development. There was a connection with not only from the interference of ethnographic and museological trends with their activities but also with political and nationalist factors. German groups started to realize the need to preserve materials from the rural environment. In some Moravian regions (Kravaře, Hřebeč, Jihlava areas), groups of ethnographic workers dedicated to folk culture were formed and their activities led to the foundation of several ethnographic museum collections. The influence of the central Viennese institution was, however, evident also in the further development of these institutions (e.g. as a model of classification of national collections, methods of presentation). In the First Republic period, German-Moravian museum workers were with increasing intensity coming closer to their counterparts in the German-language environment in Bohemia as well as in Germany from where numerous stimuli (Pessler, Blau, Jungbauer, Lehmann, Hönigschmid) came, bringing along not only new methodical elements into museum work but some of them also certain shifts in understanding the importance of ethnography in museums, in many aspects foreshadowing the subsequent totalitarian period. The post-Munich period divided Moravian museums into three administrative units. In addition to common problems (museum network centralization), certain Nazi elements penetrated their presentation activities. Understanding of ethnographic issue often remained in old, fiercely nationalistic attitudes. During the Protectorate, a special status was assumed by German museums that through the Association of Moravian Museums sought to encourage ethnographic efforts of Czech museums in Moravia with a goal to create tendencies centrifugal from the Czech national environment. The takeover of German-Moravian museums by the Czechoslovak administration in 1945 did not mean the end of the activities

of Moravian Germans in the area. They were transferred to the area of the Federal Republic of Germany and to Austria where they not only played an important role in the integration of this group into local society but also as a strong evidence of the past life they recalled and still recall the lost homeland.

Key words:

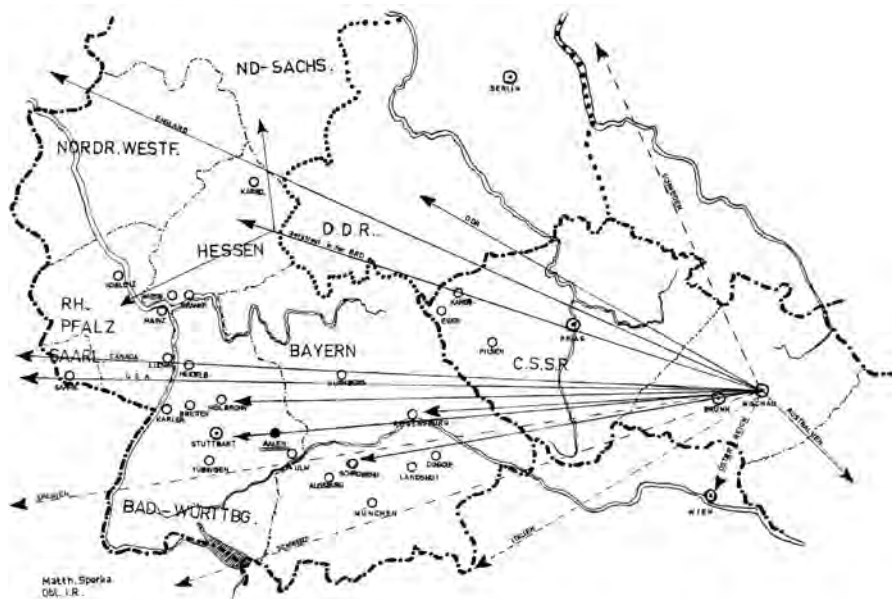
History of Ethnography – German-Moravian Museology – Ethnographic Collections – Moravian Germans – Folk Culture in Moravia

65 let v Německu Integrace bývalých obyvatel vyškovského jazykového ostrůvku v Německu a jejich vazby na starou vlast¹

PhDr. Jarmila Pechová

Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Koblížná 1, 659 37 BRNO

Většina českých historických prací, zabývajících se vztahy Čechů a českých Němců ve 20. století, končí odsunem německého obyvatelstva, který se zdál být konečným řešením sudetoněmecké otázky v českých zemích. Etnografická literatura se sice v rámci studia etnických procesů zejména v 60. a 70. letech 20. století zaměřovala i na bývalé německé oblasti v českém pohraničí i ve vnitrozemí, výzkum současnosti však musela omezit na zkoumání způsobu života nových osídlenců.²

Mapa lokalit, kam se vyškovští Němci dostali po odsunu. Vytvořena řídicím učitelem M. Sporkou z Kučerova. Převzato z publikace E. Plank: Bilder aus der Wischauer Sprachinsel, 1981.

1 Studie byla vypracována v rámci institucionálního záměru MK00009486202.

2 Viz výzkumy pracovníků EÚ MZM v jihomoravském pohraničí, M. Melzera v bývalém ostrůvku na Konicku, R. Zemanové na Vyškovsku, edice EÚ ČSAV *Etnické procesy* apod.

Vánoční nadílka v barákovém táboře na dvoře kasáren Kienlesberg v Ulmu. 1946, soukromý archiv.

Výzkum u původních obyvatel, vysídlených do Německa, z politických důvodů dlouho nebyl možný a jejich další osudy lze sledovat prakticky jen v německé literatuře. Cílem studie je na příkladu konkrétní geograficky, historicky, jazykově a kulturně vymezené skupiny přispět k poznání průběhu integrace německých obyvatel, odsunutých z někdejšího Československa, v poválečném Německu.

Vyškovský jazykový ostrůvek, tvořený osmi vesnicemi mezi Vyškovem a Rousínovem,³ patřil k menším německým oblastem na Moravě. Bylo to velmi tradiční prostředí, kde se až do odsunu nosil selský kroj, mluvilo se archaickým bavorsko-tyrolským dialektem a udržovala se řada zvyků a obyčejů. Stejně jako ostatní německé lokality v českých zemích stál v poslední třetině 19. a v první polovině 20. století v centru zájmu německých badatelů, fotografů, národohospodářů a politiků.⁴ Po nástupu Hitlera k moci, v době sílicího vlivu Henleinovy strany a po okupaci Československa se zde odehrál obdobný scénář jako v jiných německých oblastech: nejprve nadšení a velká očekávání, později vystřízlivění, to když z fronty přicházelo

3 Tvořily jej obce Kučerov (Kutscherau), Hlubočany (Hobitschau), Lysovice (Lissowitz), Rostěnice (Rosternitz), Zvonovice (Swonowitz), Komořany (Gundrum), Čechyně (Tschechen) a osada Terešov (Tereschau).

4 H. Kirchmayr (1881), K. Lechner (1886), v první polovině 20. století R. John, A. Orliczek, G. Walter, F. Koberg, H. Preibsch, L. Bergmann, J. Hanika, F. Mally; z fotografií zejména Otto Stibor, z politiků ministr F. Spina, poslanec F. Hodina a další.

stále více špatných zpráv a úmrtních oznámení, a nakonec rezignace a obavy z příchodu Rusů a ze msty Čechů.

Již před koncem války se někteří obyvatelé jazykového ostrůvku pokusili uprchnout před frontou do Rakouska či do Německa, byly to však spíše případy ojedinělé. Většina obyvatel zůstala a musela přetrpět příchod Rudé armády, spojený s drancováním usedlostí a znásilňováním žen, šikanu ze strany „partyzánů“ a českého „národního výboru“, který se rekrutoval povětšinou z jejich bývalých čeledínů, v Terešově dokonce násilné masové vyhnání všech obyvatel z vesnice již v květnu 1945. Řada mužů se dostala kvůli svému členství v nacistických organizacích a údajným snahám o rozvrácení republiky do internačního tábora ve Vyškově a na nucené práce, jiní byli coby vojáci wehrmachtu ještě ve válečném zajetí. Zbývající členové německých rodin museli opustit své domy nebo se alespoň stáhnout do výminků a přenechat veškerý majetek novým osidlencům z bližšího i vzdálenějšího okolí. Mnozí byli posláni na práci do okolních českých vesnic. Vzájemné návštěvy byly možné jen s povolením národního výboru. Nucený odsun, který proběhl v létě a na podzim roku 1946, byl tak pro německé rodiny vysvobozením z ponižujícího postavení, nadějí na novou budoucnost ve svobodné zemi, současně však velice trpkým rozloučením s rodnou obcí, statkem a půdou, na kterých všichni velmi lpěli. Zejména starší lidé tuto skutečnost těžce nesli a právě oni to byli, kteří už svou vlast vícekrát nespátřili.⁵

V rámci příprav na odsun bylo nutno opatřit si na faře doklady, do nichž všichni dostali razítko „*Trvale evakuován z Republiky československé*“. U zavazadel byla předepsána váha – v první etapě odsunu to bylo 30 kg, v druhé 50 kg a posléze už 70 kg, případně nebyla váha vůbec limitována. Lidé si připravili na cestu především své osobní věci, oděv, nádobí, dokumenty a fotografie, brát s sebou cenné věci bylo zakázáno. Finanční hotovost byla povolena ve výši 1 000 říšských marek na osobu. Ze sběrného tábora ve Vyškově byli účastníci transportů nákladními auty převezeni do obávaného tábora v Brně-Maloměřicích, plného blech a štěnic, a odtud přepraveni dobytčími vagóny do Německa.

Obyvatelé vyškovského ostrůvku byli vysídleni do Německa od června do listopadu 1946 celkem šesti transporty s těmito cílovými stanicemi:

1. München-Allach, příjezd 8. 6. 1946, 480 osob z vyškovského ostrůvku. Přidělení do oblasti München a Schrobenhausen (Bavorsko).
2. Aalen, příjezd 27. 6. 1946.
3. Aalen, příjezd 7. 7. 1946, celkem 970 osob z vyškovského ostrůvku. Přidělení do oblasti Aalen (Bádensko-Württembersko).
4. Regensburg, příjezd 21. 7. 1946, 350 osob z vyškovského ostrůvku. Přidělení do oblasti Dingolfing a Regensburg (Bavorsko).

5 K této problematice viz např.: *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha 2002. BRANDES, D.: *Cesta k vyhnání 1938–1945*. Praha 2002. STANĚK, T.: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.

První setkání vyškovských Němců v Aalenu. 1951, soukromý archiv.

5. Karlsruhe, příjezd 14. 8. 1946, 510 osob z vyškovského ostrůvku. Přidělení do oblasti Karlsruhe – Bretten (Bádensko-Württembersko).
6. Ulm, příjezd 29. 11. 1946, 210 osob z vyškovského ostrůvku. Přidělení do oblasti Ludwigsburg a Ulm (Bádensko-Württembersko).⁶

Celkem bylo tedy v tomto období odsunuto do Německa z bývalého jazykového ostrůvku u Vyškova přes dva a půl tisíce osob. Několik dalších rodin bylo přepraveno různými transporty jednotlivě, další osoby dodatečně v rámci slučování rodin v letech 1947–1951. Dle E. Plank bylo z vyškovského ostrůvku odsunuto dohromady 2869 lidí, asi 300 obyvatel zůstalo v Československu, většinou v okrese Vyškov.⁷

Cesta transportů na státní hranici trvala s několika zastávkami více než 24 hodin.⁸

6 Údaje shromáždil M. Wittek z Westhausenu (dříve Kučerov) a publikoval v pamětním spisku 20. Wischauer Heimattreffen, s. 11.

7 PLANK, E.: *Bilder aus der Wischauer Sprachinsel*. Aalen 1981, s. 101.

8 Veškerá strava pozůstávala ze sladové kávy, talíře polévky a kousku chleba. Především se ale nedostávalo pitné vody, pro celý vagón, do něhož bylo nacpáno třicet lidí se zavazadly, muselo postačit jedno vědro. Hned vedle tohoto vědra byl umístěn kbelík na vykonávání tělesné potřeby. Vzduch ve vagónu byl v horkém letním počasí takřka nedýchatelný. Problém nastal také s malými dětmi, pro něž nebyly k dispozici plenky ani dětská výživa. Matky je v nouzi krmily předžvýkaným chlebem. Na optimismu odsunutým nepřidalo ani to, že mnohdy do poslední chvíle nevěděli, kam jsou odvázeni a zda neskončí v obávaném Rusku.

Těžká práce žen. 1960, soukromý archiv.

Celkově trvala jízda dobytými vagóny do cílových stanic asi tři dny.⁹

Po přejezdu hranic do Německa se vysídlenci ihned zbavili nenáviděných bílých pásek s černým písmenem „N“, které je v Čechách označovaly jako Němce a činily z nich tak občany druhé kategorie. Pamětníci vzpomínají, jak tyto pásky ležely všude kolem železničního náspu, kudy vlak projížděl. První zastávka na německé půdě byla ve Furth im Wald, kde byli pasažéři transportů kontrolováni a museli se podrobit hygienické očiště, odvšivení a lékařské prohlídce. Tyto procedury byly řízeny americkými vojáky, což umožnilo řadě obyvatel ostrůvku poprvé spatřit lidi tmavé pleti. Stresujícím zážitkem byla zastávka v Norimberku, měště velmi poničeném bombardováním. Pohled na ruiny umocňoval obavy z neznámé a nejisté budoucnosti.

Konečnou stanicí lidí z transportů byly obvykle tranzitní barákové tábory, tzv. *Durchgangslager*, kde zůstali pár dní a mezitím se rozhodlo o jejich dalším osudu. Po skupinách, vytvořených z několika rodin, byli pak nákladními auty odvázeni na další místa, většinou do vesnic nebo malých městeček. Na venkově pro nové obyvatele narychlo připravili nouzová ubytování prakticky bez jakéhokoliv vybavení. V jedné provizorně přepažené místnosti žilo často i několik rodin. V úplných začátcích se mnohdy vařilo venku na ohništi, protože kamny byly baráky vybaveny

⁹ Například druhý transport v pořadí vyjel z Brna 24. 6. večer a do Aalenu dorazil 27. 6. kolem poledne.

Zabijačka – maso je zpracováváno v nádobí, přivezeném z Vyškovska. Dingolfing, kolem roku 1962, soukromý archiv.

teprve později. Spalo se na zemi nebo na vlastních rancích, také slamníky dostali nově přichozí až po čase. Při troše štěstí získala rodina malou světničku v selském statku či ve škole, v Baldernu nedaleko Aalenu bylo několik rodin ubytováno na zámku šlechtické rodiny Oettingen-Wallerstein. Uskrovnovat se museli jak domácí, tak vysídlení, v počátcích nezřídka sdíleli při vaření jeden sporák.

Do městečka Brettenu v kraji Karlsruhe, které v roce 1945 čítalo šest tisíc obyvatel, přišlo do roku 1947 téměř tři tisíce vyhnanců a uprchlíků z bývalých německých oblastí východní Evropy, především z Československa, Maďarska a Jugoslávie. Velkou část z nich tvořili právě lidé z vyškovského ostrůvku. Ubytováni byli v barácích, které byly za války využívány pro polské a ruské dělníky na nucených pracích. Když kapacita nedostačovala, pronajalo si město i nevyužívané výrobní haly. Špatné hygienické poměry vedly k šíření nemocí, jako byla spála a tyfus. Ještě v květnu 1951 žilo 291 lidí v tábore a dalších 80 ve výrobní hale.¹⁰

10 BAHN, P.: *Vertriebene aus der Wischauer Sprachinsel in Bretten*. In: *Volkskunst und Tracht aus der Wischauer Sprachinsel*. Ausstellung des Museums im Gerberhaus 27. April 24. Juni 2007. Begleitheft, s. 8–10.

Velkým problémem bylo stravování nově příchozích obyvatel. Válkou zničené Německo nemělo co nabídnout, samo hladovělo. Příspěvky sociální péče byly nedostatečné.¹¹ Štěstí měl ten, komu se podařilo získat práci u sedláka za stravu. Mnoho lidí chodilo žebrať, podnikaví chlapi kšeftovali s cigaretami. Situace se mírně zlepšila v roce 1947, kdy rodiny dostaly přidělena malá políčka k pěstování brambor.

Oděv bývalých obyvatel vyškovského ostrůvku, zejména žen a dětí, představoval v počátcích pobytu v Německu jejich bývalý selský kroj, v němž šli na odsun. Jiné oblečení doma v Rostěnicích, Zvonovicích, Kučerově, Hlubočanech či Lysovicích nenosili, a proto ani v Německu zpočátku jiné neměli. Jelikož ale svým zjevem budili u domácího obyvatelstva pozornost, snažili se postupně přizpůsobit a chodit „*herrisch*“ (*pansky*). Pouze nejstarší ženy zůstaly věrné svému kroji a civilní oblečení si nepořídily. V nouzi, když nebyly po ruce jiné látky, využívaly se k přešívání i krojové součásti, zejména velké šátky. Většinou byl ale kroj pietně odložen do malovaných truhel, které si mnozí s sebou z domova přivezli, nebo nošen při slavnostních příležitostech. S pořízením oděvu výrazně pomohla také charita.

Soužití s domácím obyvatelstvem nebylo v počátcích nijak idylické. Starousedlíci pohlíželi na nové osídlence, jimž museli poskytnout ze svého mála ubytování a stravu, nedůvěřivě a s rozhořčením.¹² Neznali okolnosti jejich nuceného příchodu do Německa a mnozí je považovali za potulné cikány, v čemž je ještě utvrzovalo jejich pestré krojové oblečení a okolnostmi vynucený způsob vaření na ohništi. Řada pamětníků vzpomíná, jak starousedlíci nechtěli uvěřit jejich verzi o násilném odsunu z ČSR a říkali: „*Jy musíte být zlí lidé, jinak by vás Češi nevyhnali.*“ Ledy byly prolomeny teprve tehdy, když se Bavoři a Švábové přesvědčili o pracovitosti a řádném způsobu života bývalých německých obyvatel Vyškovska. Hodně tomu napomohla i společná katolická víra.¹³ Také místní německé dialekty, zejména švábsština, byly českým Němcům zpočátku dosti nesrozumitelné, brzy se však vyřešil i tento problém.

Časem se díky Červenému kříži podařilo zčásti zkompletovat neúplné rodiny, když se někteří jejich členové vrátili z ruského nebo amerického zajetí, popřípadě z českých internačních táborů. Díky stále lepšímu fungování pošty a také vlakovému a autobusovému spojení navázaly kontakt příbuzné a sprátenelé rodiny a mohly se po delší době znovu navštívit. Při měnové reformě v roce 1948 dostala každá osoba včetně dětí 40 DM, což povzbudilo naděje v lepší budoucnost. V roce 1949 byli

11 Například 70 marek měsíčně pro šestičlennou rodinu (1946). Plat pomocnice v domácnosti představoval 25 marek měsíčně.

12 Dochovala se i humorná veršovaná modlitba, v níž domácí prosí Boha, aby je zbavil „*toho ksindlu*“ a poslal jej zpátky „*in die Tschechoslowakei*“. (Zdroj: referát M. Wittka v Kollbachu, 2009).

13 Ve Westhausenu byli noví osídlenci přijati mezi ostatní občany poté, co byl jeden z nich, Josef Gräupel z Hlubočan, po návratu ze zajetí v Rusku vysvěcen na kněze a odsloužil 31. 7. 1949 ve Westhausenu svou první mši. Druhým knězem z ostrůvku se stal Martin Czapka z Lysovic (primice 11. 9. 1949 ve Pfahlheimu).

vysídlení německého původu, kteří přišli z mimoněmeckých území, uznáni jako „*Němci ve smyslu ústavy*“. Úplná německá státní příslušnost jim však byla přiznána až v roce 1955.¹⁴

Jakmile pominuly nejhorší existenční starosti, začali se bývalí obyvatelé vyškovského jazykového ostrůvku poohlížet po možnosti zlepšení své situace a svého postavení. Mladí lidé si dokončili vzdělání a snažili se získat pracovní místo podle své kvalifikace. Vyučení řemeslníci našli práci bez problémů, poptávka byla zvláště po stavebních profesích. Na venkově se muži zapojili do práce v lese nebo do opravy silnic. S obnovou infrastruktury v Německu pracovních příležitostí stále přibývalo a zlepšená finanční situace zase napomohla lidem koupit si kolo či motocykl a dojíždět za prací i do vzdálenějších míst. Hlavním cílem každé rodiny bylo pořídit si vlastní bydlení, pokud možno rodinný domek. Usilovným šetřením a za pomoci státu, který nabídl levné pozemky a různá zvýhodnění, se to prakticky všem podařilo. Významnou roli zde sehrála také rodinná a sousedská výpomoc. Do začátku sedmdesátých let si bývalí obyvatelé vyškovského ostrůvku pořídili v Německu na 750 obytných domů a bytů v osobním vlastnictví.¹⁵

Odsun do Německa život bývalých obyvatel německého jazykového ostrůvku u Vyškova od základu změnil. Odložili tradiční oděv, vzdali se výročních a rodinných obyčejů, mnozí museli nahradit práci v zemědělství prací v průmyslu a svoje domácnosti si postupně vybavili moderním zařízením. Na své kořeny však nemohli a nechtěli zapomenout, proto se již krátce po příchodu do Německa rozběhly iniciativy na záchranu památek ze staré vlasti a na navázání kontaktů mezi krajany. Zejména pro Rudolfa Butschka z Kučerova¹⁶, tehdy teprve třiaadvacetiletého, se stala práce pro lidi, kteří ztratili svůj bývalý domov, životním posláním. Již krátce po svém příchodu do německého Zipplingenu v kraji Aalen (země Bádensko-Württembersko) zorganizoval pro domácí dorost i pro nově přišlou mládež z Vyškovska, Chebska a Šumavy dožínkovou taneční zábavu. Jeho vlastní svatba, která se konala v září 1946, byla manifestací kulturního dědictví staré vlasti.¹⁷ Definitivně si získal domácí obyvatelstvo

14 BRÁZDILOVÁ, L.: *Etnografie vyškovského jazykového ostrova / Ethnographie der Wischauer Sprachinsel*. Sudetendeutsche Verlagsgesellschaft, München 2004. s. 44–45.

15 *Wo sind sie geblieben? Ergänzung zum Heimatbuch über die WISCHAUER SPRACHINSEL in Mähren*. Aalen 1973, s. 6.

16 Rudolf Butschek se narodil 20. 8. 1923 v Kučerově č. 147. Navštěvoval měšťanskou školu v Lysovicích a poté hotelovou školu v Brně. Od roku 1940 sloužil u německé armády a v roce 1944 byl ve Francii těžce raněn. V roce 1945 byl propuštěn z brněnského lazaretu a musel v Kučerově pomáhat se soupisem osob určených na odsun. Od roku 1953 byl krajským jednatelem Svazu vyhnaných. V padesátých letech měl na starosti výstroj bundeswehru a vojenskou kantýnu, později pracoval jako úvěrový poradce. 24. dubna 1976 zemřel nečekaně v Aalenu na srdeční infarkt.

17 On i jeho devatenáctiletá nevěsta Elisabeth Mrkwitz, rovněž z Kučerova, uspořádali v Zipplingenu okázalý svatební průvod ve vyškovských krojích, na který se přišli podívat i lidé ze sousedních obcí. Svatební matky sbíraly potravinové lístky, aby mohla být vystrojena svatební hostina, příbuzné ženy pomáhaly s pečením koláčů. Podařilo se sehnat také muzikanty, a tak se první poválečná svatba

Rodiče před novým domem svého syna. Westhausen, 1960, soukromý archiv.

na svou stranu vánoční nadílkou pro děti odsunutých a pro malé místní děti.¹⁸ Vzhledem k zásluhám o obec dostal v roce 1947 od starosty odběrní poukaz na jízdní kolo a brzy navázal kontakty s aktivními „Vyškováky“ v okolí Aalenu, mimo jiné také s bývalým ředitelem měšťanské školy v Lysovicích Ernestem Eßlerem a s Matthiasem Sperkou, který zastával do roku 1939 funkci kučerovského starosty. Nadále spolupracoval též s odsunutými Němci z Chebska a Šumavy. Zatímco se Rudolf věnoval organizační činnosti, jeho manželka Elisabeth pečovala o rozrůstající se rodinu a snažila se zjistit a zapsat co nejvíce údajů o někdejších životech v obcích vyškovského jazykového ostrůvku. Na rady chodila ke svým rodičům a dalším pamětníkům.

Souběžně se rozvíjela spolková činnost také ve druhém velkém centru, kde byli lidé z Vyškovska usazeni, v oblasti Karlsruhe (Bádensko-Württembersko). Kulturně i politicky zaměřené organizace německých vysídlenců tam měly silné zázemí. První větší setkání odsunutých Němců se uskutečnilo v Brettenu již v prosinci roku 1948. Také vyškovští Němci se zapojili do těchto iniciativ a účast skupiny v pestrých vyškovských krojích v průvodu při oslavách svátku sv. Petra a Pavla v roce 1950 nemálo přispěla k jejich integraci mezi starousedlíky v Brettenu.¹⁹

v Zipplingenu stala pro všechny zúčastněné nezapomenutelným zážitkem.

18 Na výzvu faráře darovala každá zipplingenská rodina trochu mouky, sádla a cukru, ženy upekly cukroví a připravily drobné dárky. Děti jedné ze starousedlických rodin předvedly jesličkovou hru.

19 BAHN, P.: *Vertriebene aus der Wischauer Sprachinsel in Bretten*, c. d., s. 11.

Rudolf Butschek
1949–1976

Leopold Kutscherauer
1976–1994

Josef Legner
1994–2006

První předsedové Společnosti vyškovského jazykového ostrůvku. Převzato z publikace 20. Wischauer Heimattreffen, 2006.

24. června 1951 se podařilo zorganizovat v Aalenu první a 29. května 1955 druhé setkání všech bývalých obyvatel německých obcí na Vyškovsku. Obě akce se uskutečnily v provizorních prostorách kapacitně nedostačujících sálů. Hlavním řečníkem byl Matthias Sperka, mezi čestnými hosty nechyběli zástupci kraje a města Aalen. Doprovodnou mši svatou sloužil v roce 1951 hlubočanský rodák P. Josef Gräupel, v roce 1955 poslední rostěnický farář Franz Rödl. Teprve třetí setkání, svolané na 16. června 1957, našlo důstojné útočiště v právě dobudované městské hale.²⁰ Pravidelná setkání rodáků se pak konala každé tři roky a konají se doposud. V roce 2010 se vyškovští Němci sešli už po jedenadvacáté.

Nedlouho po prvním setkání v roce 1953 vznikla zásluhou Rudolfa Butschka Pracovní společnost pro vyškovský jazykový ostrůvek (*Arbeitsgemeinschaft für die Wischauer Sprachinsel*) a R. Butschek se stal jejím předsedou. Cílem tohoto sdružení bylo zejména:

- pomoci řešit ekonomické odškodnění vyhnáných
- zjistit současný pobyt jednotlivých obyvatel ostrůvku, případně rok jejich úmrtí a místo posledního odpočinku
- připomínat odsunutým jejich vlast pomocí přednášek a promítání diapozitivů
- nadále pořádat setkání v Aalenu
- snažit se o uchování krojových součástí
- publikovat seznam adres a slovníček dialektismů.

²⁰ V programu druhého i třetího setkání vystoupila s písněmi a tanci vyškovská krojová skupina z Grötzingenu, kraj Karlsruhe. Z těchto setkání byla pořizena a odvysílána televizní reportáž stuttgartské televize. Také aalenské filmové studio pořídilo několik záběrů.

Ve druhé polovině 50. let vyšla v Německu pod názvem *Hier waren wir einst zu Hause* (Tady jsme kdysi byli doma) první kniha, věnovaná vyškovskému jazykovému ostrůvku. Tvořily ji fotografie Otto Stibora s komentářem pražského německého národopisce Josefa Haniky, žijícího po odsunu v Mnichově.

V roce 1964 vydala Pracovní společnost vlastní publikaci *Heimatsbuch über die Wischauer Sprachinsel in Mähren*. Polovina knihy je vlastivědným pojednáním o bývalém jazykovém ostrůvku, jeho poloze, obyvatelích, historii, zvycích, hospodaření, obydlí a systému vzdělání, ale také o „české šikaně“ vzhledem k Němcům a o druhé světové válce a jejích obětech. Druhá část je pak soupisem padlých a pohřešovaných z jednotlivých obcí, obsahuje vzpomínky na rok 1945, mimo jiné i na internační tábor ve Vyškově, který je běžně nazýván „koncentračním“. Krátce je zmíněno budování nové existence v Německu, činnost Pracovní společnosti a zkušenost z privátní návštěvy v ostrůvku, kterou pisatelka shrnula v titulku *Die Sprachinsel ist unsere Heimat nicht mehr* (Jazykový ostrůvek už není naším domovem). Závěrečnou část publikace tvoří soupis posledních německých majitelů domů v jednotlivých obcích (1945). Na tuto publikaci navázala v roce 1973 několik let připravovaná kniha *Wo sind sie geblieben?* (Kde zůstali?) Obsahuje z paměti nakreslené plány jednotlivých obcí, adresy současného pobytu někdejších obyvatel ostrůvku (u zemřelých rok a místo úmrtí) a bývalým řídícím učitelem Matthiasem Sperkou sestavený slovníček nářečních výrazů.

V roce 1971 oficiálně vznikla vyškovská krojová skupina a poprvé se s velkým úspěchem prezentovala na setkání krajanů (*Heimattage*) v Erbachu u Ulmu (1972) a na oslavách 950 let městečka Hüttlingen (1974). Elisabeth a Rudolf Butschkovi sbírali po léta kroje a krojové součásti a shromažďovali je ve volné místnosti svého domu. Vše směřovalo k uskutečnění záměru uspořádat v Aalenu u příležitosti setkání vyškovských Němců v roce 1976 velký krojový průvod. Když uprostřed příprav R. Butschek náhle zemřel, jeho manželka i přes obrovské množství organizační i manuální práce záměr realizovala. Krojový průvod byl zachycen i na filmovém záznamu.²¹

Novým předsedou Společnosti vyškovského jazykového ostrůvku se po smrti R. Butschka stal jeho dosavadní zástupce Leo Kutscherauer z Aalenu-Unterkocheu. Do práce se zapojovalo stále více dalších lidí. V roce 1976 se z iniciativy profesora Walzera ze Stuttgartu rozběhly přípravy na vytvoření expozice vyškovských Němců v muzeu v Aalenu (*Schubart Museum*). Pro tento účel se mezi krajany sháněl nábytek, peřiny, nádoby, religiózní předměty a další exponáty. Muzejní expozice byla slavnostně otevřena v roce 1979 a v roce 1996 přesunuta do nových prostor ve staré radnici (*Museum am Markt*).

21 Film s komentářem byl připojen ke starému snímku z vyškovského ostrůvku, pořízenému filmaři ze Stuttgartu v roce 1938. Na videokazetě je k dispozici v aalenském muzeu, kopie vlastní Společnosti vyškovského jazykového ostrůvku. Jedna z kopií se nachází rovněž v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea.

Vyškovská expozice v Museum am Markt v Aalenu. 2006, foto J. Pechová.

dou barevných obrázků, které zachycují členy krojové skupiny v originálních krojích z německých obcí na Vyškovsku, předměty v muzejní expozici i oficiální převzetí patronátu městem Aalen. Autorce se podařilo shromáždit také řadu starých fotografií z ostrůvku a sepsat zasvěcený text o různých aspektech života v bývalé vlasti – o kroji, nářečí, způsobu hospodaření, obydlí, školství, rodinných a výročních zvycích, poutích, o jednotlivých obcích, ale také o pohnutých událostech, které způsobily konec ostrůvku. Obsahuje mapovou skicu od řídicího učitele M. Sperky znázorňující, kde všude se někdejší němečtí obyvatelé Vyškovska po odsunu ocitli.

Jelikož k prioritám Pracovní společnosti patřilo také uchování vyškovského nářečí, byla u příležitosti 13. setkání v roce 1985 vydána audiokazeta s nahrávkami vyprávění v dialektu. Námětem vyprávění jsou převážně lidové zvyky a obyčeje. Krojová skupina se dočkala v roce 1986 svého prvního zahraničního vystoupení v Lienzu ve východním Tyrolsku.

V polovině 80. let (1986) začali vyškovští Němci vydávat dvouměsíčník *Wis-chauer Heimatbote*. Dobře se v něm uplatnily zejména vlastivědné zápisy paní

13. září 1980 se stal Aalen oficiálně patronátním městem vyškovských Němců.²² Tento patronát není symbolický, ale naplňuje se zcela konkrétně ve všestranné podpoře jejich aktivit, v účasti zástupců města na nich, v pojmenování ulice (*Wischauer Straße*) i v pravidelných referencích v místním tisku. V říjnu 2010 navštívil aalenský starosta Martin Gerlach s dvoučlenným doprovodem bývalé německé obce na Vyškovsku a jednal s jejich představiteli.

V roce 1981 vydala Pracovní společnost pro vyškovský jazykový ostrůvek reprezentativní publikaci autorky Elisabeth Plank, rodačky z Kučerova. Pod názvem *Bilder aus der Wischauer Sprachinsel* (Obrázky z vyškovského jazykového ostrůvku) se skrývá kniha tištěná na křídovém papíře a s řa-

22 Listina stvrzující toto partnerství byla slavnostně podepsána tehdejším aalenským starostou Ulrichem Pfeiflem a předsedou L. Kutscherauerem před tisícovkami lidí na hlavním náměstí u příležitosti aalenské městské slavnosti. U Pfeifle je v současnosti čestným členem Společnosti vyškovského jazykového ostrůvku.

Elisabeth Butschek, vzpomínky Ferdinanda Franka z Čechyně (* 1901), ale přispívali a přispívají do něj i další členové Společnosti. Časopis obsahuje širokou paletu informací od oficiálních zpráv a komentářů přes vzpomínky až po gratulace jubilatům, objevují se zde verše, pranostiky i staré fotografie. V roce 1989 byl v Karlsruhe otevřen *Haus der Heimat* (Dům vlasti), který se stal kulturním a setkávacím střediskem. V jedné z vitrin je představen také vyškovský ostrůvek.

V 70. a 80. letech vzrostl počet návštěv v bývalé domovině, který po roce 1989 přerostl až v organizovanou turistiku zájezdovými autobusy. Pod vedením L. Kutscherauly byly podniknuty počátkem 90. let oficiální návštěvy za účelem pokusu o navázání kontaktů se starosty obcí, s reprezentanty městského úřadu ve Vyškově, proběhla jednání se zástupci Muzea Vyškovska, zemského archivu v Brně a okresního archivu ve Slavkově. Hned po změně politického režimu se z iniciativy a za podpory rodáků rozběhla renovace kostela v Rostěnicích, zejména jeho vitrážových oken (1990–1993), oprava památníku první světové války (1994–1995), proběhla oprava mateřské školy v Hlubočanech aj.

U příležitosti 15. setkání v Aalenu v roce 1991 byl posvěcen vyškovský prapor, následujícího roku se krojová skupina přetransformovala v *taneční a krojovou skupinu* (*Tanz- und Trachtengruppe*), která si vzala za úkol nacvičit a předvádět tance ze svých domovských obcí. Jelikož jsou její členové roztroušeni a žijí na různých místech Bavorska a Bádenska-Würtemberska, neschází se skupina k nácvičku svého repertoáru pravidelně, ale volí cestu občasných 2–3 denních tanečních soustředění v různých lokalitách. Za osmnáct let své existence má za sebou řadu vystoupení v Německu, v České republice i jinde v zahraničí.²³ Německé kroje z Vyškovska lze čas od času spatřit i v průvodu mnichovského Oktoberfestu. Zde také navázala *Trachtengruppe* družbu se souborem Trnka z Vyškova.

V roce 1994 začaly být v Kollbachu nedaleko Mnichova každoročně pořádány dvoudenní *vyškovské semináře*, které byly v prvních ročnících věnovány zejména tancům a oblékání a údržbě kroje. Postupně se okruh témat rozšířil a v současnosti jsou na programu především vzpomínky pamětníků, exkurzy do historie, informace o činnosti Společnosti vyškovského ostrůvku, referáty o uskutečněných akcích. Na seminář jsou zváni studenti a badatelé, kteří o oblast jeví zájem, několikrát byl připraven také kvíz ze znalostí vyškovského ostrůvku. Nechybí hudební program s vystoupením taneční skupiny, „bazar“ s výrobky vyškovských žen, koláčky a jiné pečivo zhotovené podle domácích receptů. Na podzim 2010 se uskutečnil sedmnáctý ročník semináře, tentokrát v Puchheimu u Mnichova.

23 Aalen, Karlsruhe, Mnichov, Schwäbisch Gmünd, Stuttgart, Norimberk, Augsburg a řada dalších míst v jižním Německu, účast na festivalech a akcích v České republice (zejména vystoupení na folklórním festivalu v Brně v letech 1992, 1993 a 1995, na česko-německém plesu v roce 2003), Rakousku, Dánsku, Francii, Slovinsku, Maďarsku.

Stánek vyškovských Němců na Sudetoněmeckých dnech v Norimberku. Zjednodušený, tzv. spolkový kroj. 2008, foto J. Pechová.

V roce 1994 odstoupil Leo Kutscherauer ze své funkce předsedy a na jeho místo byl zvolen Josef Legner z Westhausenu, rodák z Hlubočan (* 1930), který se v Pracovní společnosti angažoval už od mládí a je rovněž členem taneční a krojové skupiny. Také pod jeho vedením se pokračovalo v návštěvách České republiky a v září 1999 se na oplátku uskutečnila první návštěva hlubočanských radních v Aalenu.²⁴ V roce 2000 se krajané zasadili o instalaci krojového páru z ostrůvku v expozici Muzea Vyškovska. Společným úspěchem rostěnického obecního úřadu a Společnosti vyškovského jazykového ostrůvku byla v letech 2002–2004 obnova obecního domu v Rostěnicích, někdejšího *Volkshausu* z roku 1925, který býval kulturním centrem německých obcí kolem Vyškova. Také v současnosti se v něm kromě sídla obecního úřadu nachází velký sál s jevištěm a další zázemí pro kulturní aktivity. Do horního poschodí byla zásluhou krajanů z Německa instalována stálá výstava krojových součástí, výšivek, nádobí, obrázků na skle a dalších předmětů z někdejších domácností původních obyvatel. V roce 2004 byla za finanční spoluúčasti rodáků renovována také socha sv. Jana Nepomuckého v Rostěnicích.

²⁴ Oficiální návštěva hlubočanských a rostěnických zastupitelů v Německu se zopakovala v roce 2001, soukromé návštěvy následovaly i v dalších letech.

Ani Kučerovští a Hlubočanští nechtěli zůstat pozadu a přišli v roce 2006 s návrhem na opravu kostela sv. Petra a Pavla v Kučerově, který se nacházel ve velmi špatném stavu. Díky dotacím se strany státu, Jihomoravského kraje, díky příspěvku od Česko-německého fondu budoucnosti a díky sbírce mezi rodáky v Německu se kostel po etapách pozvolna renovuje.

V roce 2006 se stala předsedkyní Společnosti vyškovského jazykového ostrůvku dosavadní místopředsedkyně Rosina Reim z Mnichova, rodačka z Rostěnic (* 1941). Podílí se už dlouhá léta na práci pro ostrůvek s celou svou rodinou,²⁵ stála u zrodu *vyškovských seminářů* i vyškovského časopisu, shromažďuje písemnosti a fotografie, v roce 1999 založila webovou stránku na internetu (www.wischau.de), spolu s přáteli pečuje o kroje a připravila řadu výstav, je duší i koordinátorem veškerých akcí. Její zásluhou se zdárně rozvíjí také spolupráce s centrálou vlastivědné péče (*Heimatspflege*) Sudetoněmeckého landsmanšaftu v Mnichově. V publikační řadě *Sudetendeutsche Heimatspflege* vyšly už v 90. letech 20. století brožury kuchařských receptů z vyškovského ostrůvku (autorky Rosina a Monika Reim), v roce 2004 pak práce studentky Lenky Brázdilové Etnografie vyškovského jazykového ostrova. V roce 2009 byly v rámci výstavy *Trachten aus dem Sudetenland* (Kroje ze Sudet) prezentovány vyškovské kroje v Sudetoněmeckém domě v Mnichově. Vyškovská taneční a krojová skupina se rovněž pravidelně zúčastňuje Sudetoněmeckých dní v Norimberku nebo v Augsburgu, kde ve vlastním stánku prezentuje kroje, výšivky, publikace, fotografie a v neposlední řadě také krajové speciality, zejména různé druhy pečiva. Vystoupení muzikantů a tanečníků bývá vítaným zpestřením programu.

Také v posledním desetiletí vydala Společnost vyškovského ostrůvku několik publikací, zejména knihu *Vertrieben – Angekommen – Angenommen* (2009, v českém překladu Vyhnaní – přišli – přijatí, 2010), v níž jednotliví autoři vyprávějí svou osobní historii, spojenou s koncem války, odsunem a začátky v Německu. Publikace *Spurensuche* (Hledání stop, stav z roku 2002) je výsledkem osobního bádání Rosiny Reim na Vyškovsku, hledání starých křížů, božích muk, pomníků a německých nápisů na nich. K vydání je připraven řadu let sestavovaný slovník vyškovského německého nářečí. Několik drobných vzpomínkových publikací vydali bývalí obyvatelé vyškovského ostrůvku vlastním nákladem nebo prostřednictvím různých nakladatelství. Uskutečnili rovněž několik přednášek a besed pro veřejnost.

K aktivitám Společnosti vyškovského ostrůvku patří v neposlední řadě výstavní činnost. Kromě krojových součástí, zastoupených v několika německých a zahraničních muzejních expozicích (Aalen, Karlsruhe, Hüttlingen-Niederaltingen, Norimberk, Vídeň, Vyškov, Rostěnice) připravili vyškovští Němci řadu krátkodobých

25 Manžel Willi, dcera Monika s manželem a sestra Christine Legner patří k neaktivnějším členům krojové a taneční skupiny, podílejí se na organizování seminářů, výstav, zájezdů na Vyškovsko a dalších akcí. Matka paní Rosiny, Maria Legner (1913–2005), vyráběla krojované „vyškovské“ panenky.

Krojová skupina při 21. setkání vyškovských Němců v Aalenu. 2010, foto J. Pechová.

výstav, z nichž jmenujme alespoň výstavu lidového umění a krojů v muzeích v Brettenu (2007) a v Pforzheimu (2011),²⁶ nebo putovní výstavu fotografií, která byla v nedávné době prezentována ve Vyškově, v Moravské Třebové a v Brně. V současné době se buduje informační a setkávací středisko v Aalenu-Fachsenfeldu, kde má být k dispozici knihovna, archiv, depozitář a výstavní prostor. K vydařeným zahraničním projektům se řadí kulturní odpoledne v Rostěnicích (2008), uspořádané zejména pro občany německé národnosti, kteří z různých důvodů nebyli po válce odsunuti, nebo sázení lípy přátelství v Kučerově a v Hlubočanech (2008). Aktivit německých rodáků si povšimla i brněnská televize Axel Rembrandts Television, která s nimi natočila několik reportáží spojených do dokumentárního pořadu odvysílaného televizí NOE. Také Národní ústav lidové kultury ve Strážnici využil v roce 2009 přítomnosti vyškovské krojové a taneční skupiny v Moravské Třebové a pořídil záznam pro svůj cyklus videonahrávek lidových tanců z Čech, Moravy a Slezska. Za zmínku rovněž stojí, že v posledních deseti letech se vyškovský ostrůvek stal námětem dvou magisterských a jedné bakalářské práce v Česku, jedné doktorské práce ve Velké Británii, navazující na předchozí magisterskou práci v Řezně, a dvou

²⁶ Obojí Bádensko-Würtembersko

odborných studentských prací v Německu. Všechny vznikly ve spolupráci se Společností vyškovského jazykového ostrůvku.

Pětašedesát let v Německu je velmi dlouhá doba a generace pamětníků zvolna vymírá. Kdo jsou tedy lidé, kteří dnes uchovávají a prezentují tradice vyškovských Němců? Mezi členy taneční a krojové skupiny je již jen několik lidí, kteří se opravdu narodili v některé z obcí bývalého jazykového ostrůvku u Vyškova. Zbytek tvoří jejich partneři z Německa, jejich děti či vnuci, ale i lidé, kteří nemají na Vyškovsku žádné kořeny a ke skupině se připojili pouze ze zájmu.²⁷ Větší množství rodáků lze dosud potkat na seminářích v Kollbachu a zejména na setkání v Aalenu, někteří stále ještě jezdí na Vyškovsko, ať už individuálně, nebo organizovaně. Svůj domov ale už mají v Německu, kde prožili většinu života.

Prameny a literatura:

20. *Wischauer Heimattreffen*. Aalen 2006.

BAHN, P.: *Vertriebene aus der Wischauer Sprachinsel in Bretten*. In: *Volkskunst und Tracht aus der Wischauer Sprachinsel*. Ausstellung des Museums im Gerberhaus 27. April 24. Juni 2007. Begleitheft, s. 7–12.

BRÁZDILOVÁ, L.: *Etnografie vyškovského jazykového ostrova / Ethnographie der Wischauer Sprachinsel*. München 2004.

EBERL, I.: *Flucht – Vertreibung – Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat*. Begleitband zur Ausstellung. Sigmaringen 1993.

Gemeinsam in die Zukunft. 21. *Wischauer Heimattreffen*. Aalen 2010.

Heimatbuch über die Wischauer Sprachinsel in Mähren. Aalen 1964.

MIKULKA, R.: *Poválečné vysídlení Němců z okresu Vyškov a několik poznámek k tomu, co předcházelo*. Vyškovský sborník III. Sborník Státního okresního archivu Vyškov, 2002, s. 128–172.

Od okupace k vítězství. Vyškovsko 1939–1945. Vyškov 2005.

PLANK, E.: *Bilder aus der Wischauer Sprachinsel*. Aalen 1981.

ŠKVÍROVÁ, M. – MLATEČEK, K.: *Rostěnice – Zvonovice*. Rostěnice – Zvonovice 2004.

TAUŠOVÁ, K.: *Die Geschichte der Wischauer Sprachinsel und ihrer Bewohner gestern und heute*. Rukopis. Diplomová práce. Katedra německého jazyka a literatury. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity. Brno 2008.

²⁷ Z rodin, které se v této oblasti nejvíce angažují, lze vedle rodiny Legner/Reimovy jmenovat také rodinu Schimmele z Aalenu (23 osob), jejíž zakladatelka Julia, rozená Gräupel, pochází z Kučerova. Ona, její manžel (původem ze Švábska), pět dětí i vnuci prezentují při slavnostech a průvodech s hrdoostí vyškovský kroj.

Vertrieben – Angekommen – Angenommen. Vertriebene berichten über ihre persönlichen Erlebnisse. Aalen 2009.

Wischauer Heimatbote 1986–2010.

Wo sind sie geblieben? Ergänzung zum Heimatbuch über die WISCHAUER SPRACHINSEL in Mähren. Aalen 1973.

WITTEK, M.: *Z Kučerova do Westhausenu / Von Kutscherau nach Westhausen.* Olomouc 2006.

Summary

65 years in Germany. Integration of former residents of the Vyškov language island in Germany and their links to the old country

Between June and November 1946, the vast majority of German residents of 8 villages in the Vyškov area were expelled to Germany. Target stations were München-Allach, Aalen, Regensburg, Karlsruhe and Ulm. Most people settled in the Aalen area in Baden-Württemberg, the second largest centre became the Karlsruhe area and Bretten in Bavaria. With good organization, diligence and hard work of the new settlers, mutual concessions as well as common Catholic religion, the integration of these people worked out. At the same time, many of them tried and still try to preserve the cultural heritage of their homeland. Costumes and photographs have been collected and customs and dialect have been recorded. Many articles have been sent to museums. Since 1951, natives have held regular meetings in Aalen, they organize seminars, publish a journal and homeland study publications and organize exhibitions. Dance and costume group represents the Vyškov island in Germany and abroad. After 1989, cooperation with mayors of former German villages in the Vyškov area was initiated and natives support financially a number of projects.

Key words:

German Island in the Vyškov Area – Expulsion of Germans – Integration in Germany – Preserving Traditions – Association Activities

Obrázky z domova: Pražská sbírka německých lidových písní – Fond německých oblastí, 1894–1945

Mgr. Marcela Suchomelová

Etnologický ústav AV ČR, v.v.i, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1

„To sousedství dvou národností bývalo tiché a pokojné; Němci ve svých michlovských čepicích a vestách posetých lesklými knoflíky mluvili nářečím, kterému ani rakouské úřady nerozuměly; neměli skoro styků s námi a my s nimi; ta jazyková hranice byla jako konec světa, za kterým už nic není. Blizoučká hranice říšská byla i branou, kudy odcházela a tajně se vracívala náboženská emigrace; tu elegickou tradici najdete podnes v krkonošských hloubalech a duchařích.“¹ Slova Karla Čapka z roku 1930 o rodném kraji nejlépe vystihují soužití národnostních a jazykových etnicit ze sudetského pomezí, které bylo však zcela přerušeno v souvislosti s odsunem německého obyvatelstva na základě Benešových dekretů.

Po roce 1945 a posléze po komunistickém puči byla na dlouhá léta přerušena a znemožněna i jakákoli snaha aplikovaného výzkumu z etnologicky významné, a z pohledu i současných věd antropologických, rozsáhlé archivní sbírky Adolfa Hauffena a Gustava Jungbauera, označované jako *Pražská sbírka německých lidových písní – Fond německých oblastí, 1894–1945*. Jejimi poklady jsou zejména sudetský regionální písňový repertoár, největší mimo německy mluvících zemí a sbírky variantů slovesné folkloristiky, etnografické záznamy, dotazníky i různorodý obrazový materiál z rukou amatérských i exaktní lidopisný lineament a fotodokumentace několika generací německých intelektuálů. Ve sbírce o celkové archivní délce téměř 10 metrů (tj. 80 archivních kartonů) je možné objevit i varia kulturně a společensky politických soudobých aktualit. Sběrka je významnou položkou v systematizaci archivních fondů Národního archivního dědictví a skrývá dosud, ne zcela plně využívaný, až netušený zdroj de facto charakterem přerušené paměti regionální kulturní historie. Skýtá mnoho pozoruhodného i z polohy současného bádání multikulturality a multietnicity středoevropského regionu.

Teprve v roce 1990 bylo vůbec možné se seznámit s obsahem 35 balíků neupořádané manipulace získané do tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku Československé Akademie věd (nyní Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, v.v.i.), delimitované z půdy jedné, neuváděné akademické budovy. Znovuobjevování „ztracené paměti“ se mohlo uskutečnit za významné podpory a spolupráce odborníků a vědců pasovské univerzitní katedry etnografie, Archivu pro německou lidovou píseň ve Freiburgu, Sudetoněmeckého hudebního institutu v Řezně

1 ČAPEK, K.: *Kraj Jiráskův*. In: Čapek, K.: *Obrázky z domova*, Praha 1954, s. 11.

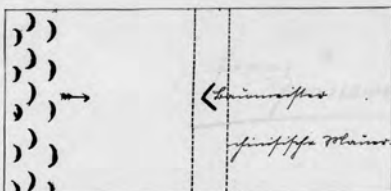
Ortsübliche und volkstümliche Kinder- -spiele.

(10)

„Die chinesische Mauer“

10.
Eg/10 10

Bei diesem Spiele kann man folgende Auffassung
haben:

Spiele

Das Spiel beginnt mit folgendem Gespräch:

Hämmers: „Eins, zwei, drei
kommt vorbei!“

Spiele: „Doch sollen wir dort?“

Hämmers: „Ich bringe Gefellen mit Material“

Das Hämmers bleibt auf der inneren Seite
der Mauer stehen und lässt die äußere Seite
der Mauer zu zerstören.

J. J. J. J. J.
J. J. J. J. J.

Zápis dětské lidové hry ze Žluticka Čínská zed'. EÚ AV ČR, v.v.i., SVI – dokumentační sbírky
a fondy, fond FNO, inv. č. 371.

a z české strany pod odborným vedením Stanislava Šislera a Lubomíra Tyllnera. Především byl však materiálně projekt zajištěn finanční podporou od Volkswagen Stiftung. Stav sbírky byl velmi neutěšený a hrozilo její celkové zničení. Až do roku 1993 byla sbírková dokumentace inventována. Péče se jí rovněž dostalo především ze stran konzervátorů – odkyselování, vyčištění a následná konzervace pomocí speciálních technik/plynoifikací, částečná restaurace a nová vazba několika desítek zaknihovaných archivních dokumentů – vše proběhlo ve spolupráci s nynějším Národním archivem. Již v roce 1992 byl sbírkový soubor uspořádán podle původních signatur a přistoupilo se k celkové, nové inventarizaci sbírky. Inventář archivního fondu byl dokončen v následujícím roce. I na této části zpřístupnění v podobě archivní pomůcky se podílely pracovnice tehdejšího Státního ústředního archivu v Praze (nyní Národní archiv), Dagmar Culková a Eliška Čáňová.²

Pražská sbírka německých lidových písní (zkratka FNO, viz výše) vznikala ze sběratelských aktivit v několika historických etapách. Myšlenka prvotní spadá do období 1894–1900, resp. již do roku 1891, kdy byla založena Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách (*Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen*). Sběratelská akce, jejíž výsledkem byla kromě souboru hodnotných národopisných a folkloristických dokumentů také sbírka více než tisíce lidových písní a několika set melodií, byla vedena univerzitním pedagogem Adolfem Hauffenem. Základem byly písemné odpovědi *Dotazníku ke sbírce lidového podání na území německy mluvících Čech* (Deutsch-Böhmen). V jednotlivých německých obcích v Čechách byly příslušné materiály nasbírány, případně přepsány či zdokumentovány zejména od místních učitelů.

Fotografie (kabinetka) neznámého autora z dětské vánoční hry na Prachaticku (Tři králové). EÚ AV ČR, v.v.i., SVI – dokumentační sbírky a fondy, fond FNO, inv. č. 967/54.

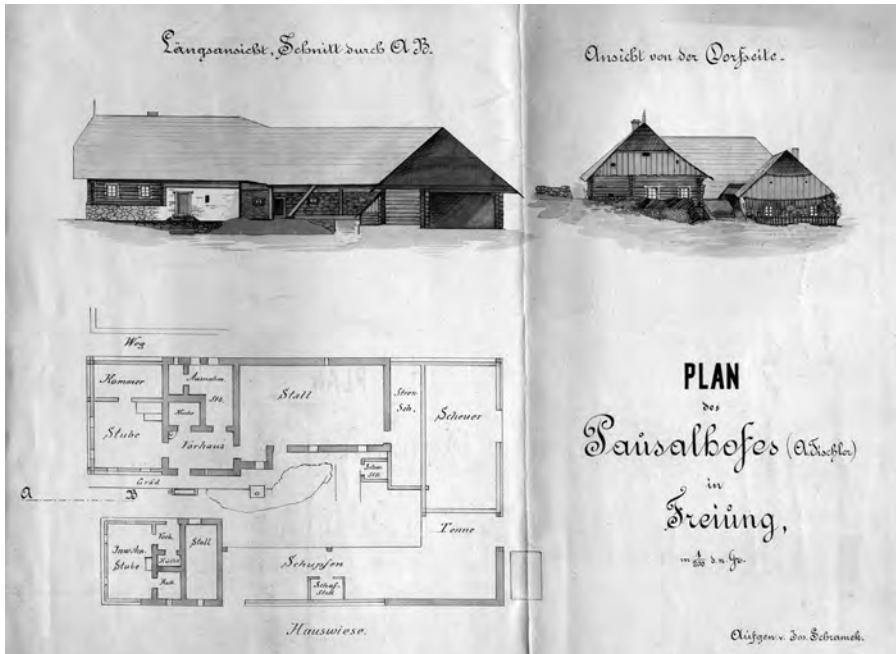
² Etnologický ústav Akademie věd České republiky (nyní v.v.i.), Středisko vědeckých informací – dokumentační sbírky, Pražská sbírka německých lidových písní (v EÚ AV ČR pod názvem FNO – fond německých oblastí), 1894–1945. Inventární kniha/inventář k fondu. – Pod vedením PhDr. Stanislava Šislera zpracovaly v letech 1992–1993 PhDr. Dagmar Culková a PhDr. Eliška Čáňová, Praha 2001.

Biegung der Hilfsverwörter der Zeit im Dialekte des Böhmerwaldes.					
	sein		haben		werden
Zeit	Ungewöhnliche	gewöhnliche	Ungewöhnliche	gewöhnliche	Ungewöhnliche
Gegenwart	1. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i wer</i>
	2. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i werst</i>
Vergangenheit	1. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i werst</i>
	2. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i werst</i>
Zukunft	1. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i werst</i>
	2. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i werst</i>
Participle	1. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i werst</i>
	2. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i werst</i>
Infinitive	1. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i werst</i>
	2. Präs. 3. Sg. <i>is</i>	<i>i seynst</i>	<i>i han</i>	<i>i hest</i>	<i>i werst</i>

Skloňování v šumavském dialektu. EÚ AV ČR, v.v.i., SVI – dokumentační sbírky a fondy, fond FNO, inv. č. 211, f. 66.

Nejobsáhlejší část sbírky vznikla v letech 1906 až 1918 v souvislosti se známým podnikem *Lidová píseň v Rakousku*. Tehdy se Rakouské ministerstvo školství rozhodlo edičně přispět k osvětě lidové poezie a hudby rakouských národů. V této působnosti koordinovaly sběratelské úsilí v českých zemích vedle dvou českých výborů také dva výbory německé. Adolf Hauffen stál pak také v čele hlavního výboru ve Vídni, na Moravě a ve Slezsku působil Josef Götz. V důsledku válečných událostí a bezprostředně poté k samotnému a téměř fenomenálnímu ve své myšlence, plánovanému edičnímu počínu 60 svazků opusu *Lidová píseň v Rakousku* již ale nedošlo. Jedny z prvních byly tehdy připraveny tři svazky německých písní v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Po vzniku Československé republiky byl v roce 1919 zřízen v Praze Státní ústav pro lidovou píseň. K této instituci se v roce 1922 připojil i německý pracovní výbor, vedený až do roku 1930 Adolfem Hauffenem a poté Gustavem Jungbauerem (až do roku 1942). Sběratelská aktivita německého výboru se rozšířila na celé území tehdejšího československého státu. Jejím hlavním počinem bylo získání celé řady písňového materiálu z německy hovořících oblastí v Čechách, na Moravě i ve Slezsku, ale i ze Slovenska, zejm. z oblasti známé původní německé enklávy na Spiši. Zaslouhou tohoto výboru se sbírka rozrostla i o obsáhlou pozůstalost brněnského sběratele Josefa Götze. Až do roku 1938 kladl německý výbor důraz na klasifikaci, analýzu sběrového materiálu a zaměřil se i na ediční činnost. V roce 1924 byl dán

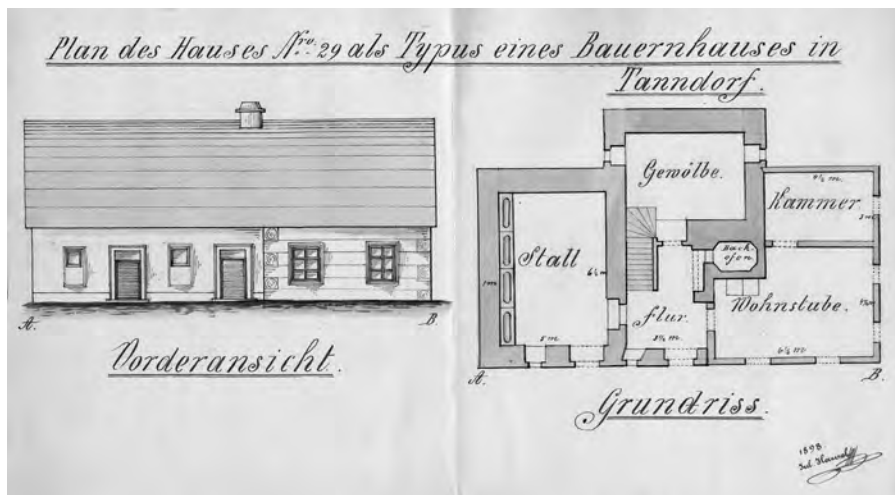

Přestávkový dvůr v osadě Lipka (Feiung) na Prachaticku. EÚ AV ČR, v.v.i., SVI – dokumentační sbírky a fondy, fond FNO, inv. č. 211, f. 73.

do tisku první svazek Jungbauerova díla *Volkslieder aus dem Böhmerwalde*, samotná edice vyšla však až v roce 1930 a v roce 1938 byl vytištěn i druhý svazek. Sbíрка tehdy obsahovala více než 22 tisíc lidových písní (v celkovém objemu však původní sbírka s dalšími, zejména etnologickými dokumentačními materiály dosáhla přes 28 tisíc evidenčních jednotek).

V období Protektorátu Čechy a Morava přešla v roce 1939 celá sbírka zpět do majetku německé Společnosti věd a umění v Praze. Snahou této instituce byl akademický statut. Tyto pokusy byly završeny v roce 1941 nařízením zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha o založení Německé akademie věd (*Deutschen Akademie der Wissenschaft in Prag*). Ke studijnímu zázemí této instituce patřila jak tato sbírka (označená jako Německý archiv lidových písní) a s připojením další historické dokumentace byl vytvořen Archiv pro národopis a lidovou píseň.³ Během války byla však aktivita sběratelské činnosti utlumena, sběry pokračovaly pouze mezi německými přesídlenci z Besarábie, Dobruždi či Spiše.

3 ŠISLER, S.: *Vznik a formování nacistického „slovanského“ bádání“ v Praze v letech 1940–1943.* Český lid 78, 1991, č. 4, s. 261–271. Srovnej dále WIEDERMANN, A.: *Nadace Reinharda Heydricha v Praze (1942–1948).* Praha 2004.

Rolnická usedlost v Jedlové v Orlických horách (Tanndorf). EÚ AV ČR, v.v.i., SVI – dokumentační sbírky a fondy, fond FNO, inv. č. 689.

Po válce přešlo vlastnictví tehdejší Německé akademie věd v Praze do držení československého státu, a to na základě Dekretu prezidenta republiky z roku 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku. V červnu 1946 však ještě opakovaně žádá generální tajemník České akademie věd a umění Václav Trkal Správu budovy Klementina a zámku Seeberg (Ostroh u Chebu) o vydání všech dostupných a dochovaných archivních dokumentů bývalé Německé akademie a „*všechn archiv pro národopis uložený od prof. Haniky*“⁴ (včetně připraveného materiálu k opusu o sudetoněmeckých krojích). Další osud sbírky mohl být v problémových 50. letech minulého století téměř zpečetěn. Ale vzhledem k politicky tabuizovanému obsahu byl tento jedinečný archiv zabalen a zapečetěn. Celá původní manipulace v červeně označené řadě signovaných položek (uspořádání podle Hauffena a Jungbauera) zůstala alespoň pospolu v jednotlivých balících až do polistopadových dnů roku 1989.

Nové, zrevidované archivní uspořádání z 90. let 20. století nám poukazuje na 980 archivních jednotek. Původní manipulace obsahovala a kladla důraz především na styčné materiály z *Dotazníku ke sbírce lidového podání na území německy mluvících Čech* a z aktivit let 1906–1918, tj. sběru a klasifikace lidových písní v podniku Lidová píseň v Rakousku. Dokumentace a archivní soubory jednotlivých sběrů byly původně řazeny podle lokalit hlavních oblastí německy mluvících obyvatel – Šumava / Böhmerwald, signatura Bw; Chebsko / Egerland, signatura E; Severozápadní- /

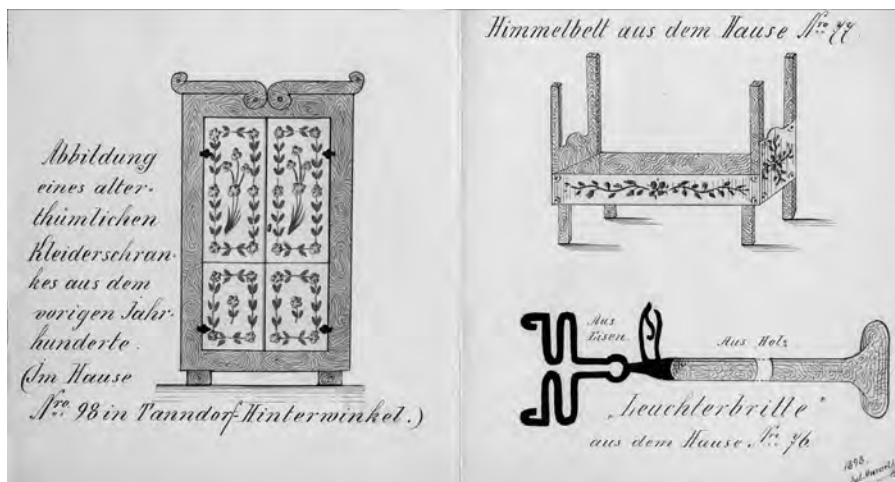
4 MÚ AV ČR – A AV ČR, v.v.i., fond ČAVU, inv.č. 154 (sign. III.B, kt. 149); O dokumentaci krojů viz DEHNERT, W.: *Tracht als „Völkisches Bekenntnis“*. In: Für Ingeborg Weber-Kellermann zum 70. Geburtstag, Marburg 1988, s. 101–108.

Nordwestböhmen, Nwb; Severní- / Nordböhmen, Nb a Východní Čechy / Ostböhmen, Ob. Další dokumenty pocházely z Moravy a Slezska / Mähren – Schlesien, signatury MS Spr. a ze Slovenska / Slowakei, signatury S. Z jednotlivých regionů byly pak sběry případně označeny, signovány, přesto mnoho materiálu zůstalo již v této prvotní manipulaci bez jakékoli klasifikace (nesignované části a varia). K těmto jednotlivostem, daných signifikantně jako „*drobný etnografický materiál*“, patřily záznamy dětské slovesné folkloristiky či reálie typu soupisů či seznamů obyvatel obcí, osad a též traťových názvů a různorodá kartografická data. V těchto národopisných drobnostech se nachází řada modliteb, zlidovělých písní s doprovody, obrazového materiálu (fotografií či kreseb), anebo různých rukopisů léčiteleských či jiná zařikávání. Mezi kuriozity patří například soupisy nešťastných dní v roce, pověry a meteorologických sledování. Nechybějí ani konvoluty posměšných jmen, popisy národopisných tradic a tamějšího zvykosloví, dále i zápisky o lidové hygieně a stravě anebo seznamy lidových názvů zvířat, rostlin a předmětů každodennosti, včetně hraček.⁵ Své významné místo ve sbírce mají i získané pozůstalostní dokumentačně-pracovní celky sběratelů. A zatímco „česká“ část působí roztržštěně v repertoáru a přehledu původní i přejeté nové manipulace, sbírka lidových písní a jiného národopisného materiálu z konce 19. a počátku 20. století z celku Morava–Slezsko je zcela jednotně uspořádána abecedně podle německých názvů lokalit. Navíc je tato část moravsko-slezské produkce a sběrů v hojné míře více nábožensky orientována, téměř polovina nepisňových záznamů se váže rovněž k vánočním hrám. K nim patří unikátní Tříkrálová hra, údajně již z roku 1608, jejíž text je však bohužel novodobým upraveným přepisem a není ani opatřen notovým záznamem.

Kvantitativně nejrozsáhlejší i nejstarší záznamy obsahuje část sbírky s materiály a dokumentací z regionu Šumavy. Mezi zajímavosti patří i rozsahem větší rukopisné pojednání o osídlení Šumavy s 308 (!) listy, ale žel bez udání datace i původce. Rukopisné záznamy jsou zčásti doplněny záznamy těsnopisnými. Mezi významné představitele generace šumavských sběratelů patřil učitel Leonard Thür, který v jednom z pojednání popisuje mimo jiné děje a osudy své učitelské rodiny v rozmezí let 1696–1854. Bez nepovšimnutí nezůstane ani rukopis s označením *Žena na Šumavě*.

Neméně atraktivní a badatelsky více vyhledávanými dokumenty je konvolut vážící se k Chebsku. Celkově je tato část sbírky nejzajímavější pro dětskou slovesnou folkloristiku. Mnohačetné odkazy v podobě dobových černobílých i kolorovaných pohlednic a dalšího obrazového materiálu se spojují u hlavního nositele a sběratele, vůdčí postavy chebské vlastivědy na přelomu 19. a 20. století, Aloise Johna – historika, etnografa, muzikologa i literárního kritika, fotografa a muzejníka. Jím v roce 1897 založený a vedený časopis Unser Egerland se po dobu následných čtyřiceti let stává platformou regionální etnografie.

5 SUCHOMELOVÁ, M.: *Roubíky dávané jako dary z lásky...*, CD EÚ AV ČR (v.v.i.), Praha 2005.

Nábytek a doplňky interiéru usedlosti v Jedlové v Orlických horách (Tanndorf). EÚ AV ČR, v.v.i., SVI – dokumentační sbírky a fondy, fond FNO, inv. č. 689.

Ze sbírkové části Severozápadních Čech jsou velmi badatelsky lákavé knihy zařikávání a místních zvyků, tzv. Kunst-Buch. K základům regionální etnografie patří staré sborníky písní z let 1868–1874. Záznamy obsahují i odpovědi na národopisnou anketu z konce 19. století, které potvrzují bohatou, svébytnou kulturu našeho vysídleného a demograficky téměř pustého a zaniklého pohraničí. Řada zmizelých lokalit nachází v těchto dokumentech svou ztracenou paměť. Hledání konkrétních historických dat a informací je však ztíženo samotným rukopisem dokumentace. Archivní materiál je v kurentu s místními jazykovými odchylkami či přímo v nářečí. Čtení je problematické, navíc ztíženo dochovaným stavem samotného nositele informace, papíru. Po více než dvacetiletém užívání badateli je stav sbírky opět ohrožen. Předpokladem k dalšímu dlouhodobému uchování i možnosti studia by bylo nutné sbírku elektronicky přepsat a původní manipulaci zakonzervovat.

V částech severních a východních Čech i ze severu Moravy jsou pak specificky vyhraněné konvoluty a sběratelské pozůstalosti významných osobností uvedených krajů. Ze severu Čech je to liberecký rodák Adolf König, jemuž byla věnována samostatná studie,⁶ na východě je to pozůstalost učitele a poté i ředitele měšťanské školy ve Vrchlabí, Emila Weisse. Ten dal také v roce 1892 podnět k uspořádání výstavy z dějin města Vrchlabí a sebrané předměty se poté staly základem tamějšího městského muzea. V obou částech jsou kromě písňového repertoáru zaneseny i regionální pověsti, dosud badatelsky nezpracované. Zachyceny na fotografii či z perokreseb

6 SPURNÝ, T.: *Nordböhmisches Volkslieder aus der Sammlung von Adolf König. Notenaufzeichnungen und Dokumente eines reichenberger Volksliedsammlers aus den Jahren 1904–1934*. Passau 2000.

lidové stavby napovídají o významných stavitelských specifikách severovýchodních Sudet.⁷ V letech 1914–1918 byla do „Pražské sbírky“ začleněna i národopisná sbírka významného badatele v oboru lidové písně, Ernsta Jungwirtha.⁸ Z konce 30. let 20. století zaujme *Rok v církevních svátcích moravských Valachů*, zapsáno sběratelem Waltrem Repperem. Podnětná je složka moravské obrazové dokumentace, čítající fotografie krojů. Provenienčně slovenská sbírková dokumentace obsahuje jen šest zainventovaných položek. Převážně se jedná o pověsti, pohádky, modlitby, vánoční říkadla a přání a další druhy slovesnosti z oblasti Německého, dnes Nitranského Pravna. Opět nechybějí záznamy lidových písní a fotografie lidových krojů.

Nakonec jsou zařazeny varia / Allgemeines, Verschiedenes, sign. AV, zahrnující např. vojenské písně, včetně notových záznamů, korespondence sběratelů, konvolut výstřížků a separátní bibliografie, dále rukopisné věštby, knihy o nebeských znameních či z humoristických črt. Oddíl zahrnuje i spisový materiál k činnosti jednotlivých sběratelů a výzkumu lidových písní v Rakousku a k činnosti a organizaci pracovního výboru pro německou lidovou píseň, včetně korespondence výboru a samotných vůdčích představitelů Adolfa Hauffena a Gustava Jungbauera. Mezi těmito posledními archivními materiály najdeme i několik starých rukopisných knih a tisků. Převážně jde o knihy modliteb a dobové produkce náboženského charakteru či s obsahem přírodovědným. Mezi svěbytnou letákovou produkcí najdeme i kramářské tisky, svaté obrázky (tisky), normálie a patenty, ručně vázané herbáře, listy požehnání a zařikání i archiválie patrimoniální provenience. Do sbírky byly zařazeny i další tiskoviny – dobové separáty a jednotlivá čísla periodik s národopisnou a vlastivědnou tematikou. Závěr inventární knihy doplňují rejstříky (lokační a jmenový), které umožňují velmi rychlou orientaci při vyhledávání. Místní rejstřík uvádí souběžné české i německé úřední názvy jednotlivých lokalit (obcí či jejich částí, osad) a okres podle administrativního členění z roku 1960.

Pražská sbírka německých lidových písní je z pohledu současných věd historických i jasně antropologických téměř nevyčerpatelnou informační studnicí s více než stoletými záznamy a dokumenty a několikasetletou generační pamětí, sahající téměř až do dob prvotního osidlování a migrace německy hovořících etnik v současném historickém prostoru Sudet.

7 SEDLICKÁ, K. – MOTYČKOVÁ, D.: *Dokumentace podstávkového domu v „Pražské sbírce německých lidových písní“*. In: Vesnický dům s podstávkovou konstrukcí a jeho regionální varianty. Dokumentace, průzkum, památková péče. Liberec – Nový Bor – Sloup v Čechách 2009, Národní památkový ústav Praha 2010, s. 20–24.

8 PETERMAYER K.: *Ernst Jungwirth. Ein vergessener Pionier der Innviertler Volksliedforschung. Im ViertelTakt*. Oberösterreichisches Volk-Lied-Werk, Asb 1/März 2000, s. 7.1–7.2.

Summary

Pictures from home: Prague collection of German folk songs – German areas fund, 1894–1945

For several decades after 1945, any attempts for applied research of ethnologically important and from the point of view of contemporary anthropological sciences extensive archival collections of Adolf Hauffen and Gustav Jungbauer, known as *Prague collection of German folk songs – German areas fund, 1894–1945* (*Pražská sbírka německých lidových písní – Fond německých oblastí, 1894 – 1945*), was impossible. Among its treasures, there are particularly Sudeten regional song repertoire, the largest one outside German-speaking countries, and collections of variants of verbal folklore, ethnographic records, questionnaires as well as varied pictorial material from amateurs as well as exact ethnographic lineament and photodocumentation. Only in 1993, after restoration and inventory, was it possible to make the collection available to the public. The collection of German folk songs originated from collecting activities in several historical periods from the late XIX century to the mid-XX century. Documentation and archival files were originally arranged and in fact left in the new arrangement according to the criterion of the main areas of German-speaking population – Bohemian Forest, Cheb area, Northwest, Northern and Eastern Bohemia as well as Moravia, Silesia and Slovakia. At the end, varia and prints are included as well as records of the working committee and the correspondence of the originator. The inventory of the collection fund is complemented by indexes; it refers to 980 inventory units in the extent of 80 archival cartons (i.e. 10 rm).

Key words:

Documentation resources – Written and Pictorial file(s) – National Archive Heritage – Sudetenland – Germans – Folk Song – Verbal Folklore

Řemeslnické cesty – štéry

Marie Husarová

Můj otec Jan Husar (* 1887 † 1947) byl synem sedláře Josefa Husara z Křemže, který všechny své 4 syny vyučil svému řemeslu a žádný z nich se tohoto řemesla nepustil. Můj otec byl nejstarší, a proto také pracoval tak trochu *po staru* – bytelně. Jeho práce byla známa v širokém okolí směrem dolů do Čech, ale i nahoru *do Němec*.

Otec i se svými dělníky a učedníky chodíval také na tzv. štéry. Sebrali sedlářské náčiní, včetně klenu a koníka, hlavně v zimě, a šli do vesnic mezi sedláky. Byli to obyčejně již staří dobří zákazníci a těm doma spravili všechnu koňskou výstroj neboli postroje. Nové věci tam však nezhotovali, ty se pak dělaly doma. Vycházivali obyčejně na celý týden. Hodně o těchto *štérech* otec vyprávěl, různé historky, veselé i vážné a sama se ještě pamatuji, jak jsem se vždy těšila, až se vrátí.

V těchto dnech jsem měla příležitost pohovořit si déle s bývalým učedníkem a dělníkem mého otce, s panem F. Čížkem z Křemže. Tak mi vyprávěl asi toto: Pamatuje si dobře, kdy s otcem chodili na *štéry*. Velmi dobře si pamatuje, jaký dojem to na něho udělalo, když jeli *do Němec*. Byli v Květušíně (Gweleschin) a v Polečnici (Iresdorf). Pracovali tam celý týden, a sice můj otec, dělník p. Trobl a učedník p. Čížek. Živě si pamatuje, jak pěkně je ve všech stacích vítali a zacházeli s nimi jako s hosty. Zvláště mu utkvěl v paměti způsob stolování a podrobně mi jej vykládal.

Zajímavé je, jak se šetřilo chlebem. Všechny skývy chleba, kůrky a i zbytky, které třeba nechaly děti, se nezahazovaly. Byl to dar boží a podle toho se s ním muselo zacházet. Ve velkém stole byla velká zásuvka a do ní se dávaly všechny zbytky chleba. Když přišlo poledne (bylo to na většině statků a všude se to opakovalo stejně), velká děvečka prostřela na stůl bílou plátěnou stolovku. Potom přišli ke stolu všichni stolovníci a každý měl již své místo. První zasedl ke stolu velký pacholek, požehnal se a začal se modlití. Ostatní zaujali svá místa a též se modlili. Během modlitby otevřel velký pacholek zásuvku stolu, vyndal odtud slaměnku a do ní krájel zbytky chleba, které se nahromadily za celé dopoledne.

Když se všichni domodlili, přinesla hospodyně na stůl velkou hliněnou nebo kameninovou mísu s polévkou, pacholek do ní vysypal nakrájený chléb, lžící to zamíchal a všichni se jali jísti ze společné mísy. A tu se přihodila našemu učni věc.

Otec mu řekl: „Proč nejíš, Frantíku?“ Ten odvětil, že nemá čím, že nemá příbor. A můj otec mu řekl: „A máš, jen se dobře podívej pod desku stolu!“ A opravdu. Příbory byly pro každého zasunuty v kožených poutkách, přibítených na rámu pod desku stolu.

Po polévce odnesla selka mísu a donesla novou mísu, tentokrát plechovou emailovanou a na té bylo vařené uzené maso. Každý dostal dřevěný talíř, na který mu

hospodyně dala pěkný kus masa. Z druhé mísy dostal každý výrazkový knedlík a zelí zůstalo na míse uprostřed a jedlo se společně. Masa byl tak velký kus, že téměř nikdo jej nesnědl. Nechal je ležeti na dřevěném talíři a večer jim je dala selka na studeno s chlebem. Zajímavé bylo to, že vždy věděla, který kus masa komu patří.

Když se najedli, děvečka odnesla nádobí a příbory se nemyly. Budiž mi prominuto, když napíšeš, že každý svůj příbor dobře olízl a pak utřel před sebou do stolovky a dal na své místo do kožených poutek. Můj otec tento způsob stolování již znal, ale chlapi na to vyvalovali oči.

Když přišel večer, dali je spát obyčejně na sýpku. Byla to pěkná místnost, kde byly uskladněny *forotní* peřiny a různé šatstvo atd. Spali spolu na jedné posteli v čistých peřinách. V místnosti se však netopilo.

Otce pak jako váženého hosta dali spát do sváteční sednice. Tam bývaly obyčejně vystlány 2 postele peřinami, ovšem ne vedle sebe, nýbrž za sebou. Peřiny byly narovnány téměř až ke stropu. Nahoře pod poslední obyčejně otec spal, když přijel domů, tak se vždy smál, že užil mnoho starosti, aby nespádl, neb při každém obrácení se s ním hora peřin zakymácela.

To by asi bylo všechno o *štérech* směrem za Český Krumlov *do Němec*.¹

Summary

Craftsmen journeys – *štéry*

According to memories of the author's father, the saddlers were taking journeys during winter seasons – so called *stery*. During these journeys, they were seeing farmers in villages offering them to repair their agricultural tools directly on site. The journey usually took a week. The participants thereof often liked to remember them retroactively. The text brings a memory of one of the apprentices regarding livelihood conditions prevailing in the course of a journey to the German borderland.

---

1 Rukopis je autorkou datován 4. lednem 1961. Do archivu České národopisné společnosti byl ovšem zaslán teprve v lednu 1968, zde byl přijat pod číslem jednacím 156/68. Rukopisu o rozsahu 3 stran byla přidělena signatura H 66. Z archivu dopisovatelů vybrala Helena Šenfeldová, k vydání připravili Lenka Drápalová a Daniel Drápal. Viz také ŠENFELDOVÁ, H.: *Dopisovatelé České národopisné společnosti. Soupis příspěvků*. Praha 2010, s. 39.

Seminář Folklor a folkloristika v procesoch komunikácie

Integrální součástí regionálního folklorního festivalu KOLIESKO ve slovenské Kokavě nad Rimavicou (okr. Lučenec) je mezinárodní studentský seminář, kde adepti oboru referují a diskutují k různým aktuálním problémům současné etnologie. V roce 2010 udělali pořadatelé, Národopisná společnost Slovenska, Katedra etnologie a kulturní antropologie Univerzity Komenského a Národní osvětové centrum Bratislava výjimku. Důvodem bylo blížící se kulaté životní jubileum předního slovenského folkloristy, emeritního profesora Univerzity Komenského Milana Leščáka, na jehož počest organizátoři vybrali jako téma kokavského semináře 2010 *Folklor a folkloristika v procesoch komunikácie* a přizvali kolegy a přátele jubilanta nejen ze Slovenska, ale také ze zahraničí. I když ne všichni zahraniční hosté nakonec na Kokavu nad Rimavicou přijeli, mezinárodní dimenze zůstala zachována díky polským a českým účastníkům. Jednání se uskutečnilo ve dnech 5.–6. srpna 2010 a zahájili ho svými gratulacemi na adresu jubilanta starosta hostitelské obce Kokavy nad Rimavicou Ján Chromek a Jozef Burič, ředitel bratislavského Národního osvětového centra. K nim se svými neformálními projevy a dary připojili kolegyně a kolegové M. Leščáka, s tím, že oficiální oslavy budou spojeny s prezentací jubilentovy připravované publikace na podzim roku 2010.

Odbornou část semináře zahájila polská badatelka Janina Hajduk-Nijkowska (Univerzita Opole) příspěvkem o mediálním kontextu současného folkloru. Výtvarný folklorismus v současném užitém umění analyzovala na příkladu výstavy Ústředí lidové umělecké výroby Olga Danglová (Ústav etnologie SAV Bratislava). Blok uzavřela Kornélia Jakubíková (Univerzita Komenského Bratislava) svým pokusem dešifrovat a odlišit projevy folkloru a folklorismu v současných rodinných rituálech. Další blok referátů vyplnily příspěvky brněnských účastníků. Jana Pospíšilová (Etnologický ústav AV ČR) přiblížila a klasifikovala formy přímé komunikace v dětské komunitě, které mají charakter folklorních projevů. Na různé přístupy využívání folklorní tradice v prostředí velkoměsta upřela svou pozornost Helena Beránková (Etnografický ústav Moravského zemského muzea). Srovnáním aktivit Slováckého krúžku a souboru Pořana demonstrovala variabilitu scénického folklorismu a odlišnou motivaci členů folklorních ansámbků. Brněnský blok uzavřel Miroslav Válka (Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity), když informoval o koncepci a závěrečných pracích na *Biografickém slovníku evropské etnologie* sestaveného Richardem Jeřábekem. Zahrnuje také všechny čelné evropské folkloristy 19. a 20. století.

Odlišná komunikace ve folkloru a ve folklorismu byla předmětem vystoupení Ivana Murína (Univerzita Konštantína Filozofa Nitra). Na základě dlouholetých výzkumů v Kokave nad

Rimavicou pregnantní strukturalistickou analýzou s využitím počítačové techniky a vizuálně pomocí grafů demonstroval výsledky, v nichž důležitou roli hraje pocitová stránka respondenta. Alžbeta Lukáčová (Ústav hudobnej SAV Bratislava) na konkrétních zvukových nahrávkách demonstrovala vývojové trendy v oblasti lidových hudeb na Slovensku po roce 1989. Vedle přežívání tradičních forem poukázala na nové, převažující komerční trendy. Jinou oblast reflektovalo vystoupení Vladimíra Kysel'a (Národní osvětové centrum Bratislava). Věnoval se popularizaci tradiční lidové kultury v současnosti formou vydávání pramenitého materiálu v edici sružení *Prebudená pieseň*. Zásadní byla spolupráce s jubilanem M. Leščákem.

Jednání semináře uzavřely příspěvky slovenských folkloristek Hany Hlôškovej (Univerzita Komenského Bratislava) a Zuzany Profantovej (Ústav etnologie SAV Bratislava) k problematice vyprávění na scéně a literárního folklorismu. Příspěvky, jež na semináři zazněly, budou otištěny v rámci Etnologických rozprav, ročenky vydávané ve spolupráci Slovenského národního muzea a Národopisné společnosti Slovenska.

Živá diskuse, která k jednotlivým referátům proběhla, ukázala, že zvolené téma semináře bylo aktuální a věnovalo se společenské problematice, k jejímuž objasnění může podstatně přispět také dnešní folkloristika. Konkrétní formy současného scénického folklorismu i autentického folkloru mohli účastníci semináře posoudit na festivalu Koliiesko, který o víkend v Kokavě nad

Rimavicou probíhal. Jeho spiritus agens J. Murín o festivalu přítomně zasvěceně informoval a na pořady i další doprovodné akce srdečně pozval.

Miroslav Válka

Valné shromáždění Polské národopisné společnosti s konferencí v Toruni 2010

Polská národopisná společnost (Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, PTL), vrcholová profesní organizace polských národopisců, píše svou historii od roku 1895, kdy byla založena ve Lvově, v tehdejší rakouské Haliči. Vzniklá zastřešující oborová instituce začala organizovat vědecký výzkum a zajistila publikační platformu, kterou se stalo periodikum *Lud*. Generální sekretáři a předsedové PTL byli významní polští národopisci a etnografové, dnes etnologové. Po druhé světové válce se sídlo PTL přesunulo na polský západ, do slezské Vratislavi, kde sekretariát sídlí dosud. Vzhledem k rozloze Polska a počtu polských etnologů má PTL jinou organizační strukturu než Česká národopisná společnost a činnost se realizuje prostřednictvím 18 regionálních sekcí (Oddział PTL), vytvořených na základě etnografické rajonizace či ve významných kulturních centrech. Samozřejmě sekretariát a hlavní výbor PTL (Zarząd Główny) organizují celostátně zaměřené akce a stejný dopad mají publikační aktivity, které se realizují v několika edičních řadách, vedle periodik, již zmíněného *Ludu* (v roce 2010 vychází 94.

ročník) a vědecko-literárního dvouměsíčníku *Literatura Ludowa* (48. ročník v roce 2010). Ediční řady PTL jsou následující: *Łódzkie Studia Etnograficzne, Prace i Materiały Etnograficzne, Prace Etnologiczne, Atlas Polskich Strojów Ludowych, Biblioteka Popularnonaukowa, Biblioteka Literatury Ludowej, Archiwum Etnograficzne, Biblioteka Zesłańca, Dziedzictwo Kulturowe a Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*. Knihovna PTL je největší knihovnou národopisné (etnologické) literatury v Polsku.

V pořadí 86. valné shromáždění delegátů PTL se uskutečnilo 24. září 2010 v Toruni na severu země a bylo spojeno s vědeckou konferencí a dalšími společenskými akcemi. Jednání valného shromáždění řídila za předsedu prof. Michała Buchowského, který se z rodinných důvodů musel omluvit, místopředsdkyně hlavního výboru prof. Grażyna Ewa Karpińská. Vedle vzpomínky na zemřelé členy společnosti se dostalo poděkování organizátorům minulého valného shromáždění konaného ve Vratislavi. V rámci vystoupení zahraničních hostů jednání pozdravila H. Hlůšková, předsdkyně Národopisné společnosti Slovenska, a autor zprávy jako zástupce České národopisné společnosti. Informoval o oficiální snaze českých etnologů navázat užší kontakty s PTL, jak tomu bylo v minulosti před rokem 1989. Vzhledem k tomu, že protokol z 85. valného shromáždění nebo zpráva o činnosti hlavního výboru PTL byly již publikovány, mohla proběhnout přímo diskuse nad nimi, stejně jako nad změnami v statutu.

Janina Hajduk-Nijakowska pozvala členy PTL do Opole a navrhla, aby se zde uskutečnilo u příležitosti výročí založení zdejšího muzea v přírodě (Muzeum Wsi Opolskiej) příští valné shromáždění PTL v roce 2011. Návrh byl přijat. Zástupci jednotlivých regionálních sekcí informovali o své publikační a organizační činnosti a o problémech, s nimiž se setkávají. Jednání bylo uzavřeno schválením usnesení, v němž mj. vzalo na vědomí zprávu o členství PTL v radě antropologických společností (WCAA) a o zapojení PTL do projektu UNESCO v oblasti péče o kulturní dědictví.

Vědeckou konferenci, kterou připravil hlavní výbor PTL spolu s regionální sekcí v Toruni a toruňskou univerzitou (Katedra etnologie a kulturní antropologie, Ústav literatury), zaštilili maršálek vojvodství Kujavsko-pomořského, rektor Univerzity M. Koperníka a primátor Toruně. Proběhla 23.–24. září 2010 na téma *Za hranice, za moře, do záhrobí... Kulturní rozměr cestování (Za miedzę, za morze, w zaświaty... Kulturowe wymiary podróżowania)*, které bylo antropologicky široké a umožňovalo analyzovat „cestu“ v reálné, konkrétní podobě i v jejím imaginárním obrazu, jak se objevuje ve folklorních slovesných látkách pohádkových či baladických. Z důvodu množství přihlášených referentů, mezi nimi i zahraničních účastníků (Bulharsko, Slovensko, Ukrajina), muselo být druhý den jednání rozděleno do dvou sekcí. Jelikož referáty budou publikovány a protože nebylo v silách jedince všechny vyslechnout, podali bychom jen dílčí informaci. První

blok referátů sledoval historický rozměr cestování a poznávání světa, v dalších blocích se objevila problematika současnosti (masový turismus) nebo nedávné minulosti (vyhnanci, přesídlenci). Samostatný oddíl jednání tvořily příspěvky folkloristické, které motiv cesty rozebíraly na materiálu lidové balady a pohádky, ale i v tzv. nové tvorbě z éry socialistické. Diskuse, která v jednotlivých blocích probíhala, ukázala, že téma lze metodicky uchopit neobyčejně kreativně a že má interdisciplinární rozměr: lze ho sledovat v rámci literární vědy a folkloristiky přes antropologii k etnologii, kulturní historii, kulturologii, teologii atd.

Valné shromáždění PTL v Toruni mělo samozřejmě i společenský rozměr. Vedle diskuzí s polskými kolegy a výměny informací a plánů do budoucna se uskutečnil společenský večer, a to v jedné ze zpřístupněných toruňských pevností (Fort IV) z 19. století, kdy město leželo na německé (pruské) hranici. Večer byl spojen s noční prohlídkou pevností. Den nato, v sobotu 25. září, se zájemci zúčastnili poznávací cesty do okolí Toruně, jejímž cílem bylo poznání tzv. Země chełmiňské, úrodného kraje, jejímž historickým a kulturním střediskem je středověké město Chełmno s řadou církevních památek postavených ve stylu severské cihlové gotiky. Různě využívanými objekty nás provedla muzejní historička Anna Grzeszna-Kozikowská. V renesanční radnici uprostřed neobyčejně velkého náměstí je expozice regionálního muzea, která přibližuje význam města a jeho zakladatelský statut v polských dějinách.

Další zastávka patřila Radzyni, jednomu z gotických zámků, postavených řádem německých rytířů. Přes částečnou archeologizaci objektu si lze udělat představu o dispozici a hmotě tohoto stavebního typu charakteristického pro dnešní severopolské území. Bývalý křížácký zámek slouží turistickým účelům. Závěr exkurze vyplnila prohlídka dřevěného filiálního kostelíku ve vesnici Jarantovice. Původně evangelický sbor ze 17. století sloužil po vysídlení německého obyvatelstva různým profánním účelům, až mu byla navracena sakrální funkce. Byl citlivě opraven, včetně roubených stěn a doškových střechy, a zasvěcen polskému mučedníku z doby druhé světové války, sv. Maxmiliánu Kolbemu. O průběhu složité rekonstrukce poničeného objektu informoval správce místní farnosti. Respektování památkářských metod a kvalitně provedená obnova přispěly k tomu, že kostel v Jarantovicích získal hlavní cenu v celopolské soutěži Modernizace 2006. Organizátoru exkurze Arturu Trapszycovi, předsedovi toruňské sekce PTL, náleží absolutorium i za zasvěcené průvodcovské slovo během cesty.

Ti, kteří v Toruni zůstali ještě v neděli 26. září, se mohli zúčastnit prohlídky města s odborným výkladem. V pořadí 86. valné shromáždění Polské národopisné společnosti v Toruni tím bylo s úspěchem ukončeno. Podařilo se navázat užší kontakty s polskými kolegy, jejichž zástupci byli pozváni na valné shromáždění České národopisné společnosti, plánované na září 2011 do Opavy.

Miroslav Válka

**Irena ADAMCZYK – Ewa
JANOSZEK – Mariusz
MAKOWSKI – Jaromír
POLÁŠEK – Janusz
SPYRA – Henryk
WAWRECZKA: *Dřevěné
kostely a kaple v Beskydech
a okolí – Drewniane
kościoly i kaplice
w Beskidach i okolicy –
Wooden Churches and
Chapels in and around the
Beskid Mountains***

Třinec, Nakladatelství WART – Henryk Wawreczka ve spolupráci s Muzeem Śląska Cieszyńskiego 2009, 362 stran, 667 fotografií, mapa, souřadnice GPS

Obrazová publikace velkého formátu je svým populárně naučným zaměřením pozvánkou k návštěvě sakrálních roubených staveb na území polské a české části Beskyd a Pobeskydí. Celkem je do výběru zařazeno krátké pojednání o 82 kostelech a kaplích v jazyce českém a polském, postavených ze dřeva nebo kombinací dřeva a tvrdého materiálu včetně těch, které již byly demolovány. Zatímco texty, připravené pro českou část Jaromírem Poláškem a pro polské objekty čtyřmi pracovníky Muzea Śląska Cieszyńskiego, obsahují obecně známá fakta, část obrazová je po dokumentární stránce velmi zajímavá. Více jak 45 institucí a jednotlivců

poskytlo vydavateli starší fotografické materiály, z nichž některé jsou velkým překvapením. V průměru je ke každému objektu, popsánem v českém a polském jazyce, přiřazeno 10 snímků, kromě dobových také snímky současné. Oživením jsou opakované záběry interiérů kostelů, s nimiž je možné porovnat záběry starší a zejména snímky letecké, které dokumentují nejen umístění sakrální stavby v terénu, ale také její vztah k okolí, často hřbitovu. Interiérové snímky zachycují jednu skutečnost, kterou si možná při návštěvě kostela neuvědomujeme, a to jsou změny v jeho uspořádání, doplňcích, uplatňování moderní zvukové techniky, odraz liturgických změn v umístění obětního stolu, svícnu, pulpitu atd.

Vedle kostelů postavených v minulých stoletích zařadili polští autoři také dokumentaci současných roubených kostelů, jejichž architektonické řešení nenavazuje ani v exteriéru, ani v interiéru na tradiční předlohy a spíše inklinuje k modernímu chápání sakrálních staveb provedených v tvrdém materiálu.

Poněkud matoucí je územní záběr výběru objektů,¹ i když v názvu je region poměrně jednoznačně definován – Beskydy a okolí. Právě druhé slovo umožnilo pojmut do obsahu i kostely východomoravské (Velké Karlovice,

¹ „... Jelikož značnou část zmiňované oblasti tvoří západní horské pásmo Karpat – Beskydy, a nemálo objektů se nachází jak na vrcholech, tak v údolích pojmenovali autoři tuto publikaci. Vymezení lokality nekoresponduje s dnešní administrativní ani státní hranicí, ale vodítkem je pohoří Beskydy a bližší či vzdálenější okolí, nemalou měrou historická a kulturní provázanost území...“ – s. 16.

Hrubá Lhota, Rožnov pod Radhoštěm, Valašské Meziříčí) nebo kostel v Hněvošicích, ležící na okraji Opavského Slezska. Obdobně je tomu i na polské straně.

I když si autoři kladli za první cíl pozvat čtenáře k návštěvě významných sakrálních památek a upozornit na jejich výjimečnost, otevřela publikace hned několik otázek, spojených s jejím zaměřením, úrovní poskytovaných informací a také výběrem objektů. Jednou z nich, kterou v úvodní poznámce autoři nevyjasnili, je zařazení řady již neexistujících staveb, i když jistě jejich dobové fotografie jsou velmi zajímavé a podařilo se zajistit i fotografie artefaktů zachovaných z původního inventáře. Popisy přináší pouze několikařádkový souhrn historických údajů, jejichž rozsah je dán rozsahem původních dostupných textů, z nichž bylo čerpáno (zejména Józef Londzin² a Václav Mencl³) a které autor české části již použil ve své monografii na toto téma.⁴ Podobně je tomu s využitím dochované plánové dokumentace, kdy byly použity bez odkazu na původ (náčrty Václava Mencla z třicátých let 20. století).

Publikace je velmi dobře vybavena doprovodnými materiály – překladem textů do angličtiny, mapou sledovaného území s vyznačenými lokalitami a typy staveb, rejstříkem souřadnic GPS, slovníčkem použitých termínů zahrnujícím

jak termíny liturgické, tak stavebních prvků a orientačním seznamem literatury. Je škoda, že není uveden autor současných barevných fotografií, který měl možnost zdokumentovat i interiéry kostelů a kaplí, což nebývá až tak obvyklé a pro badatele, zabývající se roubenou sakrální architekturou, tak poskytl mnohé informace jinak málo dostupné.

I přes tyto výtky je publikace první dobrou regionální obrazovou monografií, která vznikla díky přeshraniční spolupráci mezi odbornými pracovníky, institucemi a autory fotografií a dokumentuje současný stav památek roubené sakrální architektury bez ohledu na jejich dobu vzniku a originalitu.

Jiřina Veselská

Juraj HAMAR: *Ludové bábkové divadlo a bábkar Anton Anderle*

Bratislava, Slovenské centrum pre tradičnú kultúru 2008, 224 stran

„*Krásná knížka, pane Hamar, blahopřeju!*“ – Toto sice není moc zaužívaný úvod k informaci o odborné publikaci, ale nějak mně to prostě vyklouzlo. Nemíním s tím nic dělat a případné editorovo pokárání hodlám ustát... Ten pojem *krásná* se totiž nevztahuje jen k výtvarné podobě knížky, ale – a to především – jejímu obsahu. K tomu, jak je autorem uchopeno a prezentováno ono vzácné, jedinečné, na první pohled samo o sobě krásné téma, jímž nesporně je lidové loutkářství.

2 LONDZIN, J.: *Kościoly drewniane na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn 1932.

3 MENCL, V.: *Dřevěné kostelní stavby v zemích českých*. Praha 1927.

4 POLÁŠEK, J.: *Dřevěné kostely a kaple na Moravy a Slezska*. Český Těšín 2001.

Nicméně pravidla necht' platí a věcnou informaci otevřeme sdělení, že vedle úvodu, textů k obrázkům, seznamu použité a doporučené literatury, poznámek, poděkování a resumé s popisem vyobrazení a s eseji *Anton Anderle Puppeteer* a *Anton Anderle und seine traditionellen Puppen* včetně závěrečné poznámky tvoří obsahovou páteř knihy čtyři kapitoly: *Komedianti*, *Bábkar Anton Anderle*, *Svet bábok* a *Hry ľudových bábkarov*.

I to *Pod'akovanie* a závěrečná *Poznámka* jsou z hlediska posuzování kvality knížky důležité, neboť velice výrazně vypovídají nejen o autorově ustrojení badatelském, ale i lidském. A vůbec, nejen jazyk, ale celý duch knihy svědčí o tom, že ji vzdor intenzitě, s jakou musel být shromažďován a klasifikován rozsáhlý soubor pramenů, psal autor nejen všemi smysly, ale nejvíce srdcem. Klasifikace a interpretace těchto pramenů v jejich synkretických vazbách svědčí o Hamarově schopnosti komplexního vhledu do sledované problematiky, jenž je charakteristický pro jeho vnímání tradiční lidové kultury.

Odtud například jeho zdůraznění výjimečně silného emočního vlivu loutkářství na duši dítěte na straně jedné a stejně výjimečné, emotivně mimořádně silné jeho schopnosti probouzet dětskou duši dospělých na straně druhé. Odtud také závažnost výsledků pozornosti, kterou věnuje příbuzenským vztahům mezi loutkářskými rodinami, ustrojení rodinného života v boji o holou existenci, klíčové roli žen v něm, tvorbě rodinného repertoáru, formám jeho tradování včetně jeho závislosti na individuálních

tvůrčích dispozicích principálů atd. Kdo si Hamarovu knížku přečte, najde dostatek dalších dokladů o přednostech jeho vnímání vývoje tradiční lidové kultury.

Svědectví, které Juraj Hamar vydává o donedávna živoucí legendě lidového loutkářství, má mimořádný význam pro poznání celého kulturního vývoje Slovenska v kontextu širšího evropského prostoru. Je to přesvědčivé a hodnověrné svědectví o naplnění životního úkolu, v němž si loutkář Anton Anderle předsevzal: „*Zachytiť pre potomkov hry ľudových bábkarov, ako aj bábkky a všetko, čo s tým súvisí [...], a keď už nie obnoviť tradičné bábkarstvo, tak ho aspoň čo v najväčšej miere zachovať.*“

Juraj Hamar vykonal mimořádně záslužný čin vydáním knihy věnované tvůrci, o němž Milan Knížák právem konstatuje: „*Antonem Anderlem opravdu skončila doba lidových loutkářů. I když jeho cesta zpět k rodinnému loutkovému divadlu byla komplikovaná, využil jí, alespoň v té řádce let, která mu byla po roce 1989 vyměřena. Využil jí dokonale, intenzivně, s inteligentní dávkou piety i se současným nadhledem. Neznám nikoho, kdo by ho mohl nahradit.*“

Takže ještě jednou: „*Krásná kniha, pane Hamar, blahopřeju!*“

Karel Pavlišťik

Jan Evangelista KONOPAS: *Hrady*

Reprint skicáře

Bělá pod Bezdězem, Muzeum v Bělé pod Bezdězem 2009, 243 stran (nepagin.)

Jako půvabný bibelot k potěše očí a myslí vydalo Muzeum v Bělé pod Bezdězem reprint skicáře sběratele relikvů tradiční lidové kultury Jana Evangelisty Konopase (1833–1909). Na našedlém papíru s hrubší strukturou, vhodně imitujícím originál, ve formátu 9x10,5 cm (předpokládám, že v původní velikosti), vkusně svázaný se symbolickým vlysem dvou gotických oken na desce. Aby nebyla narušena integrita dílka, zvolili vydavatelé ne zcela běžný způsob publikace doprovodných informací. Do anonymního svazku volně vložili letáček s podobiznou autora, jeho základními životními daty a nezbytnými informacemi. Zde cítím určité úskalí: když při neopatrné manipulaci v budoucnosti letáček vypadne, sotva kdo zjistí, či neškolená ruka a v které době ony malůvky, připomínající namnoze dětské kresby, vyhotovila. Tím méně může uvažovat o motivech celoživotní záliby autora ve hradních objektech, hraničící až s posedlostí.

Jan Evangelista Konopas, sedlačící na rodové chalupě č. 19 v Sudoměři u Bělé pod Bezdězem, vzdělanec-samouk ze třetí generace národně obrozeneckých lidových písmáků, souputník Májovců, jejichž ideje mu jako konzervativci zůstaly vzdáleny, ale kteří si ho jako „pamětníka našich buditelů“ považovali. Národopiscům je znám jako příspěvatel, zásobující Kodymovy *Noviny hospodářské* a později Zibrtův *Český lid* původními příspěvky z mladoboleslavského regionu. Především ale oceňují Konopasovy sběry *starožitnosti* hmotných i nehmotných, zvláště rukopisné záznamy pověstí, pověr, říkadel, her, pranostik, zvyků a obyčejů, písní a tanců, sebraných na Mladoboleslavsku kolem poloviny 19. století.⁵ Pro sběratelskou činnost zahřel pod vlivem kněze Václava Krolmuse (1790–1861), rodáka z nedaleké Březinky, k jehož buditelské a sběratelské činnosti choval respekt a jehož sběratelské metody přejal. Zatímco Konopasovy pokusy o vlastní literární tvorbu nedošly většího uznání, jeho *Deník* a sběratelské záznamy dobového folklóru nepozbyly dosud výpovědní hodnoty a oslovují badatele dodnes.

Skicář, o němž Konopas ve svém deníku píše „učinil jsem si sbírku starých hradů, chtěje všechny okolní hrady prohlídnout a vymalovat si do knížky své“ (viz leták z publikace), vznikl z docela jiných pohnutek než zmíněná Konopasova tvorba a byl zcela jeho

⁵ Srov. STAVĚLOVÁ, D.: *Rukopisný materiál J. E. Konopase jako významný pramen pro studium lidového tance kolem poloviny 19. století*. Český lid 80, 1993, s. 321–334.

soukromou osobní záležitostí. Jistě, vnímáme tu určitou snahu dokumentovat spatřené a zajímavé objekty, která se kresbami běžně projevuje v denících a memoárové literatuře před obecným rozšířením fotografie, tvorbu lidových písmáků nevyjímaje. Bezpochyby tu působil i trochu opožděný historizující romantismus. Nicméně okolnosti a lokální tradice napovídají, že tu mohla být i jiná motivace. Mám na mysli zejména tradici zdejších pobytů Karla Hynka Máchy, v době Konopasova dospívání velice živou. Poprvé Mácha pěšky doputoval na Bezděz v roce 1832 jako dvaadvacetiletý a do své smrti v roce 1836 navštívil Bezděz a jeho okolí ještě pětkrát. V romantických zříceninách čerpal především básnickou inspiraci. Vzpomeňme autobiografickou povídku *Věčer na Bezdězu*, kde kromě jiného líčí ořesný zážitek ze setkání s ženou, která podle místního zvyku v nůši přinesla rakvičku s ozdobenou mrtvolkou vlastního dítěte k modlitbě u kapliček na křížové cestě. Při návštěvách Bezdězu a okolí však Mácha také pilně kreslil. Hrad Bezděz je nejčastěji zastoupeným hradem v jeho kresebné sbírce, věnoval mu třináct kreseb.⁶ Vlastně i záměr systematicky zobrazovat hrady pojal básník ve zdejší krajině. Nadchl se pro něj při svém prvním putování na Bezděz, kdy navštívil v Doksech žijícího silničního inženýra a nadšence pro české hrady Karla Brantla, tehdy asi šedesátiletého, který se mu pochlubil početnou kolekcí vlastních hradních kreseb. Z Máchova

putování po hradech, v nichž on a jeho současníci spatřovali němé symboly slavné české minulosti a hledali oporu pro obrozenecké národní snažení, zůstaly zachovány kresby 89 hradů, z nichž některé zobrazoval opakovaně. Kresby, kolorované kresby, akvarely i pouhé náčrty. S výjimkou první kresby Karlštejna, kterou údajně kreslil podle pohlednice, zajímaly ho jako výtvarníka jen hrady, které osobně navštívil, tedy hrady spatřené.

V době Máchovy předčasně smrti byl J. E. Konopas pouhé batole. Nicméně význam genia loci v Máchově díle se v Podbezdězí teprve po jeho smrti plně rozvinul, a tak vnímavého chlapce, jímž Konopas bezpochyby byl, nemohl minout. Svůj první hrad nakreslil do náčrtníku jako čtrnáctiletý, kresba je datována 1847. Konfrontací s *Deníkem* by se patrně dala vysledovat přesnější frekvence kreseb, za prvních šest let jich nakreslil na šedesát. Začal v nejbližším okolí svého rodiště, takže první stránku zaujímá Hrádek Sudoměřský (dnes Zadní Hrádek u Skalska, označovaný jako hradiště a pohřebiště), vysoký a podlouhlý skalnatý ostroh, který V. Krolmus pro množství archeologických nálezů považoval za obětní skálu. Konopas byl svým názvem pravdě blíž, neboť ve skutečnosti tu ještě ve 12. století stál hrad, snad z doby hradištní, chráněný mocným náspem a příkopem. Na dalších stránkách kreslil Konopas bližší i vzdálenější hrady a zámky Mladoboleslavského kraje. Názvy tehdejších krajů nás celým náčrtníkem provázejí jako základní identifikační pomůcka. Hradní objekty, které

6 Srov. MRÁZ, B.: *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*. Praha 1988, s. 82.

Konopas postupně navštívil, případně opakovaně navštěvoval, občas prostřídá kresba zajímavého sakrálního objektu, navštíveného pravděpodobně v rámci pouti. Tak hned druhá kresba představuje Zříceniny chrámu sv. Kateřiny nad Strenicemi (Strenice–Čejky u Mladé Boleslavi), kde mladý Konopas pečlivě vyhotovil též půdorys lodi včetně polygonálního presbytáře a síly zdiva. Následují další hrady v dosahu jedno či dvou-denního výletu: Starý a Nový Stránov, hrad Michalovice, hrad-kasárna v Mladé Boleslavi, Wartemberk (Stráž pod Ralskem), Kokořín, Falkenstein (Falkštejn u České Kamenice), Humprecht, Trosky, Valečov, Jenštejn, zámek v Bělé, konečně Bezděz, a to z různých pohledů. Z různých úhlů, případně světových stran, pojednal ještě Zvířetice u Bakova, Dražice nad Jizerou a později Ojvin u Žitavy. S návštěvou svatojánské pouti v Praze souvisí možná kresba současné podoby Vyšehradu. Ke kresbě ideální podoby před rokem 1420 se patrně inspiroval ilustracemi v Hájkově kronice, i když kresebnými detaily střech a věží stejně jako vybarvením, silně obrázek připomíná Wolghemutův dřevořez z Schedelovy kroniky z roku 1493. Tam je ovšem vyobrazen Pražský hrad, nikoliv Vyšehrad. Hradčany v Konopasově skicáři nejsou. S návštěvami poutních míst nepochybně souvisí vyobrazení dobově zvaná „poušť“, tedy místo, kde poustevničil světec: Poušť u sv. Ivana (Svatý Jan pod Skalou) a Poušť u sv. Prokopa (Sázava). Postupně se akční rádius Konopasova zájmu o hrady rozšířil do dalších českých krajů, především na Kouřimsko,

Čáslavsko, okolí Prahy a Plzeňsko. Navštívil Točnick, Žebrák, Kunětickou Horu, Karlův Týn (Karlštejn), Konopiště atd.

Prvních zhruba šedesát kreseb je věnováno českým lokalitám a lze předpokládat, že je Konopas kreslil z autopsie. Následuje přibližně stejně početná skupina hradů a pevností v cizině (Itálii, Uhrách, Francii, Rakousku, Prusku, Bavorsku, Švýcarsku, Polsku, Anglii ad.), které kreslil podle tištěných předloh. Posléze se opět vrátil do Čech a hrady z Královhradecka, Bechyňska, Prácheňska a Žatecka jen občas prostřídá kresba cizího objektu. Jen ojediněle jsou lokality moravské (Špilberk a idealizovaný Velehrad na vysoké skále) a ze „*slovenských Uher*“. Do jaké míry podléhal nereálným mýtickým představám, dokládá vyobrazení neexistujících hradů Libice a Tetína, kterým dal podobu kamenných středověkých pevností. Na vrch Homolí u Náchoda posadil bájný hrad Lucko. Výsledkem fabulace je např. i hrad zvaný Hradiště hory Tábor nebo hrádek v Kunraticích u Prahy se dvěma věžemi.

S přibývajícimi lety narůstá ve skicáři hradů kreslených podle předloh, až konečně převládá úplně. Popisky jsou stále hůře čitelné, případně přeškrtané, když si autor sám nebyl názvem jist. Dokonce na s. 131 nalezneme poznámku: „*U následujících hradů jsou jména nepravá. ? je znamení otázky*“, kterou není třeba komentovat. Konopas také počal šetřit místem. V první části náčrtníku věnoval každému hradu celou stranu a jen výjimečně umístil na stránku více objektů (na s. 84 např. Edinburg ve Skotsku,

Königstein u Drážďan a dva neoznačené hrady). Na posledních cca dvaceti stránkách již soustavně kladl až čtyři objekty na stránku, a to české i cizí. Několik posledních kreseb zůstalo nekolorovaných, dokonce jen lehce podkreslených, např. zámek Žirovnice, zbytky tvrze Tomáše Štítného, Bělehrad, Pisa v Itálii.

Stránky skicáře jsou slabě, téměř nečitelně číslovány. Na 243 stránkách je vyobrazeno s jistotou 143 českých objektů (převážně hradů) a 77 cizích hradů a pevností. Ostatní se nepodařilo identifikovat. Výběr českých je zpočátku motivován vlastivědným a poznávacím zájmem autora, později zájmem o historii, zvláště o tažení Jana Žižky, při nichž řada staveb utrpěla újmu. Konopas vždy poznamenává, že hrad nebo klášter „od Žižky zkažen“. U cizích objektů je patrný zájem o současné světové dění, o válečné a politické události. Podle jazykové úrovně popisků se zdá, že J. E. Konopas nepsal německy a v češtině užíval místního subdialektu (např. *jižni* namísto jižní aj.). Na mnoha místech kreslíř neodolal a do obrázků dosadil lidské postavičky, a to s obdivuhodným citem. Před Okoří se procházejí měšťané, u Zvířetic pracují vesničané, pod hradem Jestřábí jede povoz a z hradní skály visí žebřík, na Chlumu vidíme selský pár ve svátečním (žena v čepci s holubičkou), jinde zase cikánka vaří na ohni, podomní obchodník kohosi přemlouvá, po Sázavě pluje loďka, hradní studna s rumpálem skýtá vodu atd. Zatímco u kreseb cizích objektů můžeme předpokládat, že i lidské postavy byly součástí předlohy (křesťanští poutníci přistávají

v Jaffě), u českých objektů jsou výsledkem Konopasovy invence.

Konfrontace *Deníku* J. E. Konopase s kresbami skicáře by byla badatelsky náročná, ale zcela jistě přínosná. Napomohla by číst v myslí a citech člověka, kterého příroda obdařila kritickým rozumem, jehož užíval v mezích daných současným stavem poznání. Těžko vyčítat Konopasovi, že zobrazil Libici, Vyšehrad a další svědky slavné české minulosti tak mohutné, jak mocnými je stvořil mýtus. Vždyť až o století později dokázala archeologie zkonstruovat jejich pravděpodobnou skromnou podobu. S replikou Konopasova skicáře v ruce oceňme, jak vysoce převyšoval jeho autor své okolí snahami o sebevzdělávání, zájmem o národní minulost a lidové tradice a potěšme svůj zrak půvabnými malůvkami.

Lydia Petráňová

Ludvík KUNZ: *Nástroje lidové hudby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku A, B*

Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě 2008, 212 stran

Bezmála 4 roky po smrti jedné ze stěžejních osobností české hudební organologie Ludvíka Kunze (26. 8. 1914–20. 5. 2005) se nejen vědecká hudební obec dočkala souborného vydání jeho celoživotního díla. Publikace *Nástroje lidové hudby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* je obdobně jako *Kunzova*

první kniha o hudebních nástrojích *Die Volksmusikinstrumente der Tschechoslowakei* (Lipsko 1974) koncipována jako encyklopedie, kdy první svazek po krátkém teoretickém úvodu obsahuje hesla od písmene A a B. Dílo vzniklo z pozůstalosti a nese tedy všechny znaky (kladné i záporné) spojené s tímto typem prací, kdy autor již nemůže bohužel zasahovat do obsahu. Text k vydání připravili Iveta Eclerová a Radoslav Vlk.

Úvodní teoretická část pod názvem *Instrumentář české lidové hudby* provádí čtenáře základní problematikou oblasti hudebních nástrojů v kontextu k lidové kultuře. Text není koncipován souvisle, ale v jednotlivých bodech, dalo by se říci výkřících. Dokumentuje tak autorovo chápání pojmů-termínů a současně obsahuje několik samostatných poznámek, které nenašly místo v příslušném hesle (např. Tabu a konsekrace nástroje). Obsah je založen hlavně na citacích jiných autorů a jejich komentářích. Nutno dodat, že nejmladší reflektované publikace pochází z roku 1987. Zabývat se zde podrobně všemi okruhy uvedenými v úvodní části by bylo nad rámec možností tohoto textu a v mnohých ohledech by si zasloužily monotematické články. Zkusme se tedy zaměřit jen na dvě témata.

V podkapitole *Hudební nástroje* (s. 12–15) jsou seskládány poznámky k vývoji lidového instrumentáře. Autor si plně uvědomuje provázanost instrumentáře lidové kultury s kulturou uměleckou, jejich vzájemné ovlivňování a zároveň přežívání nástrojů starších epoch v sestavách kapel v tradičním lidovém

prostředí: „*Takovým způsobem se uchovávaly na periferii hudby některé nástroje o několik generací nebo o staletí déle, než byl jejich aktivní čas.*“ (s. 12). Určitým nedostatkem je absence charakterizace pojmu – termínu *lidový hudební nástroj*, případně jeho rozlišení od *hudebního nástroje lidové kultury*. L. Kunz totiž používá tato pojmenování současně a z textu není úplně jasné, zda jimi charakterizuje totožnou věc, nebo je chápe jako pojmenování pro různé vrstvy množiny hudebních nástrojů. Toto není problémem pouze L. Kunze, ale je možné se s ním setkat téměř u všech autorů věnujících se problematice hudebních nástrojů lidové kultury a dodnes nedošlo k jejímu vyřešení ani v rámci obecné hudební organologie.

Zajímavé je autorovo chápání *lidového nástrojáře*. Ve stejnojmenné podkapitole (s. 21) je charakterizuje jako samouky, pro něž „*je stavba nástroje sváteční prací, nevyrábějí na odbyt a ani se nestávají opraváři.*“ (s. 21). Obdobně je otázka lidovosti výrobce uvedena také ve *Slovníku české hudební kultury* na straně 52. Přičemž jako výjimku, kde působí pouze lidoví nástrojáři, L. Kunz připouští ve výrobě dud, rohů a pastýřských trub (nedochází k diferenciaci profesionální/diletantské).

Druhou část publikace tvoří abecedně řazená hesla s více či méně podrobným popisem. Vedle tradičních pojmů, jako je *baset*, *bukač*, atd., jsou zde zastoupeny také nástroje méně obvyklé (*eolské zvonky*, *borlice*), různé krajové a nářeční varianty s odkazem na hlavní heslo (*býk – bukač*). Současně jsou také

zařazena hesla související s lidovou hudbou spíše v provozním rázu (*afekt, buďně* atd.).

Tato část textu má velkou výpovědní hodnotu. Je potřeba si uvědomit, že shrnující formou obsahuje kompletní hudebně organologické dílo vědce. Podstatným rozšířením a zhodnocením textu je bohaté použití grafických příloh, na nichž jsou znázorněny detaily nástrojů, způsob hry i kopie starších ikonografických dokladů. Za jistý nedostatek je možné považovat ne zcela šťastně zvolenou grafickou úpravu textu, kdy se čtenář v některých místech začne ztrácet díky nevyváženému rozlišení hesel a kapitol, či podkapitol uvnitř textu (například heslo *basi* – s. 88–105).

Publikaci *Nástroje lidové kultury v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* je možné považovat za dobrý počín, díky němuž došlo ke zhodnocení celoživotní práce Ludvíka Kunze. Současně svým obsahem se stává jedinečnou a soubornou sbírkou terminologického základu ke studiu instrumentáře lidové kultury na území České republiky. Hodnotnost také získává svou jedinečností, česká muzikologie v podstatě žádnou jinou publikaci tohoto rozsahu nemá. A ačkoliv je v některých ohledech názorově částečně překonána, má své neodmyslitelné místo v knihově české hudební organologie a etnografie.

Jiří Hohn

Dana VESELSKÁ:
***Nechť mu Bůh dá
vyrůst. Narození dítěte
v kultuře a zvycích českých
a moravských Židů***

Praha, Židovské muzeum v Praze 2009,
312 stran

Publikace je katalogem ke stejnojmenné výstavě, uspořádané Židovským muzeem v Praze, která je v pořadí již druhá v tematické řadě výstav, věnovaných obřadům životního cyklu českých a moravských Židů (v roce 2006 to byly svatební rituály). Představuje unikátní, veřejnosti až dosud neznámý soubor textilií a předmětů používaných při obřizce, které se podařilo do poloviny roku 2009 identifikovat v Židovském muzeu v Praze, v Memorial Scrolls Trust v Londýně i v dalších soukromých a veřejných sbírkách.

Vlastní katalog předchází čtyři kapitoly, přibližující svět židovského duchovního, obřadního a uměleckého vidění a prožívání osobitého vztahu věřícího člověka k bohu, jak byl zpodoben v rituálech a v synagogálním umění. Jednotlivé kapitoly jsou koncipovány na základě odborných výsledků obsáhlého vědeckovýzkumného projektu týmu pracovníků Židovského muzea v čele s Danou Veselskou, prováděného v období let 2004–2009. V první kapitole nazvané *Židovské tradice a zvyky související s narozením dítěte* se autorka zabývá zvyky a pověrečnými úkony provázejícími narození včetně početí,

těhotenství, porodu a šestinedělí. Postihuje i vazby těchto úkonů na starozákonní texty a jejich realizaci v rodinných vztazích. Ze specifických obyčejů zaujme např. levirátské manželství jako povinnost svobodného muže oženit se s vdovou po bratrovi, který zemřel ještě před zplozením dítěte s tím, že jejich děti byly označeny za přímé potomky svého zemřelého strýce. V současnosti se z tohoto příbuzenského pravidla aškenátsí Židé vyvazují prostřednictvím rituálu *chalica*. Nejvýznamnějším obřadním aktem po narození byla obřízka chlapců, symbolizující smlouvu Hospodina s novým přírůstkem do židovského společenství. Zvláštností, neznámou v nežidovském prostředí, byl také slavnostní rituál prvorozeného syna, konaný 31. den po jeho narození. Navazoval na biblickou tradici, podle které patřilo vše prvorozené Hospodinovi; prvorození synové byli proto původně určeni k vykonávání chrámové služby.

V kapitole *České a moravské povijany na Tóru a pokrývky z obřízkové pleny jako pramen společenských a umělecko-historických věd* se Dana Veselská věnuje funkci a poslání textilií, vzniklých v souvislosti s chlapeckou obřízkou, které pokládá za jedny z nejzajímavějších a nejjintimnějších předmětů soukromých donací aškenázské synagonální liturgie. Podle autorky jsou autentickým pramenem k poznání židovských rituálních zvyků a přitom jejich vznik a skutečné významy, stejně tak jako jejich typologie a názvosloví, nejsou dosud uspokojivě interpretovány. Sleduje vývoj těchto textilií od pokrývek, kterými byly

zpevňovány svitky Tóry ve starověku, k plenám, do nichž se balili novorození chlapi při obřízce a časem z nich vznikly obřízkové povijany. Při první návštěvě chlapce v synagóze (ve věku tří nebo čtyř let), někdy též u příležitosti postřížinového obřadu, byly tyto textilie slavnostně darovány jako důkaz smlouvy hocha s Hospodinem. Jejich novodobá podoba (charakter donačních a datačních nápisů a způsob výzdoby) se ustálila během 16. a 17. století. Kapitola podrobně charakterizuje soubor textilií, tvořený 1015 obřízkovými povijany a 160 obřízkovými pokrývkami s nápisy. Přináší shrnutí současného stavu bádání nad touto tematikou, objasňuje vznik a původ povijanů a pokrývek, vyhodnocuje jejich rozšíření. Většinu z nich lze přesně lokalizovat. Pocházejí převážně z jižních, jihozápadních a středních Čech, méně z oblasti Frýdek-Místek, Moravská Ostrava, Prostějov, Hodonín a Kyjov. Povijany na tóru z Moravy se dochovaly pouze ze 17. a 18. století, z 19. století jsou jen české proveniencce. Z 20. století jsou již velmi vzácné: do počátku první světové války byly nalezeny ještě na území jižních, jihozápadních a středních Čech a v meziválečném období jen v Praze. Autorka zjišťuje, že nejstarší obřízkové povijany, pocházející z druhé poloviny 17. a počátku 18. století, byly silně ovlivněny německými vzory (zvláště v oblastech, přiléhajících k Bavorsku), uskutečňovanými prostřednictvím rodinných vazeb mezi německými a českými židy. Současně se mnohé z nich začínají od německé vzdalovat a přimykají se spíše k původnímu

významu, oproštěné od všech zbytečností. Povijany byly pravděpodobně výsadou nejvýznamnějších židovských společenských vrstev, od 2. poloviny 18. století se jejich pořizování začalo rozšiřovat i mezi chudšími. Značná pozornost je v kapitole věnována skladbě a obsahu donačních nápisů, formě písma, symbolice ikonografické výzdoby, způsobům zhotovování povijanů.

Z judaisticko-historického hlediska zpracovává sbírku Iveta Cermanová v kapitole *Povijan na Tóru jako pramen židovské epigrafiky*, která představuje strukturu a obsah povijanových nápisů, skládajících se ze dvou hlavních částí: věnování a požehnání. Jejich rozbor umožnil sledovat důležité informace, jako jsou jména dárců či údaje o příležitosti, místě a datu jejich donace. Zajímavé jsou poznatky o osobních jménech a příjmeních, o tzv. svatých jménech, o hebrejských zkratkách, čestných a úředních titulech, o pochvalných epitetech a eulogiích. Autorka upozorňuje i na možná úskalí ve zkoumání těchto údajů, podmiňujících identifikaci zkoumaných předmětů, významnou pro bádání o židovských dějinách, kultuře, genealogii, demografii či topografii.

K historiografickému studiu přispívá i kapitola Alexandra Putíka *Nápis na obrázkovém povijanu jako genealogický pramen*. Dokládá, jak lze poznatky o datu, popřípadě místu narození dítěte a o otci, využít pro studium sociálních vztahů i vnitřní politiky židovských obcí. K získání zobecnitelných údajů autor zvolil metodu jednotlivých sond do vytypovaného materiálu. Zaměřil

se na pět nejstarších českých povijanů, pocházejících z Náchoda, Kolína a Heřmanova Městce, a podrobněji zkoumal soubor obrázkových povijanů ze Sušic. Nápisů na textilích jsou psány v hebrejštině, týkají se pouze chlapců a mají soukromý charakter. Analýza materiálu doložila, že největší význam mají pro studium rodinných historií v tzv. předmatričním období (do josefinského patentu roku 1784). Ukázala i na některé nedostatky, např. absenci příjmení donátorů či údajů o místě narození. Kritické zhodnocení umožnilo autorovi odhalit i některé omyly a mystifikace obsažené v pramenech, založených na vzpomínkách pamětníků.

Katalog, na němž se podílelo více autorů, si klade za cíl představit všechny dosud známé textilní obrázkové dotace nebo donace k narození dítěte, které se podařilo identifikovat do poloviny roku 2009. Je rozčleněn do šesti chronologicky řazených tematických částí, z nichž ne všechny jsou vyčerpávajícím soupisem, některé předkládají jen reprezentativní výběr. Informační hodnota předložených předmětů je však velmi zevrubná, katalog zahrnuje obsáhlé archivní rešerše, zaměřené na dochované provenienční záznamy k jednotlivým textilím, a to i přes značné obtíže vzhledem k nekompletnosti záznamů. Na závěr jsou připojeny rejstříky osobních jmen i příjmení donátorů, rejstřík lokalit obsažených v donačních nápisech, včetně jejich hebrejského znění a bibliografie. Přínosné a zajímavé jsou rovněž doprovodné ilustrace, včetně kvalitní fotodokumentace, představující mimo

textilii i předměty, které se vztahují k narození dítěte a k chlapecké obřízce (tzv. Eliášovo křeslo, obřízková zástěna, různé amulety aj.).

Publikace prohlubuje pohled na svým způsobem uzavřenou sféru židovských mentalit, rituálů a zvyků, které jsou v mnoha případech v českém náboženském a kulturním prostředí šířeny bez poučeného výkladu. Její přínos je i v tom, že poskytuje cenné podněty a inspirace pro studium kontinuity a proměn kulturních jevů.

Alexandra Navrátilová

Miroslav VÁLKA (ed.) a kol: *Lidová kultura a nářečí na Boskovicku*

Vlastivěda Boskovicka. Svazek 2. Boskovice, Muzeum Boskovicka v nakladatelství Albert 2009, 370 stran

Autorský kolektiv pod vedením Miroslava Války si vytkl velmi nelehký úkol – zpracovat a zhodnotit tradiční kulturu na Boskovicku. Jedná se o velmi odvážný pokus, neboť zvolené teritorium Boskovicko netvoří žádný ucelený etnografický region. Většina Boskovicka spadá pod oblast Malé Hané, západní část byla v minulosti řazena do Horácka a Podhorácka, východní část poněkud nejistě do Horácka Dražanské vrchoviny. Nejednotná etnografická identita lidové kultury a poměrně časná industrializace údolí Svitavy zapříčinila, že bylo Boskovicko etnografy v minulosti spíše

přehlíženo. Tradiční kulturu ve zmíněné oblasti dokumentovalo jen několik spíše drobných prací. *Lidová kultura a nářečí na Boskovicku* tak představuje první ucelenou odbornou publikaci, která podrobně popisuje všechny složky tradičního života ve sledovaném regionu. Úvodní kapitoly se věnují přehledu odborného zájmu o lidovou kulturu a etnografické rajonizaci. Další členění práce vychází z klasické systematiky národopisných monografií akceptujících tripartitní rozdělení kulturních projevů na materiální, sociální a duchovní.

Tradiční zemědělství, chov dobytka, domácí výrobu, jednotlivá řemesla a tradiční stravu na Boskovicku popsal M. Válka. Kromě popisu jednotlivých reliktních také upozornil na izoglosu vymezující používané orné nářadí (horský hák a českomoravské rádllo). Připomenul

dlouhou tradici hrnčířské výroby na Kunštátsku, dále zmínil kamenickou výrobu v okolí Velkých Opatovic, zpracování přírodních pletiv kolem Lipové a výrobu umělých květin na Olešnicku. Lidové stavitelství zhodnotil J. Pokorný, který rozčlenil regionální formy – dům malohanácký a horácký, přičemž upozornil i na vliv hřebečského domu ze severu. Tradiční oděv charakterizovala L. Nováková, která kromě popisu oděvní kultury zdůraznila specifčnost malohanácké naivistické výšivky a zásadní roli rukodělného tkalcovství, které mělo vliv na charakter zdejšího venkovského oděvu. A. Kalinová se věnovala lidové výtvarné kultuře, která se v oblasti Malé Hané vázala hlavně na zvykoslovné artefakty, figurální výšivku a výšivku na síti, kamenické práce a dřevěné kříže. Lidovou výtvarnou kulturu na Drahanenské vrchovině reprezentovalo zejména sklářství a malířství na skle.

Společenský život, lidové zvyky, obyčeje a projevy duchovního života zhodnotil R. Doušek. Posoudil stav jevů v minulosti a upozornil, že i přes modernizaci života ve 20. století se některé výroční obyčeje udržely v transformované podobě a s jinými funkcemi až do současnosti. Mezi nejživější projevy řadí kolektivní ostatkové obchůzky, některé hodové rituály a májové festivity. Upozornil také na oblibu návštěv poutních míst v minulosti, která souvisela mj. i s prodejem různých devocionálií coby specifického projevu zlidovělého umění. Lidové umění slovesné podrobněji popsala M. Šrámková, přičemž se opírala zejména o rukopisné záznamy

vyprávění z druhé poloviny 20. století uložené v archivu Etnologického ústavu AV ČR v Brně. M. Toncrová zpracovala část věnující se lidové hudbě a tanci. Uvedla příslušnost písňové tradice Boskovicka k tzv. západnímu písňovému stylu a upozornila na velké množství zlidovělých písní v regionu. V tanečních projevech shledává částečně příbuznost s českomoravským Horáckem na základě výskytu tanců s proměnlivým taktem. Nářečí na Boskovicku blíže rozebrala S. Kloferová, uvedla přežívání řady prvků nářečí nejen u nejstarších obyvatel, ale i u mladší generace. Z povědomí mizí především slova spjatá s bývalým tradičním způsobem života na venkově, jako jsou výrazy z okruhu zanikajících řemesel, pojmenování zemědělského nářadí, nářeční označení rostlin apod.

Závěrečná část obsahuje biografický slovník národopisných a vlastivědných pracovníků i školených etnografů a folkloristů, kteří na Boskovicku prováděli výzkumy lidové kultury a výsledky zveřejnili v odborném tisku. Publikace byla vytvořena za užití více jak 300 pramenů, kromě literatury jsou uváděny rukopisné a archivní prameny, výzkumné zprávy a informace od terénních respondentů. Za zmínku stojí též velmi bohatá obrazová a fotografická příloha, která vhodně podkresluje text jednotlivých kapitol, čímž dodává celé popsání lidové kultuře plastičnost a atraktivnost.

Roman Malach

Český Banát. Život a tradice českých obyvatel rumunského Banátu

Národopisné oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze 12. září 2009–28. března 2010

Námět a scénář: PhDr. Jiřina Langhammerová, PhDr. Helena Mevaldová, RNDr. Jiří Kvaček, CSc., PhDr. Petr Mašek

V Musaionu Národopisného oddělení Národního muzea v Praze byla od září 2009 do března 2010 zpřístupněna výstava *Český Banát*. Připravili ji pracovníci Národopisného oddělení Národního muzea a odborníci z řad jiných vědních oborů. Hlavním autorem výstavy je Jiřina Langhammerová, která společně s Helenou Mevaldovou, Jiřím Kvačkem a Petrem Maškem na základě terénního výzkumu let 2007–2009 nashromáždili početnou sbírku exponátů přímo z lokalit osídlených česky hovořícím obyvatelstvem rumunského Banátu.

Cílem odborných pracovníků je seznámit širší veřejnost s českou komunitou dosud žijící v Banátu, historickém území důsledkem první světové války rozdělené mezi nově vzniknuvší Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a Rumunsko. Sami autoři výstavy se zaměřili na část rumunského Banátu. Zdejší početná menšina česky hovořících obyvatel, respektive její předci, opustili České země počátkem dvacátých let 19. století (v případě nekatolíků na Svaté Heleně možná dříve). Současní potomci těchto transmigrantů si podnes

uchovali převážně tradiční charakter lidové kultury, projevující se manifestačně či latentně jak prostřednictvím materiální kultury, tak kultury sociální či duchovní. Kromě takto vymezené dichotomie kultury sledované problematice lze v souvislosti s životem česky hovořícího obyvatelstva Banátu (označení je lépe konkretizovat na obyvatele pěti víceméně etnicky homogenních českých vesnic, neboť v prezentaci chybí Šumice) hovořit i o dichotomii kultury svátečnické a všední – každodenní. Tohoto vymezení si autoři výstavy ponejvíce všimli a na základě sběru hmotných relikvií získaných během terénních výzkumů se jim pokusili dokumentovat a přichozím zájemcům kulturu a život „*českého Banátu*“ prezentovat. Návštěvník by tak měl mít možnost seznámit se s prvky tradiční kultury současné a také již zaniklé.

Výstavy často přibližují jak materiální tradiční lidovou kulturu, tak i duchovní, reprezentovanou převážně v podobě manifestační (výroční a rodinné obyčeje atd.), čímž však může dojít k mnohým zjednodušujícím tendencím pohledu na „ně“ jakožto reprezentantů sociálního vymezení „oni“ vůči „my“. Je tomu tak i v tomto případě? I takto se přicházející návštěvník může ptát a hledat odpověď na své otázky, související se vstupem do samotných výstavních prostor Musaionu. S jakými pocity odchází a co si z výstavy může odnést, si řekneme nyní.

První kroky návštěvníka vedla chodbou, kde je prezentována ve stručnosti historie a současnost etnodiaspory, sloužící přichozím k informačnímu seznámení se s tématem výstavy i okolnostmi

a souvislostmi transmigrace. Tato část výstavy vznikla na základě získaných kontextuálních dat J. Langhammerovou, v rámci daného projektu zaměřující se na historii a lidovou kulturu. Další člen odborného týmu Helena Mevaldová se zabývala oddílem hospodářství, Petr Mašek knižní kulturou a Jiří Kvaček přírodou a krajinou. Mám za to, že vhodným doplněním autorského týmu mohl být historik, který by jen nerecipoval poznatky minulé, ale provedl v rámci projektu důsledný rozbor písemných pramenů v samotném rumunském Banátu (návštěva archivů v městech Temešvár, Bela Crkva, Caransebeș). Tento výzkum tak mohl případným nalezením nových pramenů a následně jejich interpretací komplexněji vykreslit kontury minulosti *Českého Banátu*.

Po historickém exkurzu se návštěvník seznámí s částí nazvanou *Příroda*, která trojrozměrně dokumentuje charakter banátské krajiny. Hory Almáše a Semenicu, kde se osady osídlené český hovořícím obyvatelstvem nachází, jsou zde prezentovány exponáty přibližujícími jak přírodu neživou, tak živou.

Následující prostor vymezený širokým tématem *Lidová kultura* je jádrem výstavy a návštěvníka expozice může zaujmout. Zde jsou k vidění předměty získané terénním výzkumem zahrnující prakticky všechny části lidové hmotné kultury. Početně zastoupený je zde lidový oděv žen z Rovenska i Svaté Heleny, vždy ve variantě sváteční i všední. Při procházení mezi vystavenými figurínami má člověk pocit, jakoby se skutečně pohyboval po rovenské návsi či gernických, svatohelenských, bigerských,

eibentálských uličkách, neboť některé oděvy a archaické oděvní součástky je možné dosud v těchto vesnicích spatřit. V oděvu svátečního typu návštěvníka překvapí časté užití barev modrá, bílá, červená, tedy barev národních, které se však v Banátu často nevidí. Důvod je nasnadě – sváteční kroj se skutečně nosí pouze ve významný kalendářní svátek, a to již jen zřídka a pouze nejstarší generací. O to častější je ovšem užívání ženského oděvu všedního, každodenního, jehož vzory vystavené v expozici *Lidová kultura* jsou nošeny skutečně každodenně, ale i tyto jsou nejmladší a střední generací již opouštěny ve prospěch moderního městského konfekčního zboží často pochybné kvality rumunských střediskových městeček (např. Moldova Noua, Božovice), kam se horskými cestami do údolí chodí (dnes již jezdí autem) na větší nákupy ne nepodobné „sobotní rituální návštěvě“ supermarketů v Česku. Výstavní prostor je nabídnut též obchůzkovým maskám dnes již téměř zaniklých obřadních obyčejů, specifickým oděvními součástkami jako např. gumovým krcům vyrobených z pneumatik aut, tolik pro (již) nedávnou minulost charakteristických, zajímavá je prezentace několika předmětů z proveniencí hornické. Hornictví tvořilo v některých místech páteř zaměstnanosti obyvatelstva, avšak doly jsou dnes již uzavřeny (Baia Noua, Moldova Noua). Implicitně tak exponáty prezentují i dobu nedávnou, avšak i té je již osudem stát se předmětem vzpomínání.

Zastoupeny jsou zde i předměty každodenního používání vyrobené z dřeva,

loubku, látek apod. Místo je zde věnované také knižní kultuře – sbírce nalezených knih, kdy datace některých z nich dosahuje až do 18. století, jako např. Bible přešpurská – její první bratislavské vydání. Jak uvádí autor této zajímavé části expozice Petr Mašek, její oblíbenost a četnost u česky hovořícího obyvatelstva spočívala ve skutečnosti menšího formátu, a tudíž snazšího přenosu, než tomu bylo v případě Bible svatováclavské.

Druhou hlavní částí je prezentace fotografií nashromážděných výzkumným týmem. Nemohu se ubránit dojmu, že některé fotky jsou představeny bezkonceptně a – což je pro běžného návštěvníka zásadnější – často jde o fotografie rozmazané, s nízkým pixelovým rozlišením neumožňující kvalitní zvětšení reprodukcí. Návštěvník si všimne i několikánásobného užití fotografie v rámci jednotlivých prostor výstavy. Stejně jako v případě absence historika v badatelském týmu bych se přimlouval za 1) za etnografa-fotografa, který by pořídil pro výstavu skutečně reprezentativní fotografie, nebo 2) autoři výstavy mohli oslovit některého z mnoha kvalitních fotografů, jenž již prostředí banátských vesnic dokonale znají. Takto by návštěvník fotky zřejmě neprošel, ale zastavil by se a popřemýšlel nad poselstvím, které mu mělo být výstavou zprostředkováno v podobě mnohých archaických forem tradiční kultury, které jsou nahrazovány modernizačními vlivy. Během jednotlivých expozic, včetně výstavy fotografií, z neznámých důvodů (alespoň nejsou nikde uvedeny) zcela absentuje

dokumentace z nejbližší osady Šumice. Nabízí se otázka, proč tomu tak je, neboť bez této lokality není prezentace *českého Banátu* úplná. Přitom prostor pro tuto osadu mohl být dán mírnou marginalizací exponátů z jiných vesnic, jež jsou reprezentovány dostatečně.

Můžeme se zastavit také u samotného názvu výstavy – *Český Banát*, je problematický. Odkazuje sice zřejmě k etnické či spíše jazykové definici studovaného fenoménu – vymezení prostoru věnované látce, kterou se autoři zaobírali jak teoreticky, tak především víceletým projektem sběru převážně hmotného materiálu z českých vesnic rumunského Banátu. Ač se dá s vybraným názvem polemizovat, spatřuji v něm jistou zkratku a snadnější uchopitelnost návštěvníky výstavy. Diskutabilní je ale podtitul výstavy užitý na internetové prezentaci – *Výstava o životě a tradicích obyvatel českého Banátu*. V tomto případě se přimlouvám nahradit adjektivum *českého*, termínem odkazujícím k politicko-geografickému vymezení prostoru. Z tohoto pohledu je lepší užít pojmu *rumunského Banátu* (jak tomu na většině míst výstavy je, stejně jako v tištěných materiálech k výstavě), neboť nic jako *český Banát* neexistuje. Lze snad o něm hovořit pouze v symbolické rovině či jako badatelském instrumentu, k jehož definici a osvětlení by ale bylo potřeba vyjádření těch, kteří s navrhnutým instrumentem pracují. Krom toho je užívání termínů jako český či krajanský v souvislosti s česky hovořící etnodiasporou v zahraničí v některých případech jistým anachronismem, obzvláště pokud jde potomky transmigrace

pověštinou z dvacátých let 19. století, kdy se dá těžko hovořit o vyzrálém národním uvědomění, byť bylo *krajanskou péčí* uměle konstruováno (i v rumunském Banátu) ponejvíce od poslední třetiny 19. století národně-osvětovými pracovníky z Českých zemí motivované snahou pečovat o česky hovořící obyvatelstvo, které automaticky pokládali za příslušníky národa právě vzniknuvšího státního útvaru. Ten reprezentoval ideologii nacionalismu – kolektivní zdroj identity, jenž ve většině případů lokálně vymezených česky hovořících etnodiaspor, nahradil dosud stávající roli náboženství při formování symbolických kolektivních představ skupiny. Takto tedy stručně k problematice názvu.

Český Banát nebyl omezen pouze na samotnou výstavu hmotných exponátů, ale přinesl s sebou bohatý doprovodný program. Nesporným kladem výstavy bylo její doplnění o řadu tematických doprovodných akcí, kdy autoři avizují řemeslnické dílny, koncerty, ochutnávky banátských specialit či promítání filmových dokumentů. Zajímavý je též cyklus tematických přednášek pracovníků Národopisného oddělení NM prezentující teoretické a praktické aspekty související s absolvovaným terénním výzkumem, jenž jistě dobře poslouží těm návštěvníkům, kterým k vytvoření plastičtějšího obrazu *Českého Banátu* nestačila výstava či jimž byl zážitek z výstavy marginalizován do podoby pouhého nahlédnutí do kuchyně života současných i minulých příslušníků české národní identity. Právě doprovodný program podává její další ochutnávky,

kde by zvědavý návštěvník, který chce proniknout do současné situace *Českého Banátu*, neměl chybět.

Michal Pavlásek

Minulost lékařství a léčitelství v českých zemích od středověku do počátku 20. století

Novoměstská radnice v Praze
26. listopadu 2009–8. února 2010
Námět a scénář: PhDr. Dana Motyčková, CSc., Mgr. Šimon Krýsl

Od sklonku listopadu 2009 do počátku února 2010 se konala v prostorách Novoměstské radnice na Karlově náměstí v Praze 2 pozoruhodná výstava *Minulost lékařství a léčitelství v českých zemích od středověku do počátku 20. století*. Výstavu uspořádala Novoměstská radnice, p.o. ve spolupráci se společnostmi Felicius, o. p. s., Etnologickým ústavem Akademie věd ČR, v. v. i., a Zdravotnickým muzeem Národní lékařské knihovny. Vystavované předměty byly vypůjčené od šestnácti organizací.

Hlavním tématem výstavy bylo střetávání, oddělování, ovlivňování a koexistence léčebných znalostí a postupů vyučených a posléze i universitně vzdělaných lékařů a lidových léčitelů.

Na počátku výstavy se návštěvník dozvěděl o rozličném pojetí příčin nemocí a o prvních příručkách, které se zabývaly nemocemi a jejich příčinami, hygienou a životosprávou.

Autoři poukázali na odlišné pojetí nemoci v lidovém prostředí, na její čas-tou personifikaci, na možnost uhranutí, uřknutí a seslání nemoci pomocí magie a zlého slova.

V další části výstavy se návštěvník seznámil s počátky diagnostiky – jak medicínské, tak diagnostiky používané v lidovém léčitelství. Byly zde prezentovány velmi zajímavé exponáty, např. různé baňky, pokleповé kladívko, stetoskop a přenosný rentgen.

Část expozice byla věnována také morovým nákazám a jejich příčinám. Zajímavým exponátem zde byla morová rakev s otvíracím dnem pro opakované použití a další předměty, které se používaly na ochranu před morovou nákazou, jako byl např. dvouramenný jeruzalémský kříž, Jáchymovská morová medaile, morová stuha, modlitby a nábožné písně proti moru aj.

V rámci výstavy byly vystaveny i kramářské písně z doby epidemií, protiepidemická nařízení Marie Terezie a tištěná ponaučení pro nemocné. V souvislosti s epidemiemi zde byla připomenuta historie očkování a jeho podpora císařovnou Marií Terezií. Z exponátů můžeme uvést záslužné medaile za očkování, očkovací vysvědčení apod.

V další části výstavy byla připomenuta homeopatie, která stála na rozhraní mezi klasickou medicínou a lidovým léčitelstvím. Závěrečná část výstavy se věnovala vývoji lékárnictví, jak klasické farmakologii, tak lidovým bylinkárkám (pozoruhodný byl málo známý obraz Kořenářka od Jakuba Schikanedera). Za pozornost mimo jiné stály

exponáty z lidového prostředí používané na ochranu před nemocemi i uřknutím, jako byly různé amulety, talismany, škapulíře apod. Zmíněné bylo i lázeňství a elektroléčba.

Výstava byla pojata velmi odborně, jak po stránce medicínské, tak historické, zároveň však byla přijatelná nejen pro odbornou, ale též pro laickou veřejnost.

Danuše Sedláková

Rok v lidových obyčejích a slavnostech

Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně

7. října 2009–29. května 2010

Námět a scénář: PhDr. Eva Večerková

... nic okázalého, nic zavádějícího, jen přesně formulovaného. Výstižný název pro výstižnou výstavu. „*Výroční obyčej se poutají k význačným, zpravidla svátečním příležitostem v běhu roku a k datům kalendáře. Utvářel je po staletí cyklický život přírody, práce zemědělce a křesťanské svátky...*“ Těmito slovy pootevírá dveře do světa nejen minulého, snad právě tolik neustále znovuzrozeného, etnografka a dlouholetá kurátorka sbírek Moravského zemského muzea Eva Večerková. Jejím prostřednictvím nás opět jednou nechává nahlédnout do bohatých sbírek její domovský Etnografický ústav a v prostorách brněnského Paláce šlechtičen představuje ve čtyřech tematických celcích výstavu výročních zvyků zejména moravského

zemědělského venkova první poloviny 20. století s občasným přesahem do současnosti.

Témata hned v počátku na první pohled jasně definovaná a srozumitelná, vymezená nikoliv v rozporu s tradičním pojetím ročními údobími, respektive zemědělským kalendářem – *konec léta a podzim se sklizňovými oslavami a posvícenskými hody, památkou zesnulých – zima s časem adventním, Vánoce a masopustem – jarní období počínající přípravou na Velikonoce, vrcholící letnicemi – letní slunovrat*, pro autorku úkol nelehký. Jak veřejnosti zpřístupnit výsledky jistě dlouholetých bádání, víme-li, že v těchto případech nebývá etnografickým cílem často jen akvizice hmotného dědictví? Jak prezentovat adekvátně elementy duchovního a sociálního života, k jejichž uchopení nepostačí vždy využít jen fyzických obřadních předmětů?

Přesto vše autorka vsadila právě na tradiční artefakty z muzejních sbírek jako nosnou výstavní linii. Při jejich exponování však zůstala limitována, a to zejména jejich charakterem. Ačkoliv samy o sobě představují jedinečné produkty povětšinou domácí výroby už tak s jistou dokumentační hodnotou, málokdy byly utvářeny s myšlenkou dlouhodobé existence. Zejména z hlediska materiálového zastoupení jsme tady často nuceni řešit problematické deponování organických předmětů, reprezentovaných převážně přírodninami; setkáváme se s živými rostlinami (květinové ozdoby, ratolesti, stromky apod.), v lepším případě slámou, hrachovinou,

peřím, kůžemi a kožešinami, méně kvalitním dřevem, papírovinou, textiliemi. S obtížemi se uchovává též pečivo a jiné potraviny (vejce atd.).

Jak se vypořádat taktéž s dědictvím evropského muzejnictví (včetně naší moravské národopisné alma mater), které se na přelomu 19. a 20. století orientovalo zejména na předměty dobové estetické hodnoty nebo prvky archaické či exotické povahy. Co tehdy nelahodilo oku sběratelovu, dnes ve sbírkách nenalezneme.

Tam, kde tedy vznikla omezení nedostatečným zastoupením atraktivních exponátů, vypomohly nejen repliky či kaširované makety, ale i zajímavá srovnávací fotodokumentace v rozmezí 30.–40. let 20. století a současnosti. Bez kvalitního fotoarchivu se na tomto poli skutečně neobejdeme a v případě možnosti Etnografického ústavu by to byla i škoda.

Poněkud atypicky nás autorka scénáře nechává hned na počátku vstoupit do období pozdního léta a podzimu a začínáme rovnou oslavami sklizňových prací – dožínky, vinobraní, posvícení, hody atd. Snad tak vyšla vstříc alespoň prvním návštěvníkům, pro něž se výstava zpřístupnila říjnovou vernisáží. Koneckonců ne všichni musíme být zatíženi dědictvím židovsko-antické kultury, respektive křesťanskou liturgií, a samotná podstata cyklického pojmání času nás nenabádá vstupovat do života právě zrozením. *Inu – když nesklidíme, nebude na zrno...*

A tak nás dožínkové věnce s myšlenkou obřadního uchování zrna pro novou setbu provázejí Valašskem čtyřicátých

let 20. století, věnce lněné připomínají, že se sklizeň netýkala vždy jen obilí. Jihomoravské víchy s malovanou majolikou a košťáři představují zase tradiční artefakty vinobraní nejen s vlastní sklizní vinné révy, ale i slavností s prvky lidového divadla a taneční zábavou.

Stárkovské klobouky s vonicemi, pestrobarevné šátky, *práva* v podobě zdobených šavlí, *fedra* – hole s třásněmi a praporci, ale i malé demižonky nás uvádějí do časů pozdního léta, tedy křesťanských slavností na počest patronů místních kostelů – *patronských hodů, posvícení*. Ačkoliv se po roce 1787 řada z nich ujednotila jako *císařské hody* v datu třetí říjnové neděle, ne všechny obce osvícenskou reformu císaře Josefa II. akceptovaly. Návštěvník tak získává příležitost proniknout nejen k mnoha regionálním zvláštěm této výroční slavnosti s širokou duchovní a folklórní náplní; v jihomoravských regionech brněnského Kloboucka, Uherskohradištska či Velkopavlovicka považovanou dodnes za významnou událost v roce. Časová linie nám umožňuje taktéž proniknout až k jejím kořenům, navazujícím v zemědělských kulturách patrně na prastaré rodové slavnosti posklizňových obětí a hodů, často spojovaných s úctou k předkům, v křesťanské liturgii soustředěnou spíše na listopadové Všechny svaté a Dušičky. I tato výročí si nesou podobu konkrétních předmětů, ať už se jedná o specifické pečivo *dušičky, boží kosti* k obdarovávání koledujících žebráků nebo zdobné *peřinky* zemělým dětem.

Mikulášové, andělé, barborky, lucky, kolekce nádherných fezbovaných masek

čertů a smrtek..., ti všichni nás provázejí snad nejčtetnější kolední a obchůzkovou částí roku – časem adventu a Vánoc, svátky Nového roku, Tří králů. *Na Štěpána každý sobě za pána...* – k atmosféře obdarovávání tak přivoníme nejen s mikulášskými *pány* a *pandury*, vánočními stromky, ale také výslužkovými koláči. Připomenou ji i vysoké papírové čepice *pastýřů* z Frenštátska, mobilní betlémký, *šťestí* z Rašovic či tříkrálové koruny z Horní Bečvy. Taktéž kropenky u dveří nás nechají vzpomenout na tříkrálové svěcení (vedle soli a křídly) zejména vody a následného vykrápění celých hospodářství – zvyk, který dnes ve spojení s katolickou Charitou překrylo spíše tříkrálové koledování. Pomoc směřující k lidem, kteří ji potřebují; a nebyli to vždy jen žebráci a nemocní. Obchůzky hanáckých, slováckých a valašských *blažejáků* nebo západomoravská *svatořehořská vojska* školních dětí znamenaly podstatný zdroj příjmu učitelů, často i po letech 1869 a 1875, kdy jim školské zákony stanovily již pevné platy.

A opět přicházejí na řadu stárkové či *věborníci* se svým *právem*. Tentokráté *příče, feruly, babská* a *ostatková práva*, včetně dalších stárkovských atributů v podobě nazdobených klobouků, *linyárů* ale i rožňů a *šablí* upoutávají naši pozornost na *ostatky, vostatky, voračky, končiny, fašank* – obecně masopustní obchůzky mládenců, často maskovaných, s muzikou a obřadním tancováním, též s prvky lidového divadla v *pochovávání basy*.

Figuríny *Mařeny, Marly, Morany, Smrtky, Smrtolky* ale i mužského

Smrtáka, *Smrt'ocha* či *Mařáka* znázorňují jeden z mála zvyků dochovaných v široké míře až do dnešních dnů, a to vynášení smrti, tedy loučení se se zimou; následovaný další převážně dívčí obchůzkou s *jedličkou*, *borkem*, *májkem*, *létečkem*, přinášejícími do vesnice nový život.

Palmové ratolesti z Příborska, posvěcené větvičky kočiček, lískové pruty a křížky z nich zhotovené i praporce ze Snovídek vnášejí do života opět ideje křesťanské liturgie, kdy Květnou nedělí začíná nejdůležitější z jejich svátků – pašijový týden s Velikonocemi. A tak před návštěvníkem začíná defilé nejrůznějších atributů velikonočních – dřevěných *rapačů*, *hrkačů*, *tragačů*, *klepačů* nahrazujících od Zeleného čtvrtku do Bílé soboty svým dřevěným zvoněním hlas kostelních zvonů, pečené *jidáše* ve tvaru smyčky jako upomínka na Jidášovu zradu, vrbové *pletence*, *tatary*, *žily*, *mrškačky* přenášející během *pomlázky* sílu svého zeleného prutu na člověka či malovaná vejce, kraslice symbolizující slunce a zrození nového života. Fotografie ožívují *velikonoční matičky* v Bohuňovicích, svět hrkání s Jidášem a jeho věšení v Jestřebičku na Zábřežsku, v Rajhradcích-Loučce, velikonoční jízdy okolo osení z Lukavce na Fulnecku, tak známé z oblastí osídlených převážně německým etnikem.

K dávným tradicím předkřesťanského světa náleží stavění májek v předvečer svátku svatých Filipa a Jakuba (ve starém kalendáři 1. května). Jejich význam lze s největší pravděpodobností spatřovat opět v skryté symbolice

jara, tedy znamení růstu, plodnosti, snad i také daru či oběti na usmířenou. Filipopojakubská noc je často spojovaná zejména v západomoravských regionech také s vírou v tajuplnou moc čarodějnic, s jejich pálením; obyčej dále na východ uplatňovaný spíše v předvečer svátku sv. Jana Křtitele. Slavnosti ohně/světla v období konce dubna až června souvisejí obecně s pohyblivým svátkem letního slunovratu, na nějž zareagovala také křesťanská církev, která na padesátý den velikonoční slavnosti usadila svátek Soslání Ducha svatého. Jím převrstvila ranější Pentecostec (latinský název pro židovské letnice) a napomohla tak uchování množství dalších koledních obchůzek a jízd, ať už nám fotografie a vystavené exponáty pestrobarevných ozdob připomenou *královničky* z Bítešska a Troubska, *honění krále* na Přerovsku, či *jízdy králů* v slováckém Hluku či Vlčnově.

Přínosnou devízou výstavy se stal katalog, který inovačně nepřináší soupis vystavených artefaktů, jejichž největší hodnotou je skutečně spíše jejich obsahová výpověď, duchovní rovina jimi nadnesená, vzpomínky a atmosféra, kterou napomáhají utvářet, ale stává se jakýmsi průvodcem/informatorem návštěvníka svátečními příležitostmi, utvářenými cyklickým během přírody, respektive zemědělským kalendářem, prolínaným křesťanskými svátky.

Autorka se nespolehla jen na komparativní kabinetní práci s často povrchně prezentovanými rešeršemi materiálů jiných původců. Její výstava je hodnotným výstupem mnohaletého autochtonního

výzkumu terénu a zhodnocení celé řady (jak se ukazuje) funkčních zasilatelských dotazníkových akcí s plémem zaujatých respondentů. Ve svém kontextuálním pojetí představuje osvěžující vlašťovku na poli, které doposud upřednostňovalo zejména uměnovědnou rovinu, v posledních dvaceti letech snad obohacovanou často neumělými pokusy o odkaz a interpretaci náboženských tradic. Její libreto by tak zasluhovalo více finanční pozornosti a s využitím nejen dalších například audiovizuálních prostředků by se mohlo stát kvalitním podkladem dlouhodoběji komponované expozice.

Jana Tichá

Kinderdijk – tam, kde vítr zápasí s vodou

Pokud se etnolog chystá na cestu po Holandsku, měl by kromě muzeí v přírodě navštívit i lokalitu Kinderdijk. Jedná se o jedinečný komplex větrných mlýnů s největší koncentrací těchto staveb na poměrně malé ploše, a to nejen v Nizozemí, ale ve světě vůbec. Mlýny jsou na rozdíl od staveb v některých muzeích v přírodě stále na svém původním místě. Kolem roku 1740 bylo v této lokalitě vystavěno 19 větrných polderových mlýnů, které se dochovaly do současnosti. Objekty sloužily výhradně za účelem přečerpávání vody z polderů a vysoušení polí. Dnes už pracují pouze v červenci a srpnu v sobotu odpoledne, jinak jen první sobotu odpoledne v měsíci dle povětrnostních podmínek. Soubor

těchto technických památek byl v roce 1997 zařazen pod ochranu UNESCO.

V oblasti polderu Alblasserwaard byl problém zaplavování vodou palčivý už ve 13. století. Řešením potíží s vodou bylo vybudování rozsáhlého systému kanálů nazývaných *weteringen*, které jsou určeny k odvádění zbytečné vody z polderů, aby tak mohly být vůbec osazovány. S tímto úmyslem byla v Kinderdijku vystavěna série větrných mlýnů, které měly zajistit zvýšení množství odčerpané vody. Regulace vody obsažené v zemině polderů probíhá pomocí zásobovacích kanálů, které je možné prostřednictvím mlýnů přepouštět do řeky, pokud je její úroveň hladiny dostatečně nízká. Hladina řeky kolísá sezónně v průběhu roku. Alblasserwaard patří typově mezi nízké říční poldery. Původně náležely mezi běžný typ říčních polderů, ovšem dlouhodobým odčerpáváním vody postupně terén klesal a v současné době je pod úrovní hladiny řeky. Na kanálech byly stavěny hráze, které měly za úkol zabraňovat zpětnému toku vody do polderu. Úplná kontrola nad úrovní vody ovšem není možná. Napříč mnoha staletími trpí západní část Nizozemí záplavami, zejména způsobenými protržením hráze, což reflektuje i legenda o plovoucí kolébce v Kinderdijku.

Podívejme se na původ názvu místa a blízké vesnice. Kinderdijk znamená v Holandštině *dětská hráz-břeh*. V roce 1421 během svatoalžbětských záplav byla zaplavena oblast Grote Hollandse Waard, ale poldery v sousední oblasti Alblasserwaard zůstaly nezaplaveny. Říká se, že když strašlivé bouře ustaly,

někdo šel po hrázi mezi těmito místy podívat se, co se dá ještě zachránit. V dálce zahlédl plavat dřevěnou kolébku. Nebyla ani naděje, že by něco mohlo přežít, ale když se kolébka přiblížila, zahlédl v ní pohyb. Když byla ještě blíž, někdo zahlédl, jak kočka uvnitř kolébky udržuje rovnováhu, skáče dopředu a dozadu, aby do kolébky nenatekla voda. Když kolébka připlula ke břehu, vylovili ji a rázem spatřili děťátko, jak tiše spí v klidu a suchu. Tato legenda o původu názvu vesnice Kinderdijk byla publikována pod označením *Kočka a kolébka* i v angličtině (Meder 2007; Griffis, 1918).

Areál mlýnů je poměrně rozsáhlý, proto je možné vypůjčit si jízdní kola a udělat si malou projížďku kolem kanálů. Většina mlýnů není zevnitř přístupných, mnohdy je zde vodní bariéra v podobě odvodňovacího kanálu. Interiér si lze prohlédnout pouze v jednom z mlýnů, a to za poplatek (přibližně 3 eura), jedná se o soukromé muzeum. Tento mlýn je přístupný od prvního dubna až do posledního října denně od 9:30 do 17:30, v zimě se prohlídky konají pouze o víkendu od 11:00 do 16:00 hodin. Pokud budete velmi spěchat, areál je možné projet za půl hodiny, což je ovšem škoda, proto si vyhraďte hodinu až dvě, protože Kinderdijk je jedním z nejsilnějších kulturních zážitků, které si z Holandska můžete odvézt.

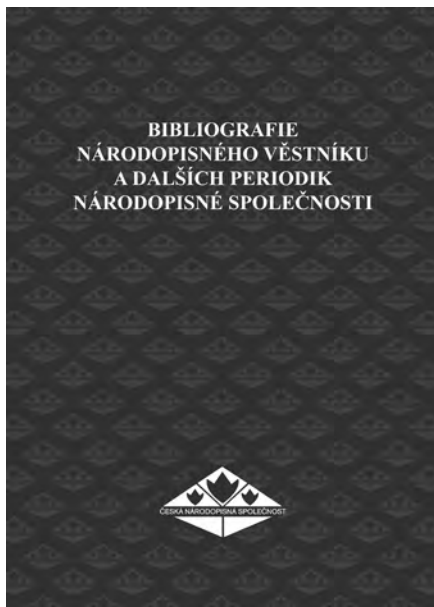
Klára Brožovičová

Česká národopisná společnost nabízí novou publikaci

Jiřina VESELSKÁ

Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti

Bibliografický soupis zahrnuje na 242 stranách celkem 1933 položek, doplňuje jej rejstřík místní, osobní a jmenný. Zpracovány byly příspěvky v těchto tiskovinách Společnosti: *Národopisného sborníku československého* (1896–1905), *Národopisného věstníku československého* (1906–1956), *Národopisného věstníku československého* (1966–1992) a *Národopisného věstníku* (1993–2005), který vychází dodnes. Mimo tyto hlavní tituly, určené odborné veřejnosti, vydávala Společnost po určitou dobu kolem poloviny 20. století také spíše zpravodajská periodika – *Zprávy ČNS a Věstník ČNS a SNS*, které přinesly celou řadu, dnes téměř opomíjených terénních zpráv a sdělení zpracovaných dopisovateli, zprávy o připravovaných a realizovaných výzkumech zejména zátopových oblastí, jichž byla společnost garantem. Proto byl jejich obsah zpracován a přiřazen k bibliografii. Doplnkem celého soupisu, který čítá více jak 1900 záznamů, je seznam *Bibliografických příloh Věstníku NSČ a SNS*, vydávaných v letech 1959–1967. Samostatnou přílohou, bez číselného označení, je výběr zpráv, věnovaných činnosti Národopisné společnosti, které byly postupně zveřejněny ve všech zpracovávaných titulech. Jednotlivé bibliografie jsou uzavřenými celky ve výše naznačené chronologii, rozděleními na články a studie, zprávy o literatuře, personalia a zprávy drobné. Záznamy v souborech jsou číslovány návazně, aby nebyly komplikovány údaje v rejstřících. Bibliografické záznamy článků a studií jsou opatřeny anotacemi. U jubilejních statí je uvedeno, zda se jedná o text jubilejní nebo nekrolog osobnosti. Drobné zprávy a zprávy o literatuře anotovány nejsou.

Bibliografii si můžete objednat za cenu **180 Kč** + poštovné a balné na adrese:

Česká národopisná společnost

Národní třída 3
117 20 PRAHA 1

Nebo prostřednictvím e-mailu: drapala@phil.muni.cz

Česká národopisná společnost nabízí novou publikaci

Helena ŠENFELDOVÁ

Dopisovatelé České národopisné společnosti

Soupis příspěvků

Aktualizovaný soupis příspěvků, které v uplynulých desetiletích byly zasilány do archivu ČNS. Jednotlivé příspěvky se zaměřují dle zájmů autora na různé oblasti materiální a nemateriální kultury vesnického i městského prostředí. Časový rozptyl zasláného materiálu zahrnuje nejen historické záznamy vztahující se k 18. a 19. století (někdy dokonce i pro starší údobí), ale i dobu, v níž dopisovatelé bezprostředně žili. Texty vycházejí z vlastních postřehů a vzpomínek, zastoupeny jsou též rodinné kroniky, autobiografie nebo monografie lokalit či vybraných oblastí. Dopisovatelé při zpracovávání svých textů využívali i některé historické doklady soukromé a veřejné povahy – písemnosti, mapy i další různorodý archivní materiál. Pro etnology jsou neméně zajímavé ty příspěvky, které obsahují záznamy pamětnických vyprávění, kolekce historických fotografií či kresebnou dokumentaci (ať již jako samostatné položky nebo coby obrazový doprovod textů). Soupis je abecedně členěn podle jména dopisovatelů, kteří jej do archivu společnosti zaslali.

- Struktura jednotlivých záznamů:
 Signatura **PŘÍJMENÍ, křestní jméno dopisovatele/Lokalita (okres)**
Název
 Rok zaslání příspěvku, typ dokumentu, rozsah, přílohy
 Lokalita či region, k nimž se záznam vztahuje (okres)
 Stručná anotace
 Informace o publikování příspěvku

Soupis lze objednat za cenu **80 Kč** + poštovné a balné na adrese:

Česká národopisná společnost

Národní třída 3

117 20 PRAHA 1

nebo prostřednictvím e-mailu: drapala@phil.muni.cz

Contents

Introduction (<i>Editor</i>).....	5
Studies	
<i>Roman Doušek</i> , North Bohemian borderland in G. R. Gleig's travelogue from 1839. On the concept of periferism.....	7
<i>Otakar Kirsch</i> , Basic trends in the development of ethnography in German-Moravian ethnographic museums.....	19
<i>Jarmila Pechová</i> , 65 years in Germany. Integration of former residents of the Vyškov language island in Germany and their links to the old country	43
Materials	
<i>Marcela Suchomelová</i> , Pictures from home: Prague collection of German folk songs – German areas fund, 1894–1945	61
Contributions by Correspondents of the Czech Ethnographical Society	
<i>Marie Husarová</i> , Craftsmen journeys – <i>štéry</i>	71
Conferences	
<i>Miroslav Válka</i> , Seminar on Folklore and folkloristics in communication processes.....	73
<i>Miroslav Válka</i> , General assembly of the Polish Ethnographic Society and a conference in Torun, 2010	74
Books	
Irena Adamczyk – Ewa Janoszek – Mariusz Makowski – Jaromír Polášek – Janusz Spyra – Henryk Wawreczka: Dřevěné kostely a kaple v Beskydech a okolí – Drewniane kościoły i kaplice w Beskidach i okolicy – Wooden Churches and Chapels in and around the Beskid Mountains (<i>Jiřina Veselská</i>).....	77
Juraj Hamar: Ludové bábkové divadlo a bábkár Anton Anderle / Folk puppet theatre and puppeteer Anton Anderle (<i>Karel Pavlišťík</i>).....	78
Jan Evangelista Konopas: Hrady / Castles (<i>Lydia Petráňová</i>)	79
Ludvík Kunz: Nástroje lidové hudby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku A, B / Folk music instruments in Bohemia, Moravia and Silesia A, B (<i>Jiří Hohn</i>).....	83
Dana Veselská: Necht' mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů / May God Let Him Grow: A Child's Birth in the Culture and Customs of Bohemian and Moravian Jews (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	85
Exhibitions	
Český Banát. Život a tradice českých obyvatel rumunského Banátu /Czech Banat. Life and Traditions of the Czech Inhabitants of the Romanian Banat (<i>Michal Pavlásek</i>)	90
Minulost lékařství a léčitelství v českých zemích od středověku do počátku 20. století / Past of Medicine and Traditional Healing in the Czech Countries from the Middle Ages until the Beginning of the 20 th Century (<i>Danuše Sedláková</i>)	93
Rok v lidových obyčejích a slavnostech / Year in Folk Customs and Festivities (<i>Jana Tichá</i>)..	94
Kinderdijk – tam, kde vítr zápasí s vodou / Kinderdijk – where the wind fights the water (<i>Klára Brožovičová</i>).....	98

ČESKÁ NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST